İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA VE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA CADILIK KAVRAMI VE CADI KİMLİĞİ TEMSİLLERİ

ÖZGE ÖZAL

117611025

DOÇ. DR. GÜLHAN BALSOY

İSTANBUL
2021

Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Cadılık Kavramı ve Cadı Kimliği Temsilleri

The Concept of Witchcraft and Representations of Witch Identity in Europe and the Ottoman Empire

Özge Özal
117611025

Tez Danışmanı:
DOÇ. DR. GÜLHAN BALSOY (İmza)……

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: (İmza) .....
DOÇ. DR. ZEYNEP TALAY TURNER

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: (İmza) .....
DOÇ. DR. NALAN TURNA

Yıldız Teknik Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 29.06.2021

Toplam Sayfa Sayısı: 69

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

1) Cadılık
2) Cadı Avı
3) Büyü
4) Büyücülük
5) Osmanlı İmparatorluğu

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

1) Witchcraft
2) Witch – Hunt
3) Magic
4) Sorcery
5) Ottoman Empire

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **6**
AVRUPA'DAKİ CADI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE CADI AVI OLAYLARI **6**
1.1. 'Masalsı Cadı'dan 'Modern Cadı'ya **6**
1.2. Cadının Cinsiyeti Neden Kadın? **12**
1.3. Bir İktidar Mekanizması Olarak Cadı Avı **23**
İKİNCİ BÖLÜM **32**
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA CADI KİMLİĞİ VE CADI AVI **32**
2.1. Osmanlı'da Büyü ve Doğaüstü Varlıklarla İlişkiler **32**
2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Cadı ve Cadı Vakaları **41**
2.3. Cadının Cinsiyeti? **54**
SONUÇ **62**
KAYNAKÇA **65**

ABSTRACT

In late medieval and early modern Europe, it was not an unusual phenomenon to be tried and condemned to death with the accusation of witchcraft, as witchcraft threatened not only the binary between God and its subjects but also God's unquestionable sovereignty. Although the witch hunts that took place between 1430 and 1780 have been deemed as an exclusively European phenomenon, the notion of witchcraft was not confined to Europe. Examples of accusation, punishment, and precaution concerning witchcraft can be observed in Ottoman sources as well. In this thesis, rather than seeking the equivalent witch identity in its European sense, I attempt at demonstrating the reception of witchcraft in the Ottoman Empire from a comparative perspective. In analyzing the witch identity, I situate the topic into a broader context by reference to the notions of supernatural, sorcery, and womanhood. Thus, this study offers a new perspective to understand the relationship between the witch and its receptions in the Ottoman Empire.

Keywords: Witchcraft, Witch-Hunt, Magic, Sorcery, Ottoman Empire

ÖZET

Bir insanın cadı olduğu için suçlanıp öldürülmesi, Avrupa'nın geç Ortaçağ ve Aydınlanma döneminin gündemini meşgul etmiş bir fenomen olmuştur. Cadının, Tanrının muktedirliğini ve Tanrı –kul arasındaki ikiliği tehdit etmesi dolayısıyla 1430 – 1780 yılları arasında meydana gelen cadı avı olayları, Avrupa tarihine has bir olgu olarak kabul edilse de, cadılık kavramı Avrupa ile sınırlı değildir. Osmanlı İmparatorluğu'na bakıldığı zaman da cadılık ile suçlanmış, bu nedenle cezalandırılmış kişiler ve bir takım cadı vakaları sebebiyle alınması gereken önlemlerden bahsedildiği görülmektedir. Bu çalışmada amaçlanan ise, Batılı anlamda bir cadı kimliğinin karşılığını aramaktan ziyade, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde cadının nasıl bir profil çizdiğini karşılaştırmalı bir şekilde incelemek olacaktır. Cadı kimliği incelenirken, cadının temsil ettiği 'doğaüstü güçler – büyü, kadınlık' gibi unsurlar üzerinden yaklaşılarak konu geniş bir bağlamda ele alınacaktır. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nda cadı ve cadının temsil ettiği unsurlar ile kurulan ilişkiyi anlamak açısından bu çalışmanın farklı bir perspektif sunmada yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cadılık, Cadı Avı, Büyü, Büyücülük, Osmanlı İmparatorluğu

GİRİŞ

İnsanoğlunun tarih boyunca vermiş olduğu en büyük mücadelelerden biri bilinemezi bilinebilir kılmak üzerine olmuştur. İnsan, bilinmezliğin yarattığı korku ve yaratabileceği olası tehlikelerin karşısında, bilinemeyeni bilinebilir kılarak kontrol etmek ve yönetmek suretiyle kendini güvence altına almaya ve içinde bulunduğu dünyada hayatta kalmaya çalışmıştır. İnsan öncelikle kendisini içinde bulunduğu tehlikelerden korumak amaçlı belli bir takım büyü ve ayinler yapmaya başlamış, daha sonra da geleceği bilme ve onu kontrol etmeye yönelik büyülerle ilgilenmiştir. Dolayısıyla tarih boyunca büyü ile uğraşan ve bunu icra eden bir öznenin izi sürülebilmektedir. Buna örnek olarak, tarihin belli bir dönemine kadar yaptığı büyüsel eylemlerin faydalı olarak kabul edildiği, fakat daha sonra bu eylemlerinin zarara dönüştüğü *"cadı kimliği"* karşımıza çıkmaktadır. Cadının karmaşık kimliği ve tarihsel süreç boyunca geçirmiş olduğu karakteristik dönüşümlerden dolayı ulaştığı hacim açısından kesin anlamda geçerli ve tek bir tanımın yapılması mümkün değildir. Her toplum, içinde bulunduğu coğrafya, kültür ve inanışlar doğrultusunda kendi cadısını yaratmış, cadı profili her toplumda aynı şekilde ortaya çıkmamıştır. Bu çalışmada amaçlanan ise, Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki cadı kimliğini incelemek olacaktır. Anadolu gibi tarih boyunca köklü bir büyü geleneğine sahip olmuş bir coğrafyada Avrupa'daki gibi bir cadı kimliğinin varlığından söz edilebiliyor mu? Osmanlı İmparatorluğu'nda bu kimliğin benzerlikleri ve farklılıkları nelerdi? Osmanlı İmparatorluğu'nda cadı avı var mıydı? Yoksa, bunun sebepleri neler olabilir?

Bu çalışmada cadı kimliği ele alınacağından dolayı, öncelikli olarak bu kimliği oluşturan unsurlara bakmak oldukça önemlidir. Cadı, hem insan hem arkaik bir figür olarak bir çok toplumun mitolojisinde boy gösterir. Avrupa'da 14. yüzyılın başlarına kadar cadı figürü daha çok "masalsı cadı" denilen geleneksel bir kimlik ile tanımlanmaktaydı.[1] Folklorik ögelerden biri olarak görülen masalsı cadı genel olarak iri burunlu, çirkin, kötülük dağıtmak üzere süpürgesine binen, kara kargası veya kedisi olan ve ormanın derinliklerinde yaşayan yaşlı bir kadın şeklinde tasvir edilir. Aslında genel olarak otları kaynatıp, şifalı bitkilerle tedavi uygulayan kadınlar cadı olarak tanımlanmaktaydı. Fakat 14. yüzyıl itibari ile Avrupa'da cadı kriminalize olur ve karşımıza "modern cadı" kavramı denilen farklı bir kimlikle ortaya çıkmaya başlar. Modern cadı, genel olarak "demon kadın" olarak görülen, masalsı cadının bir üst biçimi olarak ortaya çıkar; şeytan ile işbirliği içinde olan, gece uçuşlarına çıkan, Sabbat toplantılarına

[1] Haydar Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı* (Ankara: Phoenix Yayınları, 2015), 142.

katılan ve bebekleri kaçıran bir figür olarak biçim değiştirir. Masalsı cadıdan (folklorik cadı) modern cadı profiline geçiş, Avrupa için oldukça önemlidir, çünkü yaklaşık 1430 – 1780 yıl aralığını kapsayacak olan süreç içerisinde "cadı avı" denilen olayların gerçekleşmesine neden olacak dönemi hazırlayacaktır.

Avrupa coğrafyasında yaklaşık 350 yıl boyunca sürmüş olan cadı avı döneminde çoğunluğu kadın olmak üzere binlerce kişi hayatını kaybetmiş, cadı avı diye adlandırılan bu dönemin tarihi farklı şekillerde okunmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa entelijansiyası aydınlanma süreci içerisinde cadı avı tarihini yeni baştan yazma işine girişerek, bu süreci Ortaçağ'ın batıl inancının bir ürünü, cahillik ya da bir hayal gücü hastalığı olarak göstermişlerdir.[2] Buna ek olarak, cadı avlarının yaşandığı dönem içerisinde Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi koşullar sebebi ile cadıların bir günah keçisi ilan edilerek öldürüldüklerine dair okumalar da mevcuttur. Günah keçisi durumunda kurban, topluluğun başına gelen felaketlerin sorumlusu olarak teşhis edilen kişiler veya nesnedir; öldürülmeye açık ve sosyo-psikolojik ve kendiliğinden gelişen bir mekanizmayı tanımlar. Buna karşılık Silvia Federici *Caliban ve Cadı* adlı kitabında, cadı avının kendiliğinden gelişen bir süreç olamayacağını, fazlasıyla resmi bir örgütlenme ve idareyi gerektirdiğini savunur ve cadı avının politik bir girişim olduğundan şüphe duyulamayacağını söyler.[3] 1486'da yazılan, cadıların nasıl tespit edilip takip edileceği, yargılama ve infaz sürecine dair bilgileri barındıran yaklaşık altı yüz sayfalık bir cadı avı kılavuzu olan *Malleus Maleficarum* (Cadıların Çekici), dönemin sanatçılarının – Hans Baldung gibi – cadıların şeytan ile bağdaştırılarak resmedildiği portreler, dönemin haber yayıncılarının cadı davaları sonucunda cadıların eylemlerini ayrıntılı ve korkunç bir şekilde tasvir ettikleri broşürler, o dönemin cadı avına yönelik çeşitli propaganda araçlarına örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla "masalsı cadı" ile "modern cadı" kavramlarının arasındaki fark bu çalışma için gerekli bir ayrımdır. Bunun en önemli sebebi, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ele alınacak olan cadı vakaları ve oluşan cadı profilinin daha çok "masalsı cadı" olarak adlandırılan kimliğe yakın olduğunu göreceğiz.

Osmanlı'da az sayıda cadılık çalışmaları görülmektedir. Bunun sebebi cadılık çalışmalarındaki kaynak yetersizliği ve kavramsal karmaşıklık olabilir. Öncelikle cadı avı, Avrupa tarihindeki belli bir döneme has bir olgu olarak kabul edilebilir, ancak cadılık inancı

[2] Silvia Federici, *Caliban Ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2017), 291.
[3] A.g.e., 238.

yeni bir şey olmamakla beraber Avrupa ile sınırlı değildir**.** Dolayısıyla ilk olarak bu çalışmanın odak noktası, Avrupa'daki "modern cadı" kimliğinin bir karşılığını aramaktan ziyade, Osmanlı toplumu içerisinde nasıl bir cadı figüründen bahsedilebildiğini incelemek olacaktır. Buna ek olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu tarihsel ve coğrafi hacim sebebiyle bu çalışmada ele alınacak olan cadı vakaları ve örnekleri 16. ve 19. yüzyıllar arası Anadolu ve Rumeli coğrafyası ile sınırlı olacaktır. Cadı kelimesi Türkçe'ye Farsça'dan geçmiştir ve "büyücü" anlamına gelir. Osmanlı metinlerinde cadı kelimesi *cadu*, *cazu* şeklinde geçer ve ilk kez 15. yüzyılda, *Ferec Ba'de'ş-Şidde* adlı eserde daha sonra *Dürr-i Meknun* adlı eserde görülmektedir. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda yazmış olduğu *Seyahatname*'de ise cadılardan "obur" şeklinde bahseder. Fakat Çelebi aynı zamanda 7.ciltte Abaza cadıların savaşından bahsederken "obur" kelimesini hem cadılar için hem de hortlak ve vampir ile eş anlamlı kullanır.[4] 1886 doğumlu Türk tarih araştırmacısı Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nde* cadıyı "geceleri mezarından çıkarak gezdiğine inanılan hortlak" olarak tanımlar. Buna ek olarak 1907 doğumlu Türk halkbilimcisi ve folklor araştırmacısı Pertev Naili Boratav da *Türk Folkloru* adlı kitabında cadıların "hortlayan ölüler olduğunu ve Türk geleneğindeki cadının, aşağı yukarı Avrupa inanışındaki vampiri karşıladığını" söyler.[5] Konu ile ilgili birincil ve ikincil kaynaklar incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Avrupa'daki gibi kriminalize olmuş modern cadı kimliği veya sistematik bir cadı avı olayından söz edilememektedir. Az sayıda da olsa yapılan cadılık çalışmalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda cadı avlarının görülmediği söylenmekle beraber bu durumun nedenlerine dair yapılan açıklamalar yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, Osmanlı'daki cadı mevhumunun neden Avrupa'daki gibi kriminalize olmayıp, cadı avı fenomeninin ortaya çıkmamasının arkasındaki nedenler karşılaştırmalı bir yaklaşımla irdelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Avrupa'daki cadı kimliğinin masalsı cadıdan modern cadı kimliğine nasıl kriminalize olarak öldürülebilen bir özneye dönüştüğü tartışılacaktır. Yaşanan toplumsal ve siyasal değişimler üzerinden cadı kimlik değiştirir ve düşsel bir varlıktan gücünü bir ölümlüye devrederek kadınlar üzerinden dönen bir mesele haline gelir. Burada Avrupa coğrafyasında gerçekleşmiş olan cadı olaylarını detaylı bir şekilde ele almak yerine, cadının ortaçağ öncesine kadar şifacı ve ebe iken, şeytan ile iş birliği yapan bir kimliğe nasıl dönüştüğü,

[4] Başak Bitik Öztürk, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri" (Milli Folklor, Yıl. 23, Sayı.92, 2011), 65.
[5] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 157.

Paganlık – Hristiyanlık ilişkisi ve iktidar (Kilise) ile olan ilişkisi üzerinden incelenecektir. Bu noktada suçun mu suçluyu doğurduğu yoksa suçlunun mu suçu doğurduğu tartışması da ele alınacaktır: Cadı avları mı cadı kimliğini yarattı, yoksa cadı kimliği var olduğu için mi cadı avları ortaya çıktı? Bu tartışma, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde de var olan cadı kimliğini ve Avrupa'daki gibi cadı avı olaylarına neden rastlanmadığını anlayabilmek için önemlidir. Buna ek olarak, bu bölümde ele alınacak olan Avrupa'da cadının cinsiyetinin kadın olması meselesi, Osmanlı'da bu kimliğin neden kriminalize olmadığını irdeleyebilmek açısından çalışmanın bir diğer önemli noktasını oluşturmaktadır.

İkinci bölümde ise, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde karşımıza çıkan cadı, cadıya benzer kimlikler ve cadı vakaları, halk memoratları, arşiv belgeleri, resmi gazete ve seyahatnamelerden faydalanılarak incelenecektir. Doğuya doğru gidildikçe cadı kavramı belirsizleşmeye ve karmaşıklaşmaya başlamaktadır. Dolayısıyla, cadı mevhumu dışında burada cadı kimliğine benzetilebilecek olan üfürükçü, kocakarı veya albastı, alkarısı ve karakoncolos gibi doğa üstü varlıklara da değinilecektir. Bahsedildiği gibi cadı kimliği Osmanlı İmparatorluğu içerisinde öldürülmesi veya yok edilmesi gereken bir topluluk olarak görülmemektedir. Selim Kuru'nun da ifade ettiği gibi Osmanlı toplumu içerisinde büyü ile uğraşan kişiler tam anlamıyla cadı olarak görülmemiştir. Bu sebeple büyücülüğün cadılığa evrilmemesinin nedenlerini irdelerken iki önemli nokta göz önünde bulundurulmalıdır: Cadı kimliği, içinde bulunduğu toplumun hem "kadına" bakışıyla hem de cadının uygulamış olduğu büyüsel pratiklerle kurduğu ilişki ile doğrudan alakalıdır. Anadolu'nun köklü tarihi sebebiyle İslam öncesi inanışların hepsini bu çalışmada ele almak mümkün değildir. Fakat bu bölümde genel olarak Şamanizm ve İslam'ın cadı kimliği üzerindeki etkilerine değinilecektir. Leslie Pierce, cadılık tartışmasında Avrupa ve Osmanlı arasındaki ruhsal ve düşünsel boyutun benzer olmadığına ve özellikle 'şeytan' kavramının işlevselliğinin bu iki coğrafyadaki farklılığına dikkat çeker.[6] İslam inancı içerisinde meleklerin, cinlerin ve perilerin insanla iletişimi dinsel olarak mümkün olmasa da toplumsal olarak olası bir şey olması cadı kimliğini nasıl etkilemiştir?

Cadıyı büyü ve din-dışı pratiklerle uğraşan bir kimlik olarak açıklarsak ve bu noktada cadıyı bir özne ve büyüyü bir nesne olarak ele aldığımızda bu çalışmada amaçlanan, bu özne ve nesne arasındaki ilişkiye iki farklı toplumun/zihniyetin verdiği tepkileri incelemek ve dolayısıyla da Osmanlı toplumunda kadın ve doğaüstünün nasıl algılandığı

[6] Bkz. *http://www.h-net.org/logsearch/*, anahtar kelime *"Ottoman witchcraft"* (erişim Şubat 2020).

kavramsallaştırıldığı ile ilgili farklı bir bakış açısı sunmak olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DAKİ CADI KİMLİĞİNİN OLUŞUMU VE CADI AVI OLAYLARI

1.1. 'Masalsı Cadı'dan 'Modern Cadı'ya

Cadı, kendi şartlarıyla güce sahip olan tek kadın arketipidir. Sahip olduğu içkin güçleri iyiye ya da kötüye kullanabileceği düşünülen bir kişidir. Başka biri tarafından tanımlanmaya ihtiyaç duymaz. Kız kardeş, anne, eş, bakire, fahişe; bu kimlikler diğer kişiler ile olan ilişkilerine bağlı olarak kendi anlamlılıklarını kazanırlar. Bir erkeğin eşi, bir çocuğun annesi veya başka bir otoritenin bir eklemlenmesi olarak. Fakat cadı, tümüyle kendi benliği ile var olabilen bir kadındır. Bu kadının/cadının tarih boyunca algılanış biçimi değişmiştir. Sahip olduğu bu 'güçler' doğrultusunda zamanın bir noktasında kabul görürken, bir noktadan sonra yaptığı eylemler zararlı kabul edilmeye başlanmış, cadı kimliği kriminalize olmuş ve bir suçluya dönüşmüştür.

Cadı, bir takım gizli kuvvetlerin, doğaüstü varlıklar ve güçlerden miras yoluyla elde edildiği inancına dayanan pratiklere ilişkin bir kavramlaştırmadır.[7] Cadılığın mistik kökenleri Cermen, Kelt ve özellikle de Greko-Romen dünyasının destanlarından unsurlarla beslenmiştir.[8] Tarihte adı geçen en eski cadı M.Ö. 10.yüzyıl'da yaşamış olan İsrail'in ilk kralı Şaul'a savaşta öleceğini söyleyen Endor bilicisi Endora'dır. Eski Yunan'da, Homeros da cadılardan söz eder; otlardan, kabuklardan ve sulardan otacılık yapan Medea'nın ve cadılar kraliçesi Trakyalı Hekate'nin büyücülüğünü betimler. Romalı şair Horatius, Satirea adlı eserinde iki cadının mezarlıkta buluşmasını anlatır.[9] Dolayısıyla cadı, mitolojik ve masalsı özellikleri ile pek çok kültürün içerisinde var olan bir kimliktir. Modern cadı veya Hristiyan cadısı da diyebileceğimiz profile kadar, masalsı cadı genellikle iri burunlu, çirkin, ormanda yaşayan, hayvanlarla konuşabilen, onları kontrol edebilen ve hatta çocukların sevdiği hayvanların kılığına girerek onları kandıran ve kaçıran, süpürgesine binerek gece uçuşlarına çıkan yaşlı bir cadaloz olarak tasvir edilir.[10]

---

[7] Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 174.
[8] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 175.
[9] Suna Arslan Karaküçük, *Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık* (Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 3, 2010), 44.
[10] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 153.

16.yüzyıla gelene kadar toplum içerisinde var olan bu cadı algısına karşı iktidarın aldığı önlemler, kimliğin algılanış biçimi ile doğru orantıda olacaktır. Örneğin, 10. Yüzyılın başında Regino von Prüm tarafından düzenlenen ve yüzyıllar boyunca kilise hukukuna kaynaklık eden metinler bütünü olan *Canon Episcopi*'de[11], cadıların geceleri uçtuklarına inanan insanlara şöyle uyarılarda bulunur:

> "Aklı imansız olan kişi bu şeylerin ruhta değil vücutta olup bittiğini sanır. Başka deyişle, şeytan sizi ya da başkalarını geceleri uçtuğunuza inandırır, ama ne siz ne de başkaları gerçekten uçuyor olamazsınız... Sizin ya da düşçü arkadaşlarınızın başkalarıyla havada uçtuğuna inandığınız bir kişi günah işlemiş olmakla suçlanamaz. Başkalarının orada bulunmuş olmaları yalnızca bir düştür ve başkaları sizin düşlerinizde yaptıklarından sorumlu tutulamazlar."[12]

Bu düşe dahil olan kişilerin kötü düşünceler taşıdığı ve bu sebeple de cezalandırılmaları gerektiği söylenir. Fakat burada henüz yakılarak değil, afaroz edilmeleri yeterli görülür. Dolayısıyla bahsedildiği gibi, masalsı cadı profilinin özelliklerine paralel olarak Katolik Kilisesi de başlangıçta havada uçan cadı gibi kişilerin var olamayacağını belirtmiştir. M.S. 1000 yılında böyle uçuşların gerçekten meydana geldiğine inanılması yasaklanmıştır; 1480'den sonra ise, bu uçuşların meydana "gelmediğine" inanılması yasaklanmıştır.[13] Dolayısıyla cadılara inanmak bir inanç sorunuyken, varlığına inanmamak bir dinsel sapkınlık haline gelir. Aşağı yukarı 400 yıllık bir süreç içerisinde kilisenin cadılara karşı tutumundaki bu tam tersi değişim önemlidir. Çünkü cadılara ve yaptıkları pratiklere inanmayanları sapkın ilan etmemek demek, eğer o kimliğe sahipsen o kimliğin sahip olduğu özellikler doğrultusunda yargılanmama özgürlüğüne sahip olmak anlamına gelir. İnanmama seçeneği olması demek 'cadı kimliğinden' ve yaptırımlarından azade edilmek anlamına gelir ve o yaptırımlar uygulanamaz. Bu da, iktidarın yaratmış olduğu kontrol alanından çıkmak anlamına gelir.

Hemen hemen dünyanın her toplumunda bir çeşit cadı kavramı vardır; ama Avrupa'nın cadı çılgınlığını başka yerde patlak veren herhangi bir benzerinden daha canavarca, daha uzun süreli olmuş ve daha çok sayıda kurbanlar üretmiştir.[14] Cadı avları Avrupa'nın o dönemde

[11] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 371.
[12] Marvin Harris, *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar: Kültür Bilmeceleri* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 225.
[13] A.g.e., 224.
[14] A.g.e., 224.

içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi koşullardan bağımsız düşünülemez. 11. ve 12. yüzyıllarda yaşanmaya başlayan huzursuzluklar, 14. yüzyılda birbiri ardına gelen salgın hastalıklar ve açlık, halk arasında huzursuzluğa ve kaosa neden olmuştur. Bu yüzyılın "Felaketler Yüzyılı" olarak anılmasındaki en büyük etken ise Kara Ölüm, nam-ı diğer veba salgınıdır. İnsanların gündelik hayatının büyük bir kısmını uzunca bir süre ölüm algısı işgal etmiş, "*memento mori*" yani "*ölümü hatırla*" dönemin sloganı olmuştur. Veba sebebiyle bir taraftan kırsal kesimde ürün hasat edecek işgücünün kalmaması, tahıl üretimini önemli ölçüde düşürerek ürün fiyatlarının yükselmesine neden olmuş; salgının etkisiyle azalan işgücünün üretim kaybına neden olması, satın alma gücü zaten sınırlı olan kırsal kesim insanının açlıktan ölmesine neden olmuştur. Diğer taraftan ise, vebanın etkili olduğu dönemde iklim koşullarında görülen aşırı dalgalanmalar, tarladaki ürünü yok eden, açlık ve sefaleti hazırlayan bir diğer etmen olmuştur.[15] Dolayısıyla, 14. ve 15. yüzyıllar süresince ortaya çıkan ekonomik gerileme, savaşlar, siyasal ve dini parçalanmalar ve veba sebebiyle verimli olan hükümetin bozulması ve zarar görmesinden dolayı, şüpheli 'hainlerin' yargılanması ve mahkum edilmesi hem tatmin edici hem de gerekli görülmüştür.[16]

Başta iklim krizi ve akabinde gelen vebaya bağlı ekonomik ve toplumsal krizin artmasıyla, kilise kaybetmeye başladığı otoritesini tekrar kurmak adına toplum içerisinde günah keçisi 'ilan edilmiş' kimliklere karşı kendisini kurtarıcı ilan etmiştir. René Girard'ın açıkladığı gibi, 'günah keçisi' olma durumunda kurban, topluluğun başına gelen felaketlerin sorumlusu olarak teşhis edilen kişiler veya nesnedir; öldürülmeye açık ve sosyo-psikolojik ve kendiliğinden gelişen bir mekanizmayı tanımlar. 14. yüzyılın ortasından itibaren Avrupa'yı etkisi altına alan büyük veba salgını aynı zamanda Yahudilere karşı 'büyük gözaltı' sürecini de başlatır.[17] Dolayısıyla, Avrupa içerisinde bulunduğu bu zorlu şartlar döneminde durumun sorumlusu olarak başta Yahudiler olmak üzere pek çok yasadışı dinsel örgüt olarak gördükleri heretik grupları da suçlamışlardır. Bu yıkıcı hareketlerle savaşmak üzere Kilise adım adım ilerleyerek, tek işlevi dinsel sapkınlığın kökünü kazımak olan askeri nitelikli özel bir kuruluş olan engizisyon mahkemelerini kurar.[18] 13. yüzyılın ortasında yer altına çekilerek gizlenen sapkın mezhepleri ortaya çıkarmak için Papa VI. Alexander, engizisyonculara itirafa ve suç ortaklarını açıklamaya zorlamak üzere işkence yapmak için yetki vermiştir. O dönem içerisinde cadılar *Canon*

[15] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar,* 171.
[16] Elsepth Whitney, "Witches, Saints, and Other "Others": Women and Deviance in Medieval Culture" in *Women in Medieval Western European Culture*, (New York: Garland, 1999), 300.
[17] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar*, 374.
[18] Harris, *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar, 226.*

Episcopi'nin koruyucu hükümlerinden hala faydalanmakta; cadılık bir suç fakat sapkınlık olarak kabul edilmemektedir; çünkü Şabbat (cadı toplantıları) imgesel bir uydurma olarak görülmektedir.[19] Fakat 14. ve erken 15. yüzyıl ile birlikte, heretik gruplara duyulan korku ve endişe artmakla kalmaz, sapkınlık giderek büyü ve cinsel sapkınlıkla da birleşmeye başlar.[20] Bu sebeple de Kiliseye göre yeni ve çok daha tehlikeli bir cadı türü gelişmiştir; bu cadılar gerçekten de Şabbat gecelerine uçarak gidebiliyor ve tiksinti verici ayinler düzenliyorlardır.[21] Dolayısıyla 15. yüzyıla gelindiğinde, Kilise heretik gruplara uyguladığı kalıpların ve yaptırımların aynısını cadılara da uygulamaya başlar. 1484'te Papa VIII. Innocentius "Cadılık Fermanı" *Summis desiderantes affectibus*'u yayımlayarak engisizyoncu Heinrich Institor ve Jakop Sprenger'e engizisyonun tüm yetkilerini cadılar üzerinde kullanma iznini verir.

Böylece yaklaşık 350 yıl boyunca sürecek olan ve aşağı yukarı 100.000 – 300.000 kişinin ölümüyle sonuçlanacak olan cadı avı dönemi başlar.[22] Bu noktada modern cadıyı masalsı cadıdan ayıran en büyük fark şeytan ile olan iş birliğidir. Şeytan ile işbirliğine girmemiş, onunla bir pakt imzalamamış bir cadı kimliğinin kriminalize olması mümkün değildir.[23] İnsanoğlunun Tanrı'nın yolundan ayrılarak, Şeytan'ın emrine girebileceği inancının temelini Aziz Augustinus'un yazıları ve 9. Yüzyıldan itibaren kilise babalarınca 'Pakt Öğretisi' üzerine geliştirilen söylemlerin Latinceye çevrilerek tüm Batı Avrupa'ya yayılması oluşturur.[24] Süreç içerisinde büyücü cadıya çevrilir. Çünkü, Tanrının varlığına, Papa Hazretlerinin hükümranlığına karşı bir komplonun içinde olmak, sıradan bir büyücünün gücünü fazlasıyla aşar; Şeytan'ın yeryüzünde hakimiyetini kurmak amacıyla kendisine sağladığı gücü kötücül amaçlar için kullanan, büyücü ancak "cadı" olarak tanımlanabilir.[25] Dolayısıyla elbette ki büyü kavramı Ortaçağ Avrupası'na yeni girmiş bir şey değildir. Dönemin entelektüelleri büyünün iki türü olduğundan bahsetmekteydiler; doğal ve demon büyüsü. Doğal büyüyü bilimden ayırmadan onun bir uzantısı olarak ve doğadaki okült unsurlarla ilgilenen bir bilim olarak açıklarlarken, demon büyüsünü ise dinden farklı olmadığını onun saptırılmış bir hali olduğunu çünkü Tanrı'dan uzaklaşıp, dünyevi işlerde yardım talep etmek için demonlara yönelmek olarak

[19] Harris, *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar*, 227.
[20] Whitney, *Witches and Saints, and Other "Others"*, 300.
[21] Harris, *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar*, 227.
[22] Cadı avı döneminde öldürülen insan sayısı bazı tarihçiler tarafından daha fazla hesaplansa da öne sürüldüğü gibi sayı milyonları bulmamaktadır. Cadı avının coğrafya, profil ve kurban sayısının detaylı bilgisi için bkz.; Akın, *Ortaçağda Cadılar ve Cadı Avı,* 253-292.
[23] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 156.
[24] A.g.e., 186.
[25] A.g.e., 156.

tanımlamaktaydılar.[26] Yani bu bilinmeyen kısımla ilgilenen özne hep var olmuştur ve toplumun belirli ihtiyaçlarını karşıladığı için de bir noktada olmak zorundadır. Tarih boyunca da iktidarın dikkatini çeker ve bu özne ile ilgili belirli bir takım önlemler getirilmesi gerektiği düşünülür. İktidarın dikkatini çekme sebebi ise otoritesine bir tehdit oluşturmasıyla doğrudan alakalıdır. Kilisenin büyüye bakış açısı değişir ve tehdit olarak görmeye başlar çünkü özne ve öznenin gücünü alış biçimi değişmektedir. Diğer bir deyişle sapkınlık olarak nitelendirilen büyü uygulamalarının Skolastikler tarafından değil, özellikle *maleficium*un (kötücül büyü) eğitimsiz köylüler tarafından ve tabi ki de kadınlar tarafından uygulanmasıdır.[27] Engizisyon mahkemelerinin tutanaklarındaki cadı profilinin şehirli ve zengin sınıfa mensup kimselerden değil de genelde kırsal kesimde yaşayan ve yoksul kişilerden olması bunun kanıtı niteliğindedir.

Yeniçağ'ın başlarında Kilise tarafından insanlar için tasarlanan dünya Şeytanla doludur; Şeytan her yerdedir yaşamın her alanına sızmıştır, Hristiyanları Tanrı'nın yürüdüğü yoldan çıkarmak ve aralarına nifak tohumları saçmak için azim ve sabırla çalışmaktadır.[28] Bu yetmezmiş gibi Şeytan, gücünü bir ölümlüyle paylaşmıştır. Dolayısıyla cadı mevhumu 15.yüzyıla kadar hem toplumsal hem de Kilise tarafından da masalsı ve folklorik bir öge olarak kabul edilirken gücünü ölümlü birine devretmesiyle beraber kriminalize olmuş ve toplum için tehlikeli bir kimlik haline gelmiştir. Üstelik cadılar, dönemin diğer 'öteki' sınıfı içerisindeki cüzzamlılar, Yahudiler veya diğer heretik gruplara göre tespiti daha zor bir düşman haline gelir. Düşman tam anlamıyla tanımlanamamakta bu da toplum içerisinde bir paranoya yaratmaktadır; çünkü herkes cadı olabilir. Yaptıkları büyüleri tekrar başka bir büyü yaparak gizleyebildikleri için tespit edilmeleri çok güçtür. İnanışa göre, Şeytan ile yapılan anlaşma sayesinde cadılar süpürgeye binerek uzun mesafeli geziler, hayvanları öldürme, dolu fırtınalar estirme, ürünlerin yok edilmesi, bebekleri çalıp yeme ve erkeklerin cinsel organlarını çalarak onların iktidarlarını ellerinden almaları gibi güçlere sahip olmuşlardır. Dolayısıyla Kilise ve Engizisyonun cadılara karşı açtıkları savaşta Şeytan'ın önemi ve rolü büyüktür. Batı dillerinde Şeytan'ı tanımlamak için farklı kelimeler (teufei, devil, diablo, diable) kullanılırken, bütün dillerde bir tek Satan kelimesiyle istenilen ifade edilebilmekte ve İbranice bir kelime olan Satan, hasım, düşman anlamına gelmektedir.[29] Aslında cadılığın Kilise'nin otoritesine tehdit olmasının sebeplerinden bir tanesi de Pagan inancı ile ilgilidir. Şeytan için kullanılan bir başka kelime 'daimon'dur;

[26] Richard Kieckhefer, *Ortaçağda Büyü* (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2017), 30.
[27] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 187.
[28] A.g.e., 146.
[29] A.g.e., 179.

Antik Yunan'da insanların içine giren ve onlara bir takım şeyler yaptıran güçler olarak bahsedilir. Bu tanımlama Hristiyanlığın ilk döneminde kabul edilmiş, 2. ve 3. yüzyıllarda Helenleştirilerek Platon'un demonları kötü niyetli düşmüş melekler olarak nitelendirilir ve bu niteleme de yeni kabullere yol açmıştır: Putperestlerin tanrıları = kötü demonlar = Şeytan.[30] Böylece paganların tanrıları direkt olarak şeytanla ilişkilendirilir. 1921 yılında Dr. Margeret Murray tarafından yayımlanan *Batı Avrupa'da Cadı Kültü* isimli çalışması çok eleştirilse de, cadılık tartışmalarına başka bir boyut getirmiştir. Murray, cadılığın esasen Hristiyanlığa isyan eden bir kült örgütlenmesinin üyesi olmadığı, tamamen bağımsız, daha eski bir dine, Batı Avrupa'nın göstermelik bir dönüşümün ardından yüzyıllarca varlığını koruyan Hristiyanlık öncesi putperestliğinin bir parçası olduğu tezini öne sürer; ona göre Engizisyoncular kendi cehaletleri ve dar görüşlülükleri yüzünden bu tanrıyı Kilise'nin Şeytanı ile karıştırmışlardır.[31] Gerçekten de cadıların düzenledikleri Sabbat tarihleri ile Kelt döneminde Druidler'in toplantı yaptıkları mekanların ve tarihlerin aynı olması ve Keltler için o günlerin kutsal ve bayram olarak kabul edilmesi ilginçtir.[32]

O dönemde Kilise, Şeytan'a ve dolayısıyla Şeytan ile ilişkilendirilen her şeye karşı bir savaş başlatmıştır. Ortaçağ teolojisine göre Satan, sadece yeraltından idare ettiği demonların lideri değil, aynı zamanda Hristiyanlık dünyasının baş düşmanıdır.[33] Dolayısıyla Şeytan'ın iş birlikçisi olarak kabul edilen kadın/cadı da Şeytan'ın dünyadaki temsilcisi olarak kabul görür ve dolayısıyla, Hristiyanlık doğrultusunda şekillenmiş toplumsal düşüncenin içerisinde bu kadın/cadı figürü de doğrudan düşman olarak ilan edilir. Bu nedenle masalsı ve modern cadı arasındaki ayrımın en önemli sebebi modern cadının Şeytan ile olan işbirliğidir. Aslında modern cadı kavramının ortaya çıkışına kadar cadının "kendiliğinden" ve doğayla olan ilişkisinden dolayı sahip olduğu güçler ve bilgiler 15. yüzyıl itibari ile Şeytan'a atfedilmiştir. Yani cadı, Şeytan ile yaptığı pakt/anlaşma sayesinde bu güçleri elde edebilen bir özne haline gelir. Gücü kendisinden kaynaklanamaz ve tek başına bir arketip olarak var olma hali de elinden alınır. Çünkü Hristiyanlığa kafa tutacak bu güce Şeytan'ın yardımı olmadan kendiliğinden sahip olamaz cadı. Peki cadı avları ve davaları incelendiğinde, büyüyle uğraşan ve öldürülen bu kişilerin tamamına yakının kadın olduğunu kabul edersek, cadının cinsiyeti neden kadındır?

[30] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 181.
[31] Mircea Eliade, *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 98.
[32] Pınar Ülgen, *Kadınlar ve Cadılar* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 39.
[33] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 181.

1.2. Cadının Cinsiyeti Neden Kadın?

"Bana herkes sahip, benim hiç hakkım yoktur
Ben akıldan yoksun, ama vazifem çoktur
Adem'in yediği elma, hep benden sorulur
Çünkü adım kadın
Kadınım hükmüm yoktur"

Cadı kimliğinin kadın ile özdeşleştirilmesinin belki de en önemli nedenlerinden bir tanesi birçok kültürde büyü geleneğinin kadınların tekelinde olmasıdır.[34] Kadın, büyüyü isteyerek kendi bünyesinde tekelleştirmemiştir; bu, kadının sahip olduğu bedenselliği ve belli bir takım özelliklerinin, ataerkil toplumsal yapının bünyesinde zaman içerisinde başkalaşması ile doğrudan alakalıdır. İlk çağlarda insanın içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırma şekli bugünkü gibi değildir. İçinde bulunduğumuz kültürel kodlar henüz doğmamış, insan daha çok içgüdüsel hareket eden, bir hayvan gibi doğa ile iç içe yaşayan ve sezgisel davranan bir canlıydı. Dolayısıyla insanın görebileceği ve yorumlayabileceği elindeki tek kaynak doğaydı. Dillerini ve düşünce sistemlerini oluşturan tek bilgi kaynağı olarak doğa görüldüğü için de ona ait her bir unsur; doğanın döngüselliği, ağaçlar, güneş ve benzeri şeyler tanrısal var oluşun bir tezahürü olarak görüldüğü için kutsal sayılıyordu.[35] Doğadan gözlemlenen bu döngüsellik ve düzen, insanoğlunun varoluşu için belki de en önemli olan unsuru yaratmıştır: zaman. İnsan bu ritmik dönüşümleri gözlemleyerek zaman kavramını yaratır ve zamanı ölçmeyi öğrenir; bu da ritüelleri ve sonrasında da mitleri doğurmuştur. İnsan, doğayı izlediği bu dönemde doğa ile kadın arasında bir ilişkisellik olduğunu fark eder. Kadın da doğa gibi kendi içinde bir döngüselliğe, üretme ve doğurma gibi niteliklere sahiptir. Dolayısıyla doğaya atfedilen bu kutsallık ögeleri, kadın ile de özdeşleştirilmiş ve bunun sonucu olarak da Tanrıça kültleri doğmuştur.

Tanrıça kültünün tarihi M.Ö. 30.000 – 7000 yıllarına kadar dayanmaktadır ve bu külte dair bilgilere Tanrıça kültüne sahip olmayan diğer kültürlerin aktarımları aracılığıyla ulaşılmaktadır. Antropologlar başta olmak üzere sosyal bilimcilerin üzerinde durduğu anaerkil yapıda bir toplumun varlığı ile ilgili tartışmalar hala devam etmekte, kesin bir sonuca varılamamaktadır.

[34] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 176.
[35] Erhan Altunay, *Kadim Cadılık Öğretisi:Wicca* (İstanbul: Destek Yayınları, 2020), 24.

Kadının kutsal sayıldığı merkezlerin varlığı anaerkil bir yapının kanıtı olduğu anlamına gelmediği söylenmektedir. Nitekim, kadının iktidarda olduğu bir düzene rastlanmamakta, fakat bu durum da farklı bir şey söylemektedir; kadın asla ezici güç olmamıştır. Dolayısıyla anaerkil toplum yapısının varlığı tartışmalı bir konu olsa da, Tanrıça kültünün egemen olduğu bir dönemden bahsedilebilmektedir. Kadın bedeninin gizemli üretici ve besleyip büyütücü süreçlerinde, ilahi varlıkla ilgili mecazların bulunması şaşırtıcı değildir; kadın, insan hayatının görünen kaynağı, yavruyu besleyen sütün üreticisi ve başkalarını kendi bedenine cezbeden güç aracıydı.[36] Buna ek olarak, Yontma Taş dönemindeki insanların sahip oldukları din kavramı şu an içinde bulunduğumuz dünyadan oldukça farklıdır. David Leeming ve Jake Page'in *Tanrıça Mitleri* kitabında dönemin Tanrıça kültü ile bu külte duyulan inanç arasındaki ilişki çok net bir şekilde anlatılır:

> "Öyle görünüyor ki, bizim bildiğimiz şekliyle ibadet, kaynağından ayrılmamış ve Tanrıçanın – ağaçlar, hayvanlar, yeryüzündeki diğer her şey gibi – uzantıları olan insanlar için muhtemelen gereksizdi. Bu eski insanlarca anlaşıldığı haliyle Tanrıça, yaşamın büyük sırrının aşkın ya da deneyüstü bir ifadesi olmaktan çok, içkin bir ifadesiydi. O, gökyüzünde gizlenmiş bir ilahe değildi; onun bilinç organı olan insan soyunun farkına vardığı kıpır kıpır ve döngüsel varoluşun her zerresinde bulunuyordu. Yontma Taş dönemi insanları, mecazi anlamda olduğu kadar gerçek anlamda da Ulu Toprak Ana'nın içinde yaşıyorlardı ve onun bir parçasıydılar."[37]

Dolayısıyla insan, inandığı ve kutsal saydığı şeyin içinde yaşamakta, kadını da bunun bir uzantısı olarak görmekteydi. Kadının regl kanı hem korkulan hem de büyülü görülen bir şeydi; doğum yapması ve bir canlıyı içinden çıkarması da doğal olarak kutsal sayılıyordu. Buna bağlı olarak da Toprak Ananın – bu dünyaya hayat verenin – bir yansıması olarak kadın bu dünyada 'anne' olarak var oluyordu. Dolayısıyla da kadın bereket, bolluk ve üretim – doğurganlıkla özdeşleştiriliyordu. Mircea Eliade, aynı şekilde tarım kültürlerinin kadınlar tarafından yönetilen ayinlerinin "kozmik bir din" geliştirdiğini ve tarımsal üretimin kendisinin de bir ayin olduğunu söylemektedir; çünkü bu tarımsal üretim Ana Toprağın bedeninde yapılır ve çiftçinin, tarıma uygun olan ya da olmayan dönemlere uyum göstermesini gerektirir.[38] Joseph Campbell da Tanrıça'nın en yalın düzeyde Yeryüzü olduğunu, bir sonraki, arkaik düzeyde etrafımızı kuşatan gökyüzü, felsefi düzeyde Maya, duyusallık formları, duyularımızın bizi çevreleyen sınırları,

[36] David Leeming ve Jake Page, *Tanrıça Mitleri* (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 22.
[37] A.g.e., 24.
[38] Fatmagül Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın; Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım* (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 46.

zaman ve uzam dünyasında bilincin nihai sınırı olduğunu söyler.[39]

Taş çağı devrindeki cinsiyetler arasındaki iş gücü ayrımı, kadını doğa ile daha da yakınlaştırmıştır. Erkek avlanmaya gittiği zaman, kadınlar da bitkileri toplamakla uğraşırlardı. Böylece bitkilerin hangisinin zehirli, şifalı olduğu ve kullanılabilirlik bilgisi kadında toplanmıştır. Bunların hepsi anneden kızına aktarılırdı. Eliade, beslenmeye yönelik bitkileri ilk kez kadının yetiştirdiğini bu sebeple de tabii ki toprağın ve hasadın sahibi haline gelenin kadınlar olduğunu söyler. Bu sebeple kadın toplumun şifacısı, otacısı ve "büyücüsü" haline gelir. Sanılanın aksine, büyü ile tıp arasında ayrıksı bir ilişkilenme yoktur. Malinowski, büyünün her zaman, insani eğilimlerle, ihtiyaçlarla ve etkinliklerle sıkı sıkıya bağlantılı belli bir hedefi olması dolayısıyla bilime akraba olduğunu söylemektedir.[40] Büyü, bilimin - tıbbın öncülüdür. İnsan içinde bulunduğu ve çok da anlamlandıramadığı doğanın içerisinde öncelikle kendisini korumak için bir takım ritüeller – büyüler geliştirmiştir. Bunlar analoji (taklit) büyüsü olarak da geçer; dolayısıyla doğayı taklit etmek, onun bilgisini özümsemek ile ilgilidir. Bu bilgiler daha sonra doğa bilimlerinin temelini oluşturacaktır; bu bilgilerin ilk sahibi ise doğal olarak kadınlardır ve bilimin kapılarını açacak olan bu bilgi birikimi erkeklerin önüne geçmiştir. Kadının büyü ile olan ilişkisinde yatan temel bağlam budur. Dolayısıyla kadın, büyünün ve bugün tıp dediğimiz alanın bilgisine sahip olan bir kimliktir.

Tanrıça kültünün sarsılması, M.Ö. 2.000-3.000 yılları arasında Hint-Avrupa kavimlerinin istilaları ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Bu kavimler, savaşçı olmaları sebebiyle beraberlerinde savaş arabaları ve üstün silahlarını getirirler. Bedensel açıdan güçlü olan bu kavimin güçlü erkek tanrı hakimiyeti, istila edilen Tanrıça kültünün yerini almaya başlar. Önceleri doğurmak için bir erkeğe ihtiyaç duymayan bakire ana Tanrıçalar, tanrılarla evlendirilmeye başlanır. [41] Tanrıçanın üstünlüğünü kaybetmesi, Cilalı Taş Devri'ne tekabül edecek dönemde erkeğin üremedeki rolünü keşfetmesi ile de doğru orantılıdır. Bu dönemde Çatalhöyük gibi yerlerden başlayarak, hayvancılıkla ilgili kazanılan deneyimler doğrultusunda tarım ve hayvan evcilleştirme süreci geliştikçe, savaşçı-koruyucu olarak erkeklerin üstlendikleri rol de önem kazanır.[42] Erkeğin üremedeki rolünün keşfedilmesiyle kadın erkek arasındaki dengeler değişmeye başlar. Kadın hem kendine benzeyeni hem de kendine

[39] Joseph Campbell, *Tanrıçalar ve Tanrıçanın Dönüşümleri* (İstanbul: İthaki Yayınları, 2020), 59.
[40] Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din*, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000), 91.
[41] Prof. Dr. K. Hüsnü Can Başer, "Tarih Ve Arkeoloji ," *Tarih Ve Arkeoloji* (blog), Eylül 16, 2014, https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/09/kocakari-otaci-cadi-buyucu.html.
[42] Page, *Tanrıça Mitleri*, 67.

benzemeyeni doğurabilen bir varlık olarak ve sahip olduğu diğer özelliklerinin içerdiği gizem, erkeğin sperminin gücü ve işlevinin farkındalığı ile artık bilinebilir hale gelir ve üremedeki rolün asıl önemi erkekte olduğu düşünülmeye başlanır. Erkeğin sıvısı bir tohum biçiminde kavramsallaştırılmasıyla kadının doğurganlığı sembolik olarak elinden alınır.

Tanrılar panteonunda tüm güçlere sahip olan Ana Tanrıçadan tüm güçlere sahip Fırtına Tanrısına (Zeus) doğru bir geçişin sonucu olarak yaratma ilkesinin her iki yönü olan "yoktan var etme" ve "soyu devam ettirme" özellikleri erkek tanrıda toplanır.[43] Bu durum monoteistik dinlerin çıkışı ile iyice pekişecek, kadının doğurganlığı ile kurulan ilişki tersine çevrilecektir. Yaratılış kavramı ve bununla ilgili öyküler, toplumsal cinsiyet sembolizmini, belirli bir toplumdaki cinsiyet rollerinin ve cinsel kimliklerin somut içeriğine dair ilişkilerin ipuçlarını içermesinden dolayı çok önemlidir.[44] Monoteistik dinlerde Tanrının ilahi bir karısı veya Tanrıça figürü yoktur. Bu sebeple daha önceki çok tanrılı dinlerin dağılmış ilahi güçlerin aksine, tek tanrılı dinlerde Tanrı erkektir ve mutlak bir güce sahiptir; yetki tek bir tanrı/güç tarafından toplandığından dolayı daha fazla yaptırım gücü vardır ve sorgulanamazdır. Özellikle Kutsal Kitap'ın Tekvin kısmında işlenen - ama üç semavi dinin de ortak bir biçimde paylaştığı - Adem ve Havva'nın hikayesi ile birlikte bu mutlaklık ve erkek egemenliği, bu yaratılış hikayesi sayesinde kadının konumunun ikincil plana atılmasını geri dönülemez bir biçimde sağlamlaştırır.

> "Ve Tanrı dedi: 'Işık Olsun'. Ve ışık oldu." (Bap 1:3).

Bu noktadan sonra artık yaratma gücü Tanrı'nın sözü ve Tanrı'nın nefesi ile bağdaştırılır. Bu sebeple tanrısal soluk can verir, yaratır; buna karşılık insanın ad koyuşu var olana anlam ve düzen verir. Tanrı da bu adlandırma kudretini Adem'e tanır:[45]

> "... ve Rab Allah adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı, ve onu adama getirdi. Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir; buna nisa denilecek çünkü o insandan [Adem'den] alındı." (Tekvin, 2:20-23).

Böylece kadın, erkeğin kaburgasından yaratılarak onun çok doğal bir parçası haline gelir. Anne

[43] Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 35.
[44] A.g.e., 47.
[45] A.g.e., 54.

ile çocuğun arasındaki ilişki tersine çevrilerek erkek, kadının yaratıcısı olarak belirlenir. Doğurmayan insan (erkek) yaratma gücüyle donatılır, doğuran insan (kadın) ise yalnızca yaratma kapasitesinden yoksun bırakılmakla kalmaz, simetrik biçimde altüst edildikten sonra yaratılan insana dönüştürülür.[46] Dolayısıyla bundan sonra insan soyunun devamlılığı erkeğin 'tohumuna' aittir. Yine de her tohum yetişebilmesi için bir 'toprağa' ihtiyaç duyar; bu noktada toprak ise kadın olacaktır. Nitekim, burada ele alınan toprak ve kadın birlikteliği çok tanrılı dinlerdeki Toprak Ana ilişkisinden ziyade erkeğin tohumunu yerleştirebileceği bir aracı yüzey olarak ortaya çıkar. Toprak ve kadın bedeni cansız madde ile özdeşleştirilip yaratıcılıktan yoksun bırakılır ve bir zamanlar her şeyin yaratıcısı olan toprak ve kadın bedeni, artık sadece erkeğin can veren tohumunu taşımaya yönelik işlevselliği olan bir araca dönüşür:

> "Kadınlar sizin tarlanızdır; tarlanızı dilediğiniz gibi ekin." (Kuran, 2:223).

Bahsedildiği gibi, kadının arkaik dönemde ve pek çok pagan kültüründe büyülü ve gizemli görülen regl kanı, kadının doğurganlığının elinden alınması ile birlikte sahip olduğu bu büyülü özellikler ve döngüsellikler, onu toplumda ikincil kılacak özellikler olarak tersine döner. Julia Kristeva, bedenimizin sınırları olduğunu ve bu sınırları koruyan, denetim altında tutan belli mekanizmaların olduğunu söyler. Aynı zamanda bu sınırları aşan bir takım hareketler vardır; doğum yapmak, regl olmak gibi. Dolayısıyla kadın, tam anlamıyla kendi bedeninin sınırlarını aşan bir varlıktır; bir iken iki olur, belirli aralıklarla vücudundan kontrol edemediği şekilde kan kaybeder. Bu da kadını, kendini kontrol edemeyen ve sürekli denetim altında tutulması gereken bir özneye dönüştürür. Kadının denetlenmesi hakkını da erkek kendinde görür. Bu sebeple örneğin önceleri büyülü görülen regl kanı, daha sonra kadının dinsel alana dahil olmasına engel teşkil edici bir şeye (Kur'an-ı eline alamaz, kiliseye giremez) dönüşür. Kristeva, menstrüasyon ile ilgili şunları söyler:

> "Örneğin, bedenin sınırlarıyla bağlantılı olmalarına rağmen ne gözyaşı ne de sperm kirlilik değeri taşır. Dışkılar – akıntılar ve dışkıya - akıntıya benzeyen şeyler (çürüme, efeksiyon, hastalık, ceset v.b.) kimliğin dışından gelen tehlikeyi temsil eder: ben – olmayanın tehdit ettiği ben; dışı tarafından tehdit edilen toplum; ölümün tehdit ettiği yaşam. Oysa aybaşı kanı, (toplumsal ya da cinsel) kimliğin içinden gelen tehlikeyi temsil eder. Bu kan bir yandan toplumsal bir bütündeki cinsler arası ilişkiyi tehdit eder; öte yandan her cinsin kimliğini içselleştirme yoluyla cinsel farklılık açısından tehdit

[46] Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 63.

eder."[47]

Dolayısıyla sınırların ihlali bir tehlike durumu içerir. Eğer bu sınırlar iktidar (erkek/devlet/kilise) tarafından korunuyorsa, bu sınır ihlali de doğrudan iktidara tehdit oluşturur. Bu sebeple kadının bedeninin sınır ihlaline dair ilgili bir takım söylemler üretilir ki böylece kadın bunu içselleştirir ve kolayca denetlenebilir hale gelir.[48] Buna ek olarak, kadının döngüsel kanamalarını kirli gören anlayış ve yeni akıtılmış kanın şeytanlara çekici geldiği inancı sebebiyle kadının kötü ruh etkileşiminde bulunduğu düşüncesi cadı avı döneminde kadının cadı olduğu yaklaşımına destekleyici bir unsur olacaktır.[49]

Kadının denetim altına alınması gerekliliği anlayışı, 'ilk günah' olgusundan da çok fazla beslenir: Başlangıçta, Adem ve Havva masum bir şekilde çıplaklıklarından utanç duymadan cennet bahçesinde yaşamaktadırlar. Daha sonra Yehova Adem'e, iyi ile kötüyü bilme ağacı dışında bütün ağaçlardan meyve yiyebileceklerini söyler; aksi halde öleceklerdir. Fakat yılan[50], Havva'ya yaklaşarak bunun doğru olmadığını, meyveyi yediklerinde bilge ve Yehova gibi olacaklarını söyler.[51] Bilgiye sahip olabilecek olmanın harika bir şey olacağını düşünen Havva meyveyi yer ve birazını Adem'e verir ve ikisi de kuralı çiğnemiş olur. Bunu öğrenen Yehova, her ikisini de bu davranışı yüzünden cennetten kovarak dünyaya sürgün eder. Peki bu dünyevi düzlemde ne anlama gelir? Kadının duygularına ve zaaflarına yenik düşen, muhakemeden yoksun ve şeytan tarafından baştan çıkarabilecek olan bir varlık olduğu anlamına gelir. Kadının akıldan yoksun olması, onu şeytanla iş birliği yapabilecek bir özneye müsait hale getirir. Bu noktada Mısırlı feminist yazar, aktivist ve psikiyatrist Nawal El Saadawi, ilk günah hikayesi ile ilgili şu soruyu sorar: "Nasıl oluyor da Adem'in vücudundaki bir kaburga kemiğinden doğan ve ondan çok daha zayıf olan Havva, birdenbire Adem'i ikna etmesine izin verecek şekilde

[47] Julia Kristeva, *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme* (Istanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 92.
[48] Bunun en basit örneği olarak günümüzde regl hakkında kamusal alanda rahatça konuşamamak, orkid saklamak veya özellikle Türk toplumunun halk arasında kullandığı "hastalandım", "kirlendim", ya da "halam geldi" gibi terimlerle regl olmayı ifade etmektir. Dolayısıyla kadının sahip olduğu yaratmaya dair bedensel özellikleri belli bir takım "ayıp" veya "kirli" söylemler tarafından bastırılır ve kontrol edilebilir hale getirilir. Ayrıca bu tür söylemlerin hepsi açıkça görüldüğü gibi ya hastalıkla, ya pis olmakla ya da bir utanç durumuna dair anlamlar içerir. Kadınlar bu söylemleri içselleştirdikleri için, bu ifadeleri farkında olmadan gündelik hayatlarında kullanmaktadır.
[49] Rollo Ahmed, *Kara Büyü* (İstanbul: Pencere Yayınları, 2005), 21.
[50] Yılan, Paleolitik zamanlardan beri bir üretkenlik ve yaşam gücü etkeni olarak Tanrıçayla ilişkisinde, hiç değilse bilinçaltı şekilde fallik (erkek üreme organını temsil eden) bir simge sayılabilir. Erkek egemenliği gelişmeye başlayınca yılan, Tanrıçanın fallik düşmanı görünümüne bürünür: "Page, *Tanrıça Mitleri*, 67." Buna ek olarak Havva'yı baştan çıkaran yılanın hem şeytan olduğu hem de Adem'in ilk karısı olan ve Adem ile eşitlik talep ettiği için cennetten kovulan Lilith olabileceği de söylenmektedir.
[51] Page, *Tanrıça Mitleri*, 141.

alışılmadık bir güce sahip olur ve Adem de onu dinleyerek Tanrı'nın emirlerine itaatsizlik eder?"[52]

Tanrı kendi suretinde erkeği yaratır ve Tanrı ruhtur. Öte yandan kadın ise beden ve cinsellik ile ilgilidir. Erkek, yeryüzünde Göklerin Tanrısının tam bir tasviriyken, kadın ancak bir erkeğin onu sahiplenmesi ile tamamlanabilendir. Dolayısıyla kadın, yalnızca tutkuyu, duygusallığı, doyumsuz bir şehvetin egemen olduğu, kendi içinde doğasının ayrılmaz bir parçası olarak kötülüğü barındıran ve Şeytan'ın somutlaşmış hali olan bir bedenden ibarettir.[53] Kadına yönelik bu tutum semavi dinler öncesinde zaten hali hazırda başlamıştır; Aristoteles'e göre erkek güçlü, akılcı, inişli çıkışlı duygulara daha az eğilimli bir varlıktır. Kadınlar ise, duygusallıkları ve mükemmel olmayışları nedeniyle eksik ve istikrarsız bir muhakeme yetisine sahiptirler.[54] Aktif olan, aklı ve muhakeme yetisini temsil eden erkek; eksik, pasif, maddesel ve bedensel olan ise kadın olur. Yani erkek "logos", kadın ise "duygular" olarak ikiye bölünür ve kadın, şeytana yenik düşebilen ve onun tarafından baştan çıkarılabilen bir varlık olarak dünyaya gelendir. Dolayısıyla cadının kadın ilan edilmesi kaçınılmazdır. 1486'da Yukarı Almanya'daki sorgu hakimleri olan Jacob Sprenger ve Heinrich Kramer tarafından yazılan *Malleus Maleficarum*, diğer bir deyişle "*Cadıların Çekici*" adlı kitap, şüpheli cadıların nasıl tespit edileceği ve sorgulanması ile ilgili önerileri içeren yasal prosedürleri aktarmasıyla klasik cadılık prototipinin şekillendirilmesi yönündeki ilk sistematik yaklaşımdır.[55] Yaklaşık 600 sayfalık olan bu cadı avlama el kitabı yazılana kadar belirli kesimlerin ayrıcalıklı üyelerinin tekelinde olan cadıları takip, sorgulama, yargılama ve infaz süreci ilk kez herkesin ve özellikle de basit taşra rahiplerinin anlayabileceği bir dille ifade edilmiştir.[56] Bu o dönemde otoritesine karşı çıkılmayan bir yapıt olmuş ve bu yapıtın içerdiği demonoloji anlayışı cadıların gücünü şeytanla ve özellikle onunla girilen cinsel ilişkilerine bağlamıştır. Malleus Maleficarum'a göre cadının dış görünüşüne dair çizilen profil zaten otomatik olarak kadınları hedef alır yöneliktedir; eğer bir kadın çok çirkinse, yaşlıysa veyahut fazla ve büyüleyici şekilde güzelse cadı olabilmektedir. Dolayısıyla kadın hem şehvet uyandırdığı hem de aynı zamanda erkeği tatmin edemediği için cadı olarak atfedilir. Bu noktada bir kadınının cadı olarak suçlanmama şansı zaten çok düşüktür. Günahın başlangıcının kadından kaynaklanması ve şeytanın yeryüzündeki en hevesli suç ortaklarının kadınlar olması kadar doğal bir şey olamayacağını söyleyen Malleus

[52] Nawal el Saadawi, *Hidden Face of Eve: Women in the Arab World* (London: Zed Books, 2015), 214.
[53] A.g.e., 198.
[54] Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 87.
[55] Lois Martin, *Cadılığın Tarihi: Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli* (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2009), 64.
[56] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 175.

Maleficarum'un yazarları, neden erkeklere göre kadınların cadılığa yatkın olduklarını şöyle açıklarlar:

> "Çünkü erkeklerden çok kadın cinsi bedenin/etin istekleriyle meşguldür. Çünkü erkeğin kaburgasından yaratılan kadınlar sadece 'mükemmel olmayan hayvanlardır' ve 'çarpıktırlar', buna karşılık erkekler ayrıcalıklı cinse mensupturlar ve İsa da onların arasından çıkmıştır."[57]

Dolayısıyla cadıların kadın olduğu, daha doğrusu olması gerektiği çok açıktır ve çok kadının olduğu yerde çok cadı olur.[58] Kadınlar için en büyük onurun erkekleri doğurmuş olmaları olduğunu söyleyen Protestanlığın kurucusu Martin Luther, 1522 yılında kilise dergisi için yazdığı bir yazıda cadılar ile ilgili görüşlerini şöyle ifade eder:

> "Büyücüler veya cadılar; süt çalan, hava büyüsü yapan, süpürgelerin üzerinde uçan, insanları cadı vuruşlarıyla yaralayan, kötürüm bırakan, beşikteki çocuklara acı çektiren, insanların uzuvlarını çalan şeytanın orospularıdır. Bunlar gerçekte bir insan olmalarına rağmen bir inek veya öküzün kılığına girebilirler. İnsanları şeytanla sevişmeye veya cinsel ilişkiye girmeye zorlayabilirler..."[59]

Malleus Maleficarum'a göre, cadıların infaz edilmesinin nedenleri; erkeklerde şehvet uyandırmak, beraber oldukları bazı erkekleri hayvana çevirmek, erkeklerin cinsel organlarını çalmak, hamile kadınların çocuklarını doğmadan karnında öldürmektir. Bunun nedeni de bu çocuğun erkekten türemesi ve ana rahminde öldürülen bu çocukların şeytana sunulduğu düşünülmesidir.[60] Kadınlar o dönemde kürtaj bilgisine sahiptiler. İstenmeyen çocuk olduğunda düşük yapılabiliyordu. Fakat Kilise bunu büyük bir günah olarak görmekteydi. Çünkü o dönemin Kilise algısına göre doğum sancısı bile kadına verilen bir cezaydı; cadılar, kadının doğurmasını engelleyerek ya da doğum sancısını hafifleterek aslında Tanrı'nın emirlerine karşı gelmekteydiler.[61] Bu noktada şifacılar ve ebeler de cadı avı döneminin önemli bir veçhesini oluştururlar. Buna ek olarak o dönem içerisinde kadınların cadılıkla suçlanmalarına oranla oldukça düşük olsa da cadılıkla suçlanan erkeklerin olduğu unutulmamalıdır. Fakat genellikle bu suçlamaya tâbi tutulan erkeklerin çoğunluğu ya cadılıkla suçlanan kadınların oğulları ya da

[57] Fatmagül Berktay, "Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı: Çok Katmanlı Bir Karanlık Tarihsel Olgu," *Doğu Batı: Boş ve Batıl İnançlar,* no.84 (2018), 67.
[58] Fatmagül Berktay, *Tarihin Cinsiyeti*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 219.
[59] Haydar Akın, "Cadının Cinsiyeti Kadındır," *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Dosya: Cinsellik*, no. 13 (2002), 159.
[60] Ülgen, *Kadınlar ve Cadılar*, 23.
[61] Ferhan Ercan, *Dinsel Şiddet* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), 116.

eşleri olmuşlardır. Normalde erkek veya ataerkil bir otorite üzerinden kimliği tanımlanan kadın, bu noktada negatif de olsa kendi kimliği üzerinden başka bir kimliği tanımlar hale gelmiştir.

Kadının doğa ile olan ilişkisi ve yakınlığı sonucu elde ettiği bilgiler onu içinde bulunduğu toplumun şifacısı yapmıştır. M.Ö. 3.000 yıllarına kadar, Sümer, Mısır, Asur ve eski Yunan'da, tedavi uygulamaları, sağlık ile ilgili konular ve ebelik tamamen kadınlara ait bir fonksiyondu ve bu uygulamalar mabetler ve tapınaklar içerisinde de sürdürülüyordu. Fakat zamanla erkeğin tıbba dahil olmasıyla kadınlar tapınaklardan çıkarıldı ve kadının şifacılık bilgileri hurafe anlamı kazanmaya başladı. Yunan toplumunda Hipokratik düşünce kadın şifacılara karşı tepkilere yol açtı ve bu kişiler küçümsendiler; Roma'da ebelik ile uğraşan medica ve sagalar büyücü sıfatı alarak cezalandırıldılar.[62] Cadı avı dönemine kadar Hristiyanlığın büyüye bakışı 'zararlı' olmadığı sürece hoşgörülü olmuş, hatta Kilise bazı teologlar ve ruhban sınıfından insanların tepkisini çekmiştir. Kırsal kesimde insan ve hayvan sağlığından, gündelik yaşama kadar birçok konudan halk hekimleri sorumlu olduğundan dolayı ak büyünün uygulanmasına olanak sağlamış, sağaltıcı bilgilerin varlığını da meşru kılmıştır.[63]

Yüzyıllar boyunca unvansız hekim olarak toplumun sağaltım, şifa ve bitkilerle tedavisinden sorumlu olan bu kişilerin çoğunluğu kadın olmuştur. Fakat 15. yüzyıldan itibaren, toplumun yararına ak büyü uygulayan bu kişilerin kara büyü de uygulayabileceği - ikisi de aynı kaynaktan gelmektedir - düşüncesi iyice yerleşir. Çünkü elindeki kaynağın şifasını bilen kadın, öldürmeyi de bilebileceğinden artık tehlikeli olarak damgalanır. 16.yüzyıldan sonra cadı takibinin bir sürek avına dönüşmesi ve Hristiyanlığın reforme edildiği bir dönemde kontrolün Kilise'nin elinden sivil otoriteye geçmesi, aynı zamanda yararlı-zararlı tüm büyü uygulamalarının cadılık eylemi içinde eridiğine, tek ve amansız bir düşman olarak sadece cadı kimliğinde birleştiğine işaret etmektedir.[64] Fakat büyücülükle suçlanan her kadın şifacılık ile uğraşmamaktaydı. Buradaki önemli ayrım şuydu; evet olağandışı bir yeteneği olan herhangi bir kadın, bilgisini, kadınların ev şifacılığına ilişkin sözlü gelenekten almış herhangi bir kadın veya bağımsız olarak bir usta şifacıdan eğitim alan herhangi bir kadın sanıktı. Fakat buradaki suçlama şifacılıktan öte, bir kadının eğitim görmediği bir bilimi uygulaması, dolayısıyla da kadının şeytan ile anlaşma yapmış olmasıydı.[65] Çünkü kadın bu bilgilere kendiliğinden sahip olamazdı. Trajik

[62] Prof. Dr. K. Hüsnü Can Başer, "Tarih Ve Arkeoloji ," *Tarih Ve Arkeoloji* (blog), Eylül 16, 2014, https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/09/kocakari-otaci-cadi-buyucu.html.
[63] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 148.
[64] A.g.e., 149.
[65] Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar* (İstanbul: Everest Yayınları, 2009), 107.

olan ise, o dönemde verilen formel tıp eğitimi kiliseye bağlı üniversitelerdi ve kadınlar üniversiteye alınmıyorlardı. Dolayısıyla otomatik olarak aslında kadının şifacılığı ve sağaltım bilgileri elinden alınarak herhangi bir uygulamada bulunması yasaklanıyordu. Erkek egemen toplum tarafından nesneleştirilen kadının elinde kendini koruyacak ve geçindirecek çok fazla meslek seçeneği zaten yoktu; o dönemde iyice tehlikeli hale gelen meslekler olan ebelik ve halk şifacılığını uygulamak zorunda kalıyorlardı.[66] Buna ek olarak, Yeniçağ başlarında eğitimli doktorlar sadece büyük kentlerde ve saraylarda çalışmaktaydılar; küçük şehirler, kasabalar ve kırsal kesim insanları ve hayvanları halk hekimleri tarafından tedavi ediliyordu. Yani toplumun kıyısında yaşayan, yaşlı ve geliri olmayan kadın açısından pek de fazla bir seçenek yoktu. Kilise, kökleri pagan dinine dayanan eski halk inançların hepsine ve bunun uygulayıcılarına kendi otoritesini rakip olarak gördüğü için savaş açmıştı.[67]

Şifacılığa paralel olarak, kadının eski gelenek ve inançlar içerisinde doğurganlık, regl kanı ve doğumla ilgili her şeyin büyülü ve korkulan bir şey olarak görülmesi inancı, cadı avı döneminde bu gizemli ve korku ağıyla sarılı doğum olayının içyüzünü bilen ebe kadınların özel güçlere sahip oldukları düşüncesine doğru evrilir.[68] Halbuki kadın, çok doğal olarak kendi bedeninin farkındalığı ve bilgisi doğrultusunda hem cinsine dünyaya çocuk getirmesi esnasında teknik bir yardım sunmaktadır. Ebe kadınlar bu işi yaparlarken anne ve bebeğe manevi güç vermek için dualar okumaya başvurmuşlar bu da ilahi bir ilişki ve büyüsel bir pratikle bağdaştırılmıştır.[69] Kadın aynı zamanda bahsedildiği gibi, bilgisine sahip olduğu otları kaynatarak hazırladıkları iksirler ve uyguladıkları belirli hareketler doğrultusunda gebeliğe son verebilmekte, kürtaj yapabilmekteydiler. Bu da kilise tarafından kesinlikle yasaklanmış bir pratikti. Çünkü, Kilise'ye göre ölen bebeklerin sorumlusu şüphesiz ki ebelerdir ve bu bebekler Şeytan'a sunulmak amacıyla öldürülmekteydiler. Bu sebeple de Malleus Maleficarum, "Hiç kimse Katolik kilisesine karşı ebelerin yanında yer almamalı" şeklinde halka uyarılar veriyordu.[70] Dolayısıyla kadınların elinden ebelik mesleği alınmış, bu mesleğin yeni uygulayıcıları erkekler olmuştur. Nitekim cadı avları dönemi ile erkeklerin ebelik mesleğine başlamaları paralellik göstermektedir.

---

[66] Jeanne Achterberg, *Kadın Şifacılar*, 115.
[67] Berktay, *Tarihin Cinsiyeti*, 221.
[68] A.g.e., 222.
[69] Sena Şilan Coşkun, "Tanrıçalıktan Ortaçağ'ın Cadı Avı Geleneği: Kadının İtibarsızlaştırılması Üzerine Bir İnceleme," (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, Manisa, 2019, 48.
[70] Barbara Ehrenreich, *Cadılar Büyücüler ve Hemşireler* (İstanbul: Kavram Yayınları, 1992), 25.

Kadının doğa ile olan yakınlığı ve doğal olarak doğa ile olan benzerliğinin gerçekliği ortaçağ döneminde ortadan kalkmış değildir. Sadece kadının doğa ile olan ve kendinde sahip olduğu özelliklere duyulan gizeme verilen tepkiler biçim değiştirir. Simone de Beauvoir'a göre, erkekler bir şekilde marjinal belledikleri, oysa ki kadının fonksiyonel işleyişinin bir parçası olan her şeyi anlamsızca abartmaktadır.[71] Gerçekten de kadın bir dönem bolluk ve bereketin temsilcisi görülüp kutsal sayılırken, tarihin başka bir noktasında yine aynı özellikleri doğrultusunda öldürülür. Tanrıça, cadıya dönüşür; cadılık Tanrıça ile başlar. Toplumun hastalıkla uğraşan kesimin başvurduğu bilge kadın veya şifacı-kocakarı diye bilinen bu kadınların bitki ve hayvanlar konusundaki bilgilerinin yerleşik tarıma geçişi hazırlayan ve kökleri belki de totem sistemlerine dayanan çok eski bir birikimin uzantısı olması ve bu kadınların insan ve hayvanların tedavisinde kazandıkları başarılarına duyulan gizem toplum içerisinde hem saygı hem de korku uyandırmıştır.[72] Aslında kadın diğerlerinin bilmediği bir çözüm getirdiği/getirebildiği için ötekiye dönüşerek cadı olarak suçlanır. Temelde bilinmezlik ve korku vardır. İnsan korktuğu şeyin karşısında güçsüz kalmamak için onu kontrol etmek ister. Nawal el Saadawi de, erkeklerin kadınlara uyguladıkları tiranlığın, onların dişinin doğuştan gelen gücünün ölçüsünü almalarından ve kendilerini buna karşı korumak için kadına karşı ağır yaptırımlar uygulamaya ihtiyaç duymalarından kaynaklandığını söyler.[73] Kadının erkeği baştan çıkarabilme gücü ve bu noktada erkeğin kadına karşı zayıflığı, kadının bir eksikliğiymiş ve şeytani bir yanıymış gibi kavramsallaştırılır. Bu da aslında otomatik olarak güçlü erkek - zayıf ve savunmasız kadın efsanesini geçersiz kılmaktadır. Gerçekten de cadının yaptığı şey en basit anlamıyla toprağın dilinden anlaması ve doğanın bilgisine vakıf olmasıdır. İlkellerin doğaya gösterdiği saygıyı batı kültürü tapınma diye aşağılar ve cadıyı da bu ilkelliği temsil eden bir kimlik olarak görür. Doğanın bir parçası olup, doğaya aykırı ve ona karşı yıkıcı davranan insan dışında başka bir canlı yoktur. Arkaik bir figür olarak cadı da doğa ile iletişimde kalandır/olandır. Masalsı cadı profilinin ormanda yaşaması da bir tesadüf değildir; elbette ki özdeşleştiği – temsil ettiği şeyin içerisinde yaşayacaktır. Doğayı tahakküm altına aldığı gibi eril iktidar, doğanın bir temsilcisi ve uzantısı olarak kadını da tahakküm altına almaya çalıştığı bir süreçtir cadı avları. Bu kadınlar/cadılar açık biçimde eski dünyanın tanrısal insanlarını çağrıştırırlar.[74] Dolayısıyla doğu kültüründe saygıyla karşılanan otacı sistematiğine karşı Kilise yetkin bir nefret duymaktadır; çünkü cadılar iktidara karşı özünde yıkıcı fikir ve güç taşıdığına

[71] Coşkun, *Tanrıçalıktan Ortaçağ'ın Cadı Avı Geleneği*, 43.
[72] Berktay, "*Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı"*, 78.
[73] Saadawi, *Hidden Face of Eve*, 206.
[74] Göktuğ Halis, *Dinin İki Kaynağı: Büyü ve Şaman Sembolizmi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2019), 438.

inanılan her şeyin vücut bulmuş halidir.[75] Cadının cinsiyeti kadındır, ama bu kendiliğinden gelişen bir süreçmiş gibi okunmaması gerekir; bu, iktidarın lehine çalışan ve aynı zamanda iktidar tarafından organize edilen bir mekanizmadır.

1.3. Bir İktidar Mekanizması Olarak Cadı Avı

> *"Teninizin yumuşaklığıyla bizleri büyüleyen gerçek sırtlanlarsınız siz... Bilgeliğin hainleri, sanayinin baş engelisiniz... Erdemin önündeki en büyük engel, bizi her türlü kepazeliğe, kafirliğe ve felakete iten dürtüsünüz... Siz aptallar cenneti, bilge adamın vebası ve tabiatın büyük yanlışısınız..."*
>
> *Walter Charleton, Ephesian Matroni 1659*

Bilinenin aksine Avrupa'da cadı olduğu gerekçesiyle insanların yakılması Ortaçağ'da değil, içinde bulunduğumuz döneme sanıldığından daha yakın bir tarihte gerçekleşmiştir. Cadı avı olayları (1430-1780) geç ortaçağ döneminde başlayarak Aydınlanma dönemine kadar sürer. 18. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa entelijensiyası yaşadığı aydınlanma ile gurur duymaya başladığı için, cadı avı tarihini yeni baştan yazma işine girişerek, onu ortaçağ bir batıl inancının bir ürünü olarak göstermişlerdir.[76] Aydınlanmanın yarattığı bu söylem, doğal olarak cadılar gerçekten var mıydı, bu kadınların yaptıkları hakkında söylenen şeyler gerçek miydi? gibi tartışmalara alan açmıştır. Elbette, Montague Summers gibi cadılık tarihi tartışmasında cadıların şeytan ile işbirliğinin reddedilemez ve gerçek olduğunu savunanlar da vardır.[77] Bu noktada önemli olan tarihsel belgelerin cadılardan bahsediyor olması, acıklı rakamlar sunmasıdır ve bu belgeler onların cadı olduğuna inanan insanlar tarafından yazılmıştır. Egon Friedell'in de söylediği gibi, "Tüm bu kaynaklar, gerçek olduğundan değil, zamanlar ve halklar ona inandıkları için güvenilir olarak tanımlanmalıdır."[78] Nitekim, cadılar gerçekten var mıydı? sorusu bu araştırmanın konusu değildir; burada ele alınan şey neden ve nasıl toplumun belirli bir kesiminin cadı ilan edilip öldürüldüğü ile ilgilidir.

Michel Foucault, kimliğin bize verili – değiştirilemez ve iktidara karşı savunulması gereken şeyler olmaktan ziyade, bizzat iktidar politikaları ve bu politikaları var eden söylem

[75] Halis, *Dinin İki Kaynağı*, 438.
[76] Federici, *Caliban ve Cadı*, 291.
[77] Mircea Eliade, "Some Observations on European Witchcraft," *History of Religions* 14, no.3 (1975), 150. (Cf. Montague Summers, The History of Witchcraft and Demonology (London, 1926; reprint ed., New York, 1956)
[78] Halis, *Dinin İki Kaynağı*, 435.

tarafından tasarlanmış, şekillendirilmiş ve kurulmuş şeyler olduğunu söyler. Belli davranış biçimleri veya eylemler tarafından kurulan ve iktidarın otoritesine yönelik olarak düzenlemelere tabi tutulan öznellikleri/kimlikleri ve bu türden süreçleri, yönetim denen şeyin ve beraberinde getirdiği gerekliliklerin olduğu her koşulda tarihin bir çok döneminde gözlemlemek mümkündür. Moderniteye özgü bir şey gibi duran pozitivist akıl, yani aydınlanmayla ilişkilendirilen pozitivist aklın, Foucault'nun çalıştığı bağlamda iktidarın lehine işlevleri mevcuttur. Dış dünyayı anlaşılır kılma, isimlendirme ve dolayısıyla kontrol etmeye dönüşen dürtü de, iktidarların kontrol etme ve yönetme anlamında faydalandıkları bir teknoloji olmuştur. Ortaçağda belli eylemler etrafında kimliklerin kurulmasını gerekli kılan iktidar paradigması din gibi gözükür. İktidar dindedir. Diğer bir deyişle Kilisededir, çünkü Foucault'nun da belirttiği gibi Hristiyanlık, bir kilise şeklinde örgütlenmiş tek dindir.[79] İktidarını bunun üzerine kurduğu için iyi, verici ve öncelikli olarak yaşatıcı olması gereken bir şey olarak din. Peki neden en sonunda din için cadı adı verilen kimliğin yaptığı eylemler sorun yaratmıştır? İnsanın tanrı dolayısıyla muktedir olamayacağı için cadı denilen şey, bir anlamda eylemliliği ve insanın yapamayacağı şeyleri yapma iddiası ve de yapması dolayısıyla muktedir tanrı figürünün otoritesi açısından bir tehdittir. İnsan, kul ikiliğini ve bu sert ikiliğin mümkün kıldığı otoriteyi, insanın dolayısıyla tanrının elçilerine olan biatını mümkün kılan bu inancı, aktif bir kul olarak çelişkili hale getirir.

Tanrı muktedir, mükemmel ve yaratıcıdır, insan ise sınırlıdır ve bedeni lanetlidir denildiği taktirde bir sınır inşası söz konusu olur ve bu durum bir pasiflik gerektirir. Cadı tam da bu noktada, tanrının yapabildiği varsayılan şeyleri yapabildiğini iddia etmesi (kulluk sınırından çıkması) sebebiyle iktidara tehdit oluşturan bir unsura dönüşür. Cadı figürünün çoğunlukla kadın olması da tesadüfi değildir. Kadın, zaten Hristiyanlıktaki Adem ve Havva mitolojisi içerisinde, şeytanla iş birliği yapan, şeytan tarafından baştan çıkarılan, duygularına yenik düşmüş ve akıldan yoksun olanı temsil eder. Bu sebeple de, tanrı – kulluk ikiliği içerisinde en alt sırada yer almakla beraber kadın zaten o ikiliğin içerisinde, ilişkiye dahil olamayan ve o ilişkiyi bozmak üzere ancak var olabilen bir öznedir. Kilise otoritesini kurduğu yerde nerede birilerini yönetmeye başladıysa, orada sosyal din, akıl dışında kalan ve kontrol edilemez ögelerin yok edilmesine adar kendini; çünkü tüm diğerleri gibi cadı da topluma uyumu reddeden bir gerçeklik algısının ilkel bir benliğinin çağrıştırıcısıdır ve bir aracının gereksiz olduğunu, tanrı ile kul arasında doğrudan bir bağ olduğunu savunmak, ekonomik çıkarlarla

[79] Michel Foucault, *Özne ve İktidar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 67.

sisteme bağlılık geliştirmiş rahip sınıfının değersizliğini savunmak anlamına gelmektedir.[80] Bu sebeple cadı öncelikle bir "kadın" olarak daha sonra da dinin otoritesini sağlayan temel ikili ayrımı muallakta tutmasından dolayı iktidara bir tehdit oluşturmaktadır. Bunu takiben de cadı 'tanrıyı kaybetmiş' olarak damgalanarak normun dışına çıkartılır. Dolayısıyla harici otorite olan dinin, yönetimini olduğu haliyle sürdürebilmesi için kurguladığı bu söylemi sürekli olarak toplumsal yaşamda kendini yeniden üretmesi, insanın sınırlı olduğunu, kadının da bedensel hazlara, günaha teşvik edici ve dolayısıyla düzenden saptırıcı bir şey olduğunu her harekette tekrar etmesi gerekir. Böylece toplum, cadı denen bir şeyi gördüğünde, hem aktif bir "kadın" olarak hem de isyankar bir kul olarak bunun önce adını koymalı, daha sonra da dışlamalıdır.

Cadı adı altında bir kimlik oluşturulduktan – genel olarak tanrıya şirk koşma meselesi ile ilişkilendirildikten – sonra şöyle bir grup yaratılmış olur; toplumun sağlığını tehlikeye soktuğu veya dini otoriteyi tehdit ettiği için yok edilmesi gerekenin ve yok edilişinin meşrulaştırıldığı bir grup. Bu sebeple, bu gruba dahil özellikleri taşıyan herkes kolayca bu söylemin içerisinde ona uygun eylemlere ve önlemlere tabi tutulabilir hale getirilir. Bu yüzden toplumdan uzakta, tek başına yaşayan, çok düşünen, az konuşan, pek çok şey bilen, hastalıklara karşı ilaç hazırlayabilen kadınlar tehlikeli görülmüş, bunların potansiyel düzen karşıtları olarak şeytanla iş birliği içerisinde dünya düzenini değiştirmeyi amaçladıkları düşünülmüştür. Yani iktidar kendi lehine işlevsel olarak yarayacak bir kimlik yaratmıştır artık. Bu sebeple, Silvia Federici, *Caliban ve Cadı* adlı çalışmasında cadı avı fenomeninin kendiliğinden bir süreç olamayacağını ve hakim ve idareci sınıfların yanıt vermek mecburiyetinde kaldığı aşağıdan bir hareket olmadığını savunur. Bunun en büyük kanıtının da iktidarın uyguladığı belli başlı propaganda araçları olduğunu söyler:

> "Christana Larner'in İskoçya örneğinde gösterdiği gibi, bir cadı avı fazlasıyla resmi bir örgütlenme ve idareyi gerektiriyordu. Komşu komşusunu suçlamaya başlamadan önce, ya da "panik" bütün toplulukları sarmadan önce, cadıların yayılmasından endişe duyduklarını herkesin önünde dile getiren insanlara, onları nasıl tanıyacaklarını öğretmek için köy köy dolaşan, hatta kimi zaman yanlarında cadı olduğundan şüphe edilenlerin listelerini taşıyan ve onları saklayan ya da onlara yardım eden herkesi cezalandırmakla tehdit eden otoriteler sayesinde, insanların sürekli olarak beyni yıkanıyordu."[81]

[80] Halis, *Dinin İki Kaynağı*, 17.
[81] Federici, *Caliban ve Cadı*, 238.

O dönemde sanatçıların cadıları şeytan ile bağdaştırarak resmettikleri portreler, haber yayıcıların cadı davaları sonucunda cadıların fiillerini ayrıntılı ve korkunç bir şekilde tasvir ettikleri broşürlerin basılması ve en önemlisi de dönemin yasa mekanizmasını işleten jüriler, yargıçlar ve demonologlar, hekimler, bilim adamları, felsefeciler bu propaganda araçlarını oluşturan ve şekil veren güçlerdi. Propaganda araçlarından belki de en etkilisi olan *Malleus Maleficarum*, sadece cadıların nasıl tespit edileceği ve kimlerin cadı olabileceği ile ilgili detaylı bilgiler içermekle kalmaz aynı zamanda aynı detaylı bilgileri cadıların nasıl yargılanmaları ve infaz edilmeleri için de sunar. Bu süreçte, cadının tespiti ile başlanıldıktan sonra, cadıdan şeytanla iş birliği içerisinde olduğunu itiraf etmesi istenir. Cadı itirafta bulunmazsa işkence uygulanarak itiraf etmesi sağlanır, daha sonra da seçilen infaz şekline göre öldürülürdü. Bunun öncesinde, cadılık yaptığına dair ihbar edilen kişi öncelikle cadı olup olmadığı doğrulanması amacıyla cadılık deneylerine tabi tutulurdu. Sanığın Şeytan ile işbirliği içerisinde olup olmadığını anlamaya yönelik olan bu işkence türleri soğuk su deneyi, ateş deneyi, kızgın demir deneyi, askı deneyi, ağlama deneyi, tabut deneyi gibi 'test'lerden oluşmaktaydı. Örneğin su deneyinde sanık çıplak bir şekilde elleri ve ayakları bağlanarak yüksek bir yerden suya bırakılır veya derin bir suya atılırdı; sanık suda batmadan kalır ve yüzerse bedenin demon (şeytan) tarafından işgal edildiğine inanılır ve hemen yakılarak idam edilirdi.[82] Cadılar/kadınlar her durumda ağır psikolojik ve fiziksel işkenceye maruz kalıyor ve bir şekilde ölüyorlardı. İşkencenin son bulması ancak suçlamaları kabul etmek ve cadı olan diğer kişilerin isimlerini vermekle mümkün olabiliyordu. Bu iki şeye sebep oluyordu; işkence bitsin diye akla ilk gelen kişinin cadı diye ismini vermek veya suçlanması istenilen herhangi bir kişiyi cadı ilan etmek. Cadıların yapmış oldukları bu itirafların açıklamalarına dair pek çok teori mevcuttur. Buradaki sorun, itirafların işkence yapılırken edilmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle cadının cadı olduğunu itiraf etmesi dışında çok fazla bir seçeneği yoktur. Fakat bazı kadınların uzun uzun şeytanla nasıl işbirliğine girdiklerini anlatmış oldukları itiraflar da vardır. Bunu da Fatmagül Berktay'ın "bir kerecikliğine kendi adını koymak" diye nitelendirdiği cadılığın öznel ve psikolojik boyutuyla alakalı olan ve kadının aslında 'cadıyım' diyerek topluluk içinde kendi kimliklerini öne sürüp savundukları bir açıdan ele almak mümkündür.[83]

18. yüzyıla kadar cadıların en yaygın infaz ediliş biçimleri diri diri yakma, suda boğma veya diri diri toprağa gömmekti. Teologlara göre engizisyon, cadılardan öç almıyor onları

[82] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 297. Cadılık deneyleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 293-301.
[83] Berktay, *"Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı",* 71.

kurtarıyor; cezalandırmıyor, Şeytan'ın hakimiyetine son veriyor ve işkence yapmıyor tam tersine yanlış yola sapmış ruhları tekrar doğru yola yönlendiriyordu. Yani burada kişinin selameti düşünülüyordu. Haydar Akın, infazların uygulanış biçimlerinin toplumun vicdanının temizlenmesine aracılık etmek üzere bilinçli bir seçim sonucunda uygulandığına değinir:

> "Üç temel infaz ritüelinde de, cellat 'can alma' görevini doğanın sınırsız – arındıran – kudretine terk etmiştir. Suçlunun, suçlu olduğu tespit edildikten sonra cezalandırılması veya kötülüklerinden arındırılması, kan dökülmeksizin, ateş (yakarak infaz), su (suda boğarak infaz) ve toprağın (diri diri gömerek infaz) gücüne bırakılmıştır. Burada dördüncü olarak, doğanın kudretine terk edilen bir başka infazdan söz edilebilir: Asılmak, doğanın bir diğer gücü 'havayla' cezalandırmaktır."[84]

Burada yine kadın/cadı ve doğanın manidar ilişkisi görülmektedir. Kadın doğa ile olan ilişkisinden kaynaklı özellikleri sebebiyle cadı olur ve üstüne üstlük eril iktidarın seçimiyle 'doğa tarafından' infaz ettirilir. Suda infaz edilerek suyun kişinin kötülüklerden arınmasını sağladığı ve sonsuza dek çekecekleri acılardan ve cehennem ateşinden ancak bu dünyada yakılarak kurtulabilecekleri düşünülmüştür.[85] Dolayısıyla iktidar tarafından onaylanmış ve bizzat iktidar tarafından sistemli ve düzenli bir şekilde meydanlarda, kamusal alanda yapılan işkenceler görülmektedir. Buna ek olarak, cadı davaları aynı zamanda pek çok kişiye iş alanı da açmıştır. Yargıçlar, işkenceciler, cadı avcıları, hekimler, tutanak katipleri ve muhafızlar verdikleri "hizmet" için ücret alıyor, ödenen günlük yemek ve şarap ücretlerinin bile tek tek dökümü yapılıyordu. Dahası, kurbanların yakıldığı odunların ve bağlandıkları iplerin parası bile yine onlardan alınıyor ve her bir işkence biçiminin ayrı parasal bedeli oluyordu.[86] İtiraf mekanizması sayesinde yakılan her bir cadı otomatik olarak iki ya da daha çok sayıda yakılacak aday bulunmasına yol açtığından dolayı, iş gücü alanlarında devamlılık sağlanmış oluyordu. Hali vakti yerinde bir cadı öldürüldükten sonra kişinin malları Kilise tarafından müsadere ediliyor; rahipler bu kişilerin mirasıyla geçinebiliyor ve hatta kendilerine ziyafet verdikleri örneklere bile rastlanılıyordu.[87] Cadı avı döneminde duruma kuşkuyla yaklaşan entelektüellerden Giordano Bruno, şeytanın değil, altının ve paranın gücünün geçerli olduğunu vurgular ("non incanti ma contanti; büyü filan değil para") ve buna benzer bir şekilde 1592'de rahip Cornelius Loos'un, "zavallı yaratıklar işkence altında hiç yapmadıkları şeyleri itiraf ediyorlar... böylelikle zalim kasaplar masum hayatları yok ediyorlar, ve sonra yeni bir

[84] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 234.
[85] A.g.e., 177.
[86] Berktay, *"Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı",* 60.
[87] A.g.e.*,* 60.

simyacılıkla insan kanından altın ve gümüş elde ediliyor" şeklinde bulunduğu açıklama oldukça çarpıcıdır.[88]

Cadı avlarının politik bir girişim olduğundan şüphe duyulamayacağını savunan Silvia Federici, cadı avı fenomenini ve kadınlar üstünde uygulanan pratik ve yaptırımları dönemin ekonomik bağlamları ve kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte bir okuma yapar:

> "Cadı avının tarihsel bağlamını, kurbanların cinsiyetini ve bağlı bulundukları sınıfı ve katliamın etkilerini göz önünde bulundurduğumuzda, Avrupa'daki cadı avcılığının, kadınların kapitalist ilişkilerin yayılmasına karşı direnişlerine ve cinsellikleri, yeniden üretim üzerindeki kontrolleri ve şifacılık yetileri sayesinde sahip oldukları güce bir saldırı olduğunu anlayabiliriz."[89]

Cadının cinsiyetinin kadın olması ile ilgili kısımda ebelik ve cadılık arasındaki ilişkiden bahsedilmişti. Malleus Maleficarum'da açık bir biçimde ebelerin savunulmaması gerektiği yazılmış, ebelerin annelerin rahimlerindeki bebekleri öldürmelerine yardımcı oldukları için diğer bütün kadınlardan daha kötü oldukları, üstelik bu suçun kadınların doğum yaptıkları odalara erkekler giremediğinden daha kolayca işlenebildiği belirtilir.[90] Ebelik mesleğinin kadınlardan erkeklere geçmesiyle kadın doğum neredeyse tamamen devlet kontrolü altına alınır ve böylece kadınlar yavaşça her türlü profesyonel alandan dışlanmaya ve deneysel bilgilerinden mülksüzleştirilmeye başlanırlar. Dolayısıyla Federici, cadı avının, kadınların doğurganlık üzerinde kontrol sahibi olmak için kullandıkları yöntemleri, bunları şeytani araçlar ilan ederek yok ettiği ve kadın bedenini emek gücünün yeniden üretimine tabi kılmanın bir ön koşulu olarak kadın bedeni üzerinde devlet kontrolünün kurumsallaşmasını sağladığını savunmaktadır.[91] Buna ek olarak cadı avının kadının cinselliği ve doğurganlığının yanı sıra aynı zamanda ekonomik ve sınıf mücadelesini içeren ilişkilere sahip olduğunu savunur. Cadı avı dönemi içerisinde ekonomik olarak yerel pazarların ve ticaretin yerini büyük ticaret merkezleri alıyor, kırsal bölgelerde geleneksel ortak kullanıma açık araziler güçlü toprak sahipleri tarafından 'çitlenerek' köylülerin elinden alınıyor ve sonuçta giderek artan mülksüzleşmiş ve yersiz yurtsuz yoksul kitleler ortaya çıkıyordu.[92] Dolayısıyla cadı avının artan çitleme politikalarına denk gelmesi bir tesadüf değildir çünkü cadı o dönemde giderek yoksul kadınlarla da

[88] Berktay, *"Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı",* 60.
[89] Federici, *Caliban ve Cadı*, 243.
[90] A.g.e., 260.
[91] A.g.e., 262.
[92] Berktay, *"Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı"*, 60.

bağdaştırılmaya, suçlayanların ise zengin prestijli sınıftan insanlar olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, cadı avı aynı zamanda yukarı tabakanın bu dönemde sahip oldukları her şeyi kaybettikleri için kötü düşünceler beslemeleri beklenen 'alt sınıf'lardan sürekli korkarak yaşadıkları bir toplumsal ortamda filizlenmiştir.[93] 16. yüzyılda neredeyse tüm arazinin çitlendiği Essex'te cadı avları ve idamların çok yaygın olup, özel arazi mülkiyetinin bulunmadığı Britanya adalarında neredeyse hiç cadı avı kaydına rastlanılmaması bu duruma bir örnek gösterir niteliktedir. Buna ek olarak Federici, cadıların temel unsurlarından biri olan Sabbat ayinlerini de, kapitalist düzene karşı gelen (zaman ve iş gücü anlamında) direniş içerikli, fakir köylülerin gece toplantıları olarak okur ve bu yüzden de bu toplanmaların şeytanileştirildiklerini savunur.[94]

Cadı adı altında iktidar tarafından oluşturulan bu kimlik artık herhangi bir tehdit, otoritenin sorgulanışı veya herhangi bir isyan teşebbüsü ile bağdaştırılmaya başlanır dolayısıyla en ağır cadı avları ve davaları politik ve dinsel sarsıntıların ve isyanların meydana geldiği yerlerde görülmektedir.[95] Katolik Kilisesi cadı avlarının fitilini yakan taraf olmuş olsa da, cadılığın en çok hakim olduğu yerler Protestanlığın çıktığı, toplumsal değişimin hızlı olduğu yerler olarak gözlemlenmektedir. Fatmagül Berktay, bunun güçlü bir yerel yönetimin artık işine yaramadığı zaman cadı çılgınlığını kontrol edebilirken merkezi iktidarın güçsüz olduğu yörelerde halkın yönlendirilmiş histerisinin çok daha vahşi bir boyut alabilmesi ile alakalı olduğunu, nitekim hem Ortodoks doğuda (Bizans) hem de Osmanlılar tarafından temsil eden Müslüman Doğu'da durumun farklı olmasının en önemli nedenlerinden birinin bu olduğunu söyler.[96] Doğu Avrupa'da Macaristan ve Polonya'da 16. yüzyılın sonları itibari ile artan cadı avlarını Osmanlıların bölgeden çekilmesi ve yerine Avusturya-Almanya'nın hakimiyeti ile açıklar. 18. yüzyıla gelindiğinde ise cadı avları yavaş yavaş son bulmaya başlar fakat bu durum daha aydınlanmış ve artık akıl-bilim odaklı bir dünyaya geçişten ziyade, dönemin hakim sınıflarının iktidarlarından duydukları güvenin artmış olması ve toplumsal disiplinin yeniden sağlanıp kendi hegemonyalarının pekiştirilmesi ile alakalıdır. Yani 'cadı avı' değişen bu yeni iktidar ilişkileri bağlamında bir mekanizma olarak işlevselliğini yitirecektir. Bu işlevsellik, oluşan yeni iktidar doğrultusunda değişecek ve bu iktidarın oluşan yeni teknolojilerinden biri olan tıbbın bir nesnesi haline getirilecek şekilde sorunsallaştırılacak ve ortaçağın cadı kimliği

[93] Federici, *Caliban ve Cadı,* 248.
[94] A.g.e., 254.
[95] Berktay, *"Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı"*, 74.
[96] A.g.e., 75.

patolojize edilerek modern dönemde karşımıza 'deli', 'akıl hastası' veya 'histerik' olarak çıkacaktır. Sonuç olarak, cadı kimliği – ki bu binlerce kadın anlamına gelmektedir – Federici'nin de bahsettiği üzere, mevcut iktidar yapısına bir tehdit olarak görülmüş ve kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte kadınların maruz kaldığı toplumsal itibarsızlaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olup, bugün de kurumsal pratiklere ve kadın – erkek ilişkilerine damgasını vurmuş olan kadın düşmanlığını anlamak için tarihte geriye dönülüp bakılması gereken bir süreci kapsamaktadır.

Marvin Harris, cadı avlama sisteminin (kömür olmuş vücutlardan başka) ortaya koyduğu başlıca sonuçlardan bir tanesinin yoksulların sonuç olarak prenslerin ve papaların kurbanı değil, cadıların ve şeytanların kurbanı olduklarına inanması olduğunu söyler. Böylece Kilise, ortaçağ toplumunun içinde bulunduğu bunalımın ve kaosun sorumluluğunu hem kendi hem de devlet üzerinden alıp bunu insan biçimindeki imgesel şeytanlara yükleyerek rahipler ve soyluları her yerde hazır bulunan ama izlenip ortaya çıkarılması güç olan bir düşmana karşı insanlığın büyük koruyucuları olarak ilan etmiş oldular.[97] Modern dünyada dahi uygulanan bu politik hamlenin temel dayanağı kutsala düşman bir kötülüğün yaratılması ve insanların arasında dolaşmakta olduğu hissiyatının en ücra köşeye dek ulaştırılmasıdır; çünkü resmi doktrinin kendini kutsallaştırmak için bu araçlara ihtiyacı vardır.[98] Bu hem selameti arzulayan inançlı insanların korku içinde kiliseye yığılmaları açısından yararlıdır hem de zamanla kendisine karşı çıkanın lanetlenmesine olanak tanımaktadır.[99] Böylece, başta Canon Episcopi'de cadılar inanılmaması gereken bir özneyken, şeytanların ve cadıların var olmadığına inanmak bir suç haline getirilir. Dönemin propaganda araçlarından gözlemlendiği gibi cadılık daha da inanılır hale getirilmesi için oldukça fazla bir çaba sarf edilmiş, böylece cadılık suçlamalarının sayısı da giderek artmaya başlamıştır. Bir özneye belli başlı özellikler atfederek öldürebilir hale getirdikten sonra çok fazla bir şey yapmaya gerek kalmaz, sistem kendiliğinden işlemeye başlar ve iktidarın lehine çalışan bir mekanizmaya dönüşür. Alman arşivci Joseph Hansen, büyücülere ve cadılara yönelik epidemik eziyetlerin ortaçağ teolojisinin, kilise örgütlenmesinin ve papalık il engizisyon tarafından yürütülen büyücülük davalarının ürünü; Amerikalı tarihçi Henry Charles Lea ise cadılığı keşfedenin cadılar değil, engizisyon olduğunu söyler.[100] Diğer bir deyişle şeytanlar, hortlaklar ve cadılar Kilise'nin eseridir denebilir. Bu insanlar cadı oldukları için

[97] Harris, *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar,* 247.
[98] Halis, *Dinin İki Kaynağı,* 434.
[99] A.g.e., 434.
[100] Berktay, *"Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı",* 72.

öldürülmemiş, öldürülebilir bir özne oldukları için cadı olmuşlardır. Bu sebepten cadı, cadı avlarını değil, cadı avları cadı kimliğini yaratmıştır. Sonuç olarak, Avrupa'daki cadı kimliği ve cadı avı dönemi tek bir boyuttan ele alınamayacak kadar katmanlı bir süreçtir. Toplumun içinde bulunduğu kaotik ve bunalım dolu bir dönemin içerisinde günah keçisi ilan edilmişlerdir fakat aynı zamanda iktidar tarafından oldukça sistematik bir şekilde organize edilmiş politik bir süreçtir cadı avları. Peki Müslüman Doğu'nun ve İslam'ın temsilcisi sayılan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde cadılık ve cadı avının Avrupa'da yaşanan süreçle benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir?

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA CADI KİMLİĞİ VE CADI AVI

2.1. Osmanlı'da Büyü ve Doğaüstü Varlıklarla İlişkiler

Eski Türkçe'de böğü/bügi kelimesinden (gizliyi bilen, bilge, bilici) geldiği bilinen *büyü* kelimesi dilimizde genellikle, Arapça'dan gelen sihir, tılsım ve Farsça'dan gelen efsun/füsun kelimeleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.[101] Mehmet Zeki Pakalın, *büyü* kelimesini şöyle açıklar: "Gayr-i dini (dindışı) dualar ve hareketlerle ruh üzerine tesir yapmağa denir. Buna sihir adı da verilir. Bir insanı istenilen şeyi yapmağa saik olan gizli kuvvet, tabiata aykırı haller vücuda getiren acayip tesirler demektir."[102] Kur'an-ı Kerim'de *sihir*[103] kelimesi 63 kez geçmekte; sihir, büyüden farklı olarak Kur'an'da hem zararlı ve hoş olmayan işler hem de methedilen ve övülen şeyler, mucizeler için de kullanılmaktadır.[104] Büyü kelimesi ise muska, tılsım ve üfürük gibi kavramları da kapsayıcı bir şekilde fakat daha olumsuz uygulamalar için genel bir anlamda kullanılmaktadır. Süleyman Ateş, Bakara Suresi'nin 102. ve 103. Ayetlerinin tefsirinde, büyü (sihir) ile ilgili şunları yazmaktadır: "Arapçası 'sihr' olan büyü, gizli, ince, anlaşılması güç olaydır. (...) Sihr hakkı batıl, batılı hak göstermek ve çıkar sağlamak amacıyla yapıldığından kötüdür; imansızlığa, ahlaksızlığa dayanır. Büyü, tabiatüstü alem ile bağ kurarak varlıklar üzerinde etki yapma amacını taşır. Bunun bir kısmı tamamen yalandır, bir kısmı da hakikatle hayalin karışımıdır. Yani bir kısmı az çok bir gerçeğe dayanır, ama bu gerçeğe pek çok yalan karıştırılmıştır."[105] Diğer sihir/büyü ile ilgili ayetlerden de inceleneceği gibi büyü İslam içerisinde hoş karşılanan bir pratik olmamıştır. Büyünün varlığı kabul edilir, fakat yapılması kesinlikle haramdır ve yasaklanmıştır. Cem Doğan, *Osmanlı Devleti'nde Cadı Avı Var mıydı?* adlı makalesinde, Kur'an-ı Kerim'in büyüyü hem yapanın hem de bunu talep edenin ahrette kesinlikle huzur bulamayacağından dolayı, Osmanlı'da Avrupa'daki gibi

[101] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 35.
[102] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt 1, 1983), 256.
[103]Ibn Haldun sihir kelimesini, "herhangi bir vasıtanın yardımı olmadan veyahut semavi kuvvetlerin yardımiyle, nefs ve ruhların unsurlar alemine tesir etme kudret ve istidadını bildiren birer bilgidir" şeklinde açıklar. Dolayısıyla sihrin büyüden farklı olarak olumlu bir anlamı da vardır; Ibn Haldun, *Mukaddime III* (İstanbul: MEB Yayınları – Şark İslam Klasikleri, 1996), 1.
[104] Nimet Elif Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü* (İstanbul: Doğan Kitap, 2017),72.
[105] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 36-37.

kurumsallaşmış ve yüzlerce dava sonucu idama mahkum olmuş bir cadılar kitlesinin oluşmasını engelleyen bir etken olduğunu söylemektedir.[106] Peki, İslam'da büyünün yasak olması ile Osmanlı toplumu içerisinde Batılı anlamda bir cadı kimliğinin oluşmaması arasında nasıl bir ilişki vardır?

Gayr-i Sünni tarikatlar, Anadolu inançları, İslam öncesi inançlardan getirilen motifler Osmanlı İmparatorluğu'nun inanç sistemini oluşturan unsurlardır. İsmet Zeki Eyüboğlu, Anadolu inançlarının oluşumunda eskiçağ Anadolu dinleri, Sümer, Akad, Mısır gibi komşu ulusların düşünce kalıntıları ve tektanrıcı dinlerin etkisi olduğunu ve bu sebeple Anadolu halkının yoğunlaşmış, değişik soylardan gelen insan topluluklarının karışmış, özümlenmiş bir bütünü olduğundan bahseder.[107] Bu çalışmada Osmanlı toplumunun inanç sistemini oluşturan unsurları tek tek ele almak mümkün değildir. Bu sebeple, İslam dini içerisinde büyü ve doğaüstüne olan bakışı anlayabilmek açısından, İslam öncesi getirilen inançların etkisi bu çerçevede ele alınacaktır. Göçebe Türkmen boyları Anadolu'ya yanlarında Semavi dinlere göre hem dinsel hem de din dışı sayılan büyüsel aktiviteleri içeren bazı inanç biçimlerini taşımışlar, daha önceki Şamanist ve Gök Tanrı inançlarının önemli bir yanı olan Ata Kültü ile Anadolu'da yaygın bir şekilde görülen putperestlik ve Hristiyanlığın bağdaştırılmasından oluşan yeni bir kültür sentezlemişlerdir.[108] Örneğin Ahmet Yaşar Ocak, Müslümanlıktaki veli kültünün menşe' itibari ile İslamiyet ile bir ilgisi olmadığını daha ziyade Hristiyanlıktaki aziz kültü gibi, Müslümanlıktaki veli kültünün İslam öncesi putperest kültlerle yakından alakalı olduğunu söylemektedir.[109] *Bektaşi Menakıbnameleri'nde İslam Öncesi İnanç Motifleri* adlı eserinde Heterodoks İslam'ın velileri ile Şamanlar arasındaki benzerlikleri detaylı bir şekilde inceler.[110] Toplumların bulundukları coğrafya, mensup oldukları dinler değişse de, daha önceden sahip oldukları inançlar uzun yıllar boyunca gündelik yaşamlarının ve varoluşlarının birer parçası olduğu için tamamen yok olmaz, bir virüs gibi yeni ortama adapte olur, dönüşürler. 10. yüzyıl itibari ile Türklerin kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmeye başlamaları ile İslam öncesi Türk toplumundaki şamanlar, Budist ve Manihaist rahipler mesleklerini kaybetmemek için İslam'ın kabulüne karşı koymak isteseler de başarılı olamayacaklarını anladıkları noktada

[106] Cem Doğan, "Osmanlı Devleti'nde Cadı Avı Var mıydı?", (Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Vol.2, No.1, Mart, 2013), 235.
[107] İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu İnançları – Anadolu Mitologisi*, (İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987), 48.
[108] Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar,* 116, 129.
[109] Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992) 6.
[110] Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşi Menakıbnameleri'nde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 95-97.

Müslümanların eski inançlarından kaynaklanan yaygın hurafelerden yararlanarak kendi mesleklerini devam ettirebilmek için adapte olmuşlardır.[111] Abdülkadir İnan, *Kutadgu Bilig*'de Yusuf Has Hacib'in kamları otacılarla birlikte andığını, her derdin onu iyileştirecek bir kamı olduğunu aktarmış ve 11. yüzyılda eski kam (şamanlar) ve üfürükçü Budist rahiplerin kendilerine Arapça 'muazzim' dediğini ve eski muska ve fetişlerini yeni dinin formülleriyle değiştirip Kur'an-ı Kerim'den ayetler katarak mesleklerine İslami renk verdiklerinden bahsetmektedir.[112] Zaman içerisinde dönüşen bu şaman kimliğinin Osmanlı toplumu içerisinde dini işlevlerini, derviş, aşık, şeyh, veli gibi çeşitli adlarla anılan mistik kimseler; hekimlik işlevlerini ise ocaklılar[113], emci kadınlar ve kırık çıkıkçılar; ölmüşlerden haber verme ve geleceği şekillendirme işlevini de çeşitli falcılar, büyücüler ve cinciler paylaşmıştır.[114]

Bugün bile hala, İslam dinine aitmiş gibi görünen pek çok pratik uygulanmakta, fakat bir çoğu Türklerin İslam öncesi şamanlık ve atalar kültü inançlarından gelmektedir:

> "İslam aleminde, Türkiye Türklerinden başka hiçbir Müslüman toplumu Ramazan ve Kurban gibi dini bayramlarda ölmüş atalarının mezarlarını ziyarete gitmez. Bizlerden başka hiçbir Müslüman topluluğu ölmüşlerinin mezarlarına 'rahmet eylesin' diyerek su dökmez, onların mezarlarına 'kuşlar su içsinler' diye suluklar yaptırmaz veya susadığında kendisine su getirenlere 'ölmüşlerin ruhuna değsin!' demez. İslam inanışında mezar ziyareti adeti ve özellikle de mezara su dökme geleneği kesinlikle yoktur. Bütün bu inanış ve davranışlar, Orta Asya'dan beraberimizde getirmiş olduğumuz ata tapınması kültünün İslami biçimlere bürünmüş şekillerde varlığını sürdürmesinden başka bir şey değildir."[115]

Mezarlık ve mezar taşı gibi inançların yanı sıra, mevlit okutmak, kurşun döktürmek, türbe ziyareti gibi inançlar ve pratiklerin İslam dini içerisinde yeri yoktur; ölüden medet umma ve yardım alma inancı atalar kültünden aktarılmıştır. Abdülkadir İnan, mezarlara ve ağaçlara çaput ve paçavra bağlamanın da Şamanizm geleneklerinden biri olduğunu ve Müslüman Türklerin halk tabakası içinde dini bir vazifeymiş gibi uyguladıklarından bahseder; bunun İslam

---

[111] Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, (Ankara: Altınordu Yayınları, 2018), 177-178.
[112] A.g.e., 179.
[113] *Ocak* kelimesi, Anadolu'daki Alevi – Kızılbaş topluluklarının, bölge bölge, bağlı oldukları kutlu merkezler; aynı zamanda, o yerlerde oturan tarikat ulularının soyu anlamına gelmektedir... Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyülük işlemlerdir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi 'ilaç' saydıkları gereçleri kullandıkları da olur: "Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 129."
[114] Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar*, 23-24.
[115] A.g.e., 184.

öncesindeki 'yer-su' tanrılarının gerçek veya uydurma velilerin mezarlarına yerleşerek eskiden şamanlık devrinde hak ettikleri paçavraları almaya devam ettikleri bir eylem diyerek eleştirir.[116] İslam öncesi Türklerin getirdikleri inançların yanı sıra, geleceği bilmek, kontrol etmek, nazardan ve kem gözlerden korunmak amaçlı bir takım büyüler ve fal çeşitleri Osmanlı toplumu ve saray içerisinde yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Örneğin, Arapça'da 'yazılı şey' anlamına gelen nüsha kelimesi halk ağzında bozularak muska şeklinde kullanılır ve hastalıkları sağaltma ya da düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar v.b. gibi herhangi bir zararı önlemek amacı ile kişinin üstünde taşıdığı kağıttır aynı zamanda tılsım ile aynı anlama gelmektedir.[117] Buna ek olarak, bizzat Kur'an-ı Kerim'den yararlanarak ayetlerin okunması ve gizli anlamlarının çıkarılmasıyla gerçekleştirilen, vefk, ebced hesabı, rukye ve cifr gibi koruma ve geleceğe dair bilgi edinme amaçlı yapılan uygulamalar vardır. Süleyman el – Hüseyni'nin dört ciltlik *Kenzü'l Havass Keyfiyet-i Celb ve Teshir*, 'gayb ilimleri' diye de geçen simya, huruf, havass, tılsım gibi konularda geniş bilgisi olan Ahmed bin Ali el-Buni'nin cifr literatürüne girecek olan *Şemsü'l – Ma'ârifi'l Kübra* eseri, Firdevsi-i Rumi'nin (Uzun Firdevsi) ruhları, melekleri ve cinlerin davet edilerek nasıl isteklerini gerçekleştireceklerini ve onlara hükmedeceklerini anlatan *Davetnâme* adlı eseri, Osmanlı İmparatorluğu'nda büyü ve fal ile ilgili rağbet görmüş bazı eserlerdir.[118] Osmanlı'nın "Ulûm-ı Gaybiyye" yani gaybî ilimler diye adlandırdıkları falnâmeler[119], tabirnameler, yıldıznâmeler bu grubun içine girmektedir; hatta doğa olaylarına bakarak geleceğe dair savaş ve felaket kehanetinde bulunan melheme çeşidi halk tarafından çok itibar görmeye başlandığı için 1800'lerin sonlarına doğru bu metinler yasaklanmıştır.[120] İlm-i havas, ilm-i nücum[121], büyü ve fal, sadece halk tarafından değil aynı zamanda padişahlar ve saray içerisinde de ilgi görüp uygulanmıştır. Örneğin, Osmanlı padişahları, her türlü hastalık ve düşmandan, savaş alanında başlarına gelebilecek bütün tehlikelerden koruduğuna inanılan tılsımlı gömlekler[122] giyerlerdi; üzerine bir takım dualar,

[116] Abülkadir İnan, Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntısı (İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1952; IV, 19-30), 25.
[117] Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)* (Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2016), 136.
[118] Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar,* 147-148
[119] Falnâmeler ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; "Şeref Boyraz. *Fal Kitabı: Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*, İstanbul:2006", "İsmail Hakkı Ertaylan, *Falnâme*, (İstanbul: Sucuoğlu Matbaası: 1951)", "Sennur Sezer, *Osmanlı'da Fal ve Falnâmeler* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1998).
[120] Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar*, 149.
[121] İlm-i havas: nesnelerle harf, kelime ve dualaların gizli özelliklerinden faydalanarak gaybdan haber verdiği veya varlıklar üzerinde etkili olduğu ileri sürülen bir ilim. İlm-i nücum: İslâm bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılan terim.
[122] Tılsımlı gömlekler, özenle ve emekle hazırlanmış, inanışa göre de giyeni kurşun geçirmez, kılıç işlemez ve hatta görünmez kılarmış. Örneğin, Cem Sultan için hazırlanan tılsımlı gömleğin en altında sarı yaldızlı bir kare içinde siyah ve kırmızı mürekkeple ve Farsça olarak gömleğin hazırlanmasına ne zaman başlanıp ne

ayetler, efsunlar yazılmış olan bu içlik gömleklerin üzerindeki yazılar geometrik şekillerin içine yazılır, şekillerin içleri de ayrıca karelere bölünür ve karelerin içlerinde vefk (rakamlar) ve cifr (harfler) yer alırdı.[123] 16. ve 17. yüzyıllarda, İran'dan Kanuni Sultan Süleyman'ın sarayına gelen Remmal (falcı) Haydar, III. Murad'a danışmanlık veren Süca Efendi (ö.1582) ve I. İbrahim'in yaşadığı cinsel problemlere çözüm getirebilmesiyle sarayın meşhur cincilerinden biri olan Cinci Hoca (ö.1648), o dönem içerisinde saray politikalarında önemli rol oynayan kahin ve okültistlerdendir.[124] Diğer bir yandan Divan Edebiyatı aracılığı ile, insanların peri, melekler, cadılar, sihir, cin ve şeytan gibi varlıklarla olan ilişkilerini gözlemlemek mümkündür:

> "Divan Edebiyatı, peri gibi güzel kızlar; gözleriyle, kaşlarıyla, kirpikleriyle, sihirleyen cadı huylu güzeller; Harut ve Marut adlı sihir ilmini öğrenmiş melekler; tılsımlar, vefkler, hamailler; fallar; nazara karşı takılan muskalar; hatta şimdilerde adını bile bilmediğimiz kıl bağlamak, daire çizmek gibi bazı batıl inançlar; bir işin yapılabilmesi için uğurlu ya da uğursuz günleri gösteren zayiçeler; esma çekerek perileri davet eden şairler; rakibini şeytana benzeten veya kendisinin adeta bir cadı[125] gibi büyüleyici sözler söylediğini ifade eden, bu yolla kendini öven şairlerin beyitleriyle doludur."[126]

Hem Osmanlı toplumu hem de saray içerisinde uygulanan büyüsel pratiklere ek olarak Selim Kuru, sufi tarikatların da doğaüstü/mucizevi uygulamalara alan açtığını, bir takım meditasyon tekniklerinin göz açıp kapayıncaya dek mekanda ve zamanda yolculuk etmek ve rüyalarda şeyhlerle karşılaşmak ve irtibata geçmek için kullanıldığını ve padişahlar için tasarlanan bu tılsımlı gömleklerin Sunni bilginler tarafından kabul edilebilir uygulamalar olarak kaydedildiğinden bahseder.[127] Hatta bu söylemler ve pratikler o kadar yaygın uygulanıyordur ki, Ortodoks anlamda dini boyutlu katı bir 'cadılık' tanımının oluşmasını engellemiş olma ihtimali yüksektir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kesin ve net bir şekilde 'cadı'

---

zaman bitirildiği yazılıdır; gömleğin hazırlanmasına 30 Mart 1477 pazar gecesi, güneş koç burcunda ve 19 derecedeyken, saat üçü elli yedi geçe başlanmış; 29 Mart 1480 salı gecesi, güneş yine koç burcunda ve 19 dereceyken, saat on ikiyi tam otuz altı geçe bitirilmiştir: "Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar,* 158", Tılsımlı gömlekler ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; "Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan: Tılsımlı Gömlekler*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), Orhan Şaik Gökyay, "Tılsımlı Gömlekler" *Türk Folklorü Araştırmaları Yıllığı,* (Ankara:1997), 93-113.

[123] Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar,* 158.

[124] Marinos Sariyannis, "Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers: An Old Discussion Disinterred", (Archivum Ottomanicum 30, 2013, 191 – 216), 206.

[125] Divan şiirinde 'sevgili'nin güzelliği büyü ile ilişkilendirilmesinden dolayı, cadı ve büyücü gibi sıfatlar almıştır. Detaylı bilgi için bkz.; Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar,* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984), Sedat Kardaş, "Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı, Harut ve Marut" (*Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* cilt 50, Erzurum, 2013).

[126] Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar*, 170.

[127] H-Turk Discussion, Selim Kuru, Bkz. *http://www.h-net.org/logsearch*/, anahtar kelime *"Ottoman witchcraft"*.

kavramının oluşmaması ve kaynak eksikliği de bu yöne işaret etmektedir. Din teoride ve pratikte farklı olabilir. Her ne kadar Kuran-ı Kerim'de büyü yapılması ve büyüye itibar edilmesi yasaklanmış olsa da, Osmanlı toplumu ve sarayı içerisinde gözlemlenen büyüsel aktiviteler bunun aksini göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu içerisinde 'cadı' kimliğinin oluşmasında düşünüldüğü ve tartışıldığı gibi İslam, burada belirleyici bir unsur değildir. İslamiyet öncesi Türklerin getirmiş olduğu inançlar ve bunun birleştiği Anadolu inançlarının gündelik yaşama entegre olmuş dini pratikleri ve davranışları 'cadı' gibi büyü yapan bir kimliğin varlığı ya da kabul edilebilirliği dinsel olarak mümkün olmasa da, toplumsal olarak kabul edilebilirliğine alan açmıştır. Büyü ve büyüyle ilgili diğer pratiklerin, dini olmayan ama toplumsal olarak kabul edilmiş faydaya hizmet eden bir yanı vardır. Örneğin, Katip Çelebi *Keşf-El-Zunun'da*, büyücülüğün (sihir) şüphesiz ki yasak olduğunu fakat, büyüyü uygulamanın yollarını bilmenin caiz ve hatta övgüye değer olduğunu savunur, çünkü büyü sayesinde sahte peygamber veya bir katil tespit edilebilirdir; aslında büyü, yıldızların, minerallerin ve bitkilerin derin bilgisine dayanan bir doğa bilimidir, ona göre insanları meraklandıran da bu esrarengizliktir.[128] Osmanlı İmparatorluğu nezdinde büyü ile uğraşıldığı ve pratik de edildiği düşünülürse burada büyücülüğün cadılığa evrilememesi söz konusudur. Bu noktada da İslam inancından öte 'Şeytan' algısı kritik bir rol oynamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği gibi, Hristiyanlık inancında var olan Şeytan kültü, Hristiyanlığın sonunu hazırlamak amacıyla yaratılmış bir lanettir ve mutlaka temizlenmesi gerekmektedir. Putperest ve pagan kalıntılarının Hristiyanlıktan sökülüp atılması ve dinin temizlenmesi gayesi vardır Avrupa'da. Dolayısıyla Kilise bütün bu davranışlara ve bunun uzantısı olacak eylemlere karşı savaş açmıştır. Fakat 'İslam' inancını benimsemiş olan Osmanlı İmparatorluğu içerisinde böyle bir durum söz konusu değildir. İslam inancında mutlak ve kişileşmiş bir Şeytan inancı yoktur. Daha doğrusu 'düşman' ilan edilmiş bir şeytan algısı yoktur; düşman şeytan değildir. Buradaki şeytanın aslında Kilise'nin iktidarına tehdit oluşturan 'gerçek' bir topluluk olduğunu düşünürsek eğer, Osmanlı toplumu içerisinde bu tehditi oluşturacak bir topluluk oluşmamıştır. Bir kimliği anlayabilmek için, dönemin içinde bulunduğu iktidar ilişkilerine bakılması gerekmektedir. Bu da ilk bölümde tartışıldığı üzere cadı avlarının politik bir mesele olması ile ilgilidir. Nitekim İslam dini içerisinde Kilise gibi bir kurumun olmaması da toplumun denetlenme biçimindeki farklılığı oluşturan bir etkendir. Avrupa'nın aksine, Osmanlı İmparatorluğu hiç bir zaman ne dini otoritesinde majör bir ayrılma yaşamış (16. yüzyılın başındaki Safevi etkisinin Osmanlı İmparatorluğu'nun Alevi nüfusu üzerindeki tek ve önemli

[128] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 205.

istinası dışında) ne de Balkan veya Anadolu'daki kırsal kesim, merkezi devlet müdahaleleri lehine değerler ve ahlaki sisteminden vazgeçmek zorunda kalmıştır.[129] Leslie Pierce H-TURK tartışmasında, kafirlerin ve özellikle Alevilerin Avrupa'daki cadıların işleyiş şekline benzer bir şekilde sistematik zulmün nesneleri olarak görüldüğünü belirtmiştir.[130] Marinos Sariyannis, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde büyücülüğün cadılığa evrilmemesi ile ilgili şöyle bir yorumda bulunur:

> "Osmanlı hususunda herhangi bir sistematik cadı avı olmaması, büyücülük üzerinde yargı yetkisine sahip olan otoritenin – yani şeyhülislam[131] ve yerel müftülüklerin - dini karakterine atfedilebilir, dahası hiçbir sapkınlık büyücülük ile daimi olarak ilişkilendirilmemiştir... Öte yandan, Venedik Engizisyonunun aksine, Osmanlı yetkilileri genel olarak büyücülüğü kabul etmiş ya da en azından tolere ettikleri görülmektedir; ancak yine de büyücüler ve cadılara karşı tetikte kalarak ne zaman sapkınlık/küfür ya da siyasi bir kışkırtma olabileceğinden şüphelendiklerinde onları cezalandırmışlardır."[132]

Bu durum, daha önce de bahsedildiği gibi İslam teolojisi içerisinde gerçek anlamda kötülük yapan bir Şeytan anlayışının olmaması ile alakalıdır. İslam inancı içerisinde de Şeytan'ın rolü insanları baştan çıkaran ve onları kötü eylemlerde bulunmaya iten bir esasa dayanır, fakat ortaçağ ve erken modern Hristiyanlığın sürdürme eğiliminde olduğu büyücüler ve cadılarla aktif bir iş birliği anlayışı yoktur. Avrupa'da inanılan kötücüllüğün cadının özünden değil de Şeytan'dan geldiğinin düşüncesi vardır; yani Şeytana kanan ve yenik düşen bir kimlik olarak cadı. Diğer bir deyişle bir takım doğa üstü güçler elde etmek için Şeytan ile anlaşma/pakt yapan bir özne vardır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nda büyüsel aktivitelerle uğraşan kişilerin şüpheli bulunan davranışlarına yönelik suçlamalarda Şeytan'ın bir rolü yoktur. Kara büyü, Kur-an'da şeytani güçlerle bağdaştırılmış olmasına ve hem Kuran'da hem de çeşitli hadislerde yasaklanmış olmasına rağmen, Şeytan yerine genellikle 'cinlerle' ilişkilendirilmiştir. Elmalı Hamdi Efendi Türkçe Kur'an tefsirinde cinlerden şöyle bahseder:

> "Şeyatin-i ins, göze görünür şeytan insanlar; şeyatin-i cin de göze görünmez, nazarlardan gizli şeytan demek olur. Malumdur ki ins, insan, nev'i beşer, beniâdem demektir. Müfredinde <insi> denilir.

[129] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 208.
[130] H-Turk Discussion, Leslie Pierce, Bkz. *http://www.h-net.org/logsearch/*, anahtar kelime *"Ottoman witchcraft"*.
[131] Bir sonraki kısımda daha detaylı ele alınacak olan Ebusuud Efendi'nin cadılık ve büyücülük ile ilgili fetvaları bu konuya ilişkin tutumların duruma göre nasıl değiştiğini aydınlatmaktadır.
[132] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 209.

> Buna mukabil olan cin de gayrimenus, gizli bir nevi mahluk-i ruhani demek olur ki bunun müfredinde de <cinni> denilir."[133]

Kur'an-ı Kerim'de de geçen cinler, Türk halk kültüründe de bir takım olağanüstü güçleriyle insanların yaşamını etkileyen ve hatta kişinin egemenliğine girebilen tabiatüstü güçler olarak tanımlanan bu esrarlı yaratıkların varlığına geleneksel ve sosyal olarak inanılmaktaydı. Türk halk kültüründe cinlerin bir kısmının İslamı kabul ettiğine ve Müslümanlara karşı iyi davrandıklarına, İslamiyeti kabul etmeyenlerin ise insanları yoldan çıkardığı ve cezalandırdığına; insanlara aşık olup onlarla ilişkiye girdiklerine, yeri geldiğinde hayvan veya cansız nesnelerin kılığına girebildiklerine dair inanışlar bulunmaktadır.[134] Dolayısıyla cadılık suçlamalarına nazaran 'cin çarpması'[135], daha merkezi bir konu olmuştur. Bu olağanüstü varlıkların bir kısmının yaptıkları işlere, kılıklarına, cinsiyetlerine göre özel adları vardır: Karakoncolos, Kara Kura, Albastı, Çarşamba Karısı, Cadı, Albız gibi.[136] Fakat, burada şöyle bir durum söz konusudur; İslam öncesi Türk kültürünün çeşitli dönemlerinde yer-su ruhları olarak geçen bu varlıklar, İslami dönem içerisinde 'cin' adıyla anılmaya başlanmıştır. *Türk Mitolojsinin Anahatları* adlı kitabında Yaşar Çoruhlu şöyle açıklar:

> *"*Türk mitolojisinde yer alan Erlik dışındaki şeytan, cin vb. tasavvurlar eski Türk dinsel inanışları, Budizm, Maniheizm gibi dinlerin etkileriyle şekillenmiştir... Daha önce Umay'la ilgili olarak ele almaya çalıştığımız Albastı, Al Ruhu, Al Karısı, gibi isimlerle anılan ruh, muhtemelen Umay'ın sonradan gelişen ikici ilkelere göre olumsuz anlamda başkalaşmış şeklidir; başka bir deyişle ondan türetilmiş bir ruh ya da 'ilahtır'. Ancak bu durumda kötü ruhlar zümresindendir; çünkü o lohusalara eziyet eder ve lohusa hummasına (albastı) neden olur. Bunun dışında bazen Albastı'yla özdeşleştirilen ancak ayrı bir ruh sayılabilecek Albıs veya Albın da cinler ya da şeytanlar taifesindendir."[137]

Dolayısıyla, İslam inancından gelen Allah'ın yaratmış olduğu gözle görülmeyen iyi ve kötülükte bulunan cinler taifesi aynı zamanda İslam öncesi Türk inanışlarından gelen bir takım doğaüstü varlıkların da cin adıyla anılmasından oluşan karmaşık bir üst varlık biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, *Karakoncolos,* kışın en soğuk gününde (zemherinin ilk on iki

[133] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 293.
[134] Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 93. Cinlerle ilgili halk memoratları için bkz., 94- 133.
[135] Cinler tarafından ele geçirilmek, etrafındakilere istenmeyen hareketlerde ve zararlarda bulunmak.
[136] Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 90.
[137] Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojsinin Anahatları (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 54-55.

günü) insanlara musallat olan ve zarar veren bir varlıktır. Başta Karadeniz'in doğu bölgesi olmak üzere yurdun farklı bölgelerindeki yaygın inanışa göre bu varlık insanlara "nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun? adın ne? gibi sorular sorar, verilen cevapların içinde mutlaka "kara" kelimesi olması gerekirmiş; Kara Köy'den geliyorum, ismim Kara Mustafa v.b., aksi taktirde Karakoncolos, karşısındaki kişiyi elindeki kocaman tarakla vurarak öldürürmüş.[138] Modern cadı kimliğinin erken dönemine denk düşecek, Batı mitolojilerinden ve söylencelerinden izler taşıyan, doğumları zora sokan, lohusalık döneminde kadınlara, bebeklere musallat olan ve bazen onları öldüren *al-karısı* (*albastı, albız*), cin/peri/cadı karışımı bir varlık, bir çocuk düşmanı kimliği ile modern cadının öncüllerinden olan *strix* ile büyük benzerlikler gösterir.[139] Şaman inançlarıyla yakın ilgisi olduğu söylenen albastı, (Şamanizm'deki *Al* ruhunun temsilcisi olarak) eski Anadolu dinlerinde geçen kötü cinler, iyi cinler arasında bir bağlantı olduğu söylenmektedir.[140] Uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, çıplak gezen ve göğüslerinden birini geriye atmış şekilde betimlenen al-karısından korunmak için doğum yapan kadın kırk gün kırk gece dışarı çıkmaz, evde yalnız bırakılmaz, başına kırmızı kurdele bağlanır, başucuna Kur'an asılır, yastığın altına bıçak, makas veya çuvaldız gibi metal eşyalar konulur ve al-karısını şaşırtmak için etrafa erkek kıyafetleri bırakılırmış.[141] Buna ek olarak al-karısının lohusanın ciğerini sökerek yediğine veya suya attığına inanıldığı için, elinde ciğer bulunan bir kadın görülürse hemen yakalanması ve üzerine iğne veya çuvaldız gibi bir metal parçası takılması gerektiğine inanılır, bunu yakalayan kişi ocaklı olur ve 'alcı' adını alırmış.[142] Erzurum ve Erzincan yöresindeki inanışlara göre *kara-kura* da al-karısı gibi lohusalara musallat olan, onları korkutarak ciğerlerini söküp götüren bir varlıktır; Konya civarında ise bu cin, keçiye benzeyen fakat kedi büyüklüğünde olan, insanların üstüne çökerek onları boğmaya çalışan bir yaratık şeklinde anlatılır.[143] Çarşamba karısı ise, sadece çarşamba günleri dolaşma izni olan korkunç görünüşlü dişil bir varlıktır.[144]

Bir sonraki kısımda detaylı bir şekilde ele alacağımız cadı olaylarında, cadı kavramının

[138] Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 90.
[139] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 160.
[140] Eyüboğlu, *Anadolu İnançları*, 121.
[141] Ayşe Duvarcı, "Türklerde Tabiatüstü Varlıklar ve Bunlarla ilgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar" (Bilig-kış, sayı. 32, Ankara, 2005), 129.
[142] A.g.e., 129.
[143] A.g.e., 127.
[144]Dolaşma hakkı bir gün olduğu için her yeri çabuk gezen bir varlıktır; amaçsız ve hiçbir iş yapmadan ortalıkta dolaşan insanlara "Çarşamba karısı gibi gezip durma" denmesinin sebebi buradan gelmektedir. "Duvarcı, "*Türklerde Tabiatüstü Varlıklar*, 128."

hem olağanüstü varlıklara verilen bir genel ad hem de kaynağını daha çok batılı efsanelerden alan özel bir varlığın adı olarak kullanıldığını göreceğiz. Haydar Akın, Anadolu'da yaygın cadı inancını oluşturan unsurların, Avrupa kültüründe olduğu biçimiyle dinsel bir boyut içermediğini; diğer tek tanrılı dinlerde şeytan, demon, cadı hiyerarşik bir bağlamda bütünlük içindeyken, İslamiyet'te 'cinlerin' cadının işlevini bütünüyle, hatta daha fazlasıyla üstlendiğini belirtir.[145] Bu bölümde bahsedildiği gibi toplumun ve sarayın büyü ile olan ilişkisi ve Şeytan inancı, modern cadı ile olan farklılığı yaratmasındaki belirleyici unsurdur. Çünkü Şeytan ile pakt yapmamış bir cadının kriminalize olması söz konusu değildir. Dolayısıyla, Avrupa'da şeytan ile birlik olup kriminalize olan cadı yerine, Osmanlı'daki cadı inancının 'cin', 'hortlak' veya 'vampir' ile ilişkilendirildiğini göreceğiz.

2.2 . Osmanlı İmparatorluğu'nda Cadı ve Cadı Vakaları

Caduların elinde etme beste
Öldür beni koyma böyle hasta
Şeyh Galip

Doğuya doğru ilerledikçe cadı tanımları belirsizliğe girmekte, halk inanışları arasında doğaüstü güçlere sahip varlıkların ikonografileri dağınık, cadı kavramı ise birden fazla anlamda kullanılmaktadır. Bir kavram olarak cadı (جادي), Farsça câdû (جادو) kelimesinden alınmış, 1883-1900 yılları arasında Şemseddin Sami tarafından yazılan *Kamus-i Türk* adlı eserinde cadı için; büyücü, sehhar (sihir yapan), sihirbaz, "*avmın itikad-ı cahilancesince* (halkın cahilce inanışlarına göre) *güya mezardan çıkub geceleri bir suret-i mahufede* (korkunç bir şekilde) *ve cin gibi gezen hayal, vampir, karakoncolos*, şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.[146] Bu bölümde ele alınacak cadılık olayları Osmanlı İmparatorluğu içerisinde cadı kavramının zaman içerisinde kullanımının ve kapsamının nasıl değiştiğine dair bir profil çizecektir. Kaynaklar incelendiğinde, cadının hem hortlak, hem vampir anlamında kullanıldığı dikkat çekicidir. Cadılıkla suçlanmış ve bu sebeple yer değiştirmekle, öldükten sonra kişinin mezarı açılarak yakılma veya kazık çakılma gibi uygulamaların anlatılarına dair yazılı kaynakların ve fetvaların en başında Osmanlı Şeyhülislamlarından Mehmed Ebusuud Efendi'nin verdiği örnekler

[145] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 155.
[146] Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006), 362.

gelmektedir.

Ebusuud Efendi'nin (ö. 1574) hortlak problemi ile ilgili fetvaları şu şekildedir:

"Mes'ele: Bazı kimseler fevt olup defn olunduktan sonra, kabrinde kefenin â'zasına kan gelip, bedenini humret ihata etmiş bulunsa, bu vech üzere olmasına bir sebep var mıdır?
Elcevap: Vâki'ise, müessir Hak te' âlâ hazretinin iradet—işerfisedir. "Hayatında â'mal ve ahlâkta kendine müşârik nüfus-i şerirenin ba'zı cesedine ta'allûk edip efa'il-i dâireye âlet edinir" demek vardır. Kudret –i rabbaniyyeden ba'id değildir.
Bu surette: Vech-i meşrûh üzerine bulunduğu takdirce, zikr olunan meyyit nice olmak gerektirir ?
Elcevap: Örte komak gerektirir, müslim adına ise zararı olmaz.
Bu surete: Baz'ı kimseler makberes inden çıkarıp ihrak etmeğe şer'an kadir olurlar mı?
Elcevap: Olmazlar.

Mes'ele: Rumeli'nde, Selanik tevâbi'nden bir karyede, nasâra taifesinden bir kâfir mürd olup, gömdüklerinden bir kaç gün mürur ettikten sonra nısf-i leylde akrabasının ve gayrın kapılarına gelip, "bre filân gel seninle falana gidelim" deyip, yarınki gün ol kâfir dahi mürd olup ve bir kaç günden sonra birine dahi nida edip, ol dahi mürd olup ve-l-hâsıl bu üslûb üzerine hayli kâfir mürd olduklarında, keferenin böyle kırıldıklarını görüp, ehl-i İslâm'dan ol karyede sakin ba'zı kimseler, vehimlerinden firar etmek dilese, şer'an caiz olur mu ?
El cevap: Olmaz, ale-l-husus ki bu, kasba-i küffar hususunda müsâhere ettiklerinden sonra, mü'mine lâftın olan emrin mâlik-ül-umûra tefviz etmektir.

Mes'ele: Husûs-i mezkûrun hikmetin ve illetin ve define olan çarenin işaretin beyân ve iyân buyurmak bâis-i ecr ile ihsan buyrula.
Elcevap: Bu makule "umurun hikmet ve illetini beyânda lisan âciz ve ezhân kasıradır, ve erbâb-i tahkikin ettikleri beyân tatvîline mahal müsâid değildir. Define çâre oldur ki: Vâki' olduğu gün varıp evvel mücerred bir asâ bile, bi-haseb-it-teyemmün göynüne vâsıl olacak yere kakalar, me'mûldür ki mündefi' ola. Eğer olmazsa, levninde humret olacak olursa başın kesip ayağın canibine atalar. Ba'zı mevzi'de beyân olunmuştur. Nice kabre koyup ol hâl üzre bulursa, boğazlayıp hâli üzerine koyalar. Eğer tegayyür-i vaz' etti ise başın kesip ayağı ucuna koyalar. 'Ala külli hâl bu mertebeler ile mündefi' olmazsa, çıkarıp ihrâki bi-ni-nâr edeler. Selef-i sâlihîn zamanlarında ihrâk kirâren ve dâen olmuştur."[147]

Günümüz Türkçesiyle:

[147] M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı* (İstanbul: Gonca Yayınevi, 2009), 299-301

"Mesele: Bazı kişiler ölüp gömüldükten sonra, mezarında kefenini yutup(?), uzuvlarına kan gelip bedeni kızıllaşmış olursa, (cesedin) bu şekilde olmasında bir neden var mıdır?
Elcevap: Olmuş ise bu Hak Teâla'nın mübarek isteğidir. "Hayatında yaptıkları işlerde ve ahlakta kendilerine ortak olan şeytani nefisler bazı (günahkâr kişinin cesedine) ilişip ortak işlere alet edinir [Yani bedenini kullanır]" demek vardır. Allah'ın kudretinden beklenmedik değildir.)
Bu Surette: Açıklanmış (bu) nedenin takdirince, sözü geçen ölüye ne olmalıdır/ne yapılmalıdır?
Elcevap: Yeniden gömmek gerektir, Müslüman adına ise zararı yoktur.
Bu Surette: Bazı kişiler (ölüyü) mezarından çıkarıp yakmakta şeriata göre kudret sahibi olurlar mı?
Elcevap: Olmazlar.

Mesele: Rumeli'de, Selanik'e bağlı bir köyde, Hristiyanlardan bir kişinin ölüp gömülmesinden birkaç gün geçtikten sonra gece yarısında akrabasının ve diğer insanların kapılarına gelip "bre filan gel seninle falana gidelim" deyip, ertesi gün o kişinin de ölüp ve birkaç günden sonra birine daha seslenip, o kişinin dahi ölüp sözün kısası bu biçimde birçok kişi öldüğünde, Müslüman olmayanların böyle kırıldıklarını görerek Müslüman ahaliden o köyde bulunan bazı kişilerin korkularından firar etmek istemeleri şeriata uygun mudur?
Elcevap: Olmaz, özellikle bu Müslüman olmayan kasaba konusunda (kendi aralarında) görüştükten sonra, Müslümanların (yapması gereken) işlerin sahiplerine (bu meselenin) görev olarak verilmesidir.

Mesele: Adı geçen konuda hikmetin ve illetin de ortadan kaldırılması için çarenin belirtilerini izah etmek ve açık hale getirmek (için), icab eden [yapılması gereken] sebebi ile bağışlana [söylene].
Elcevap:Bu takım işlerin hikmet ve illetini açıklamada dil aciz ve zihinler kusurludur ve araştırmada ehil olanların uzun uzadıya açıklamalarına uygun değildir. Ortadan kaldırılmasına çare şudur: Olayın olduğu gün mezara gidip önce çıplak bir sopayla (yani kazıkla) [uğurlu sayarak] kalbine ulaşacak şekilde yere çaksınlar, beklenendir ki [hortlak/ölü] defedilsin. Eğer olmazsa, benzinde kızıllaşma olursa [yani teni kandan kırmızılaşmışsa] başını kesip ayağının olduğu yere atsınlar. Bazı yerlerde açıklanmıştır. Eğer bozulmayı bırakmışsa [yani ceset çürümemiş ise] başını kesip ölünün ayağının ucuna koysunlar). (Yapılanlara rağmen) bu aşamalarla ortadan kaldırılamamışsa, cesedi çıkarıp ateşte yaksınlar. Selef-i sâlihin zamanlarında [yani İslam'ın ilk yüzyılında yaşayan Müslümanların döneminde] ateşte yakmak pek çok kez olmuştur."[148]

Bir İslam âliminin, İslam inancında hortlak inanışının yer almamasına rağmen (ölüden medet ummanın yasak olması gibi ölünün dirilmesi de kıyamet ile ilişkilendirildiğinden), ilk başta

[148] Seçkin Sarpkaya, Mehmet Berk Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler: "Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri"* (Ankara: Karakum Yayınevi, 2018), 87-89.

kaçamak cevaplar vermesine ve ölünün hortlamasını Allah'ın kudretine bağlamasına rağmen halkın ne yapılması gerektiği ile ilgili Şeyhülislamı sıkıştırmasının sonucunda mezarın açılması ve ölü üzerinde bazı işlemlerin (ölü bedeni deforme etmek yakmak gibi işlemler de kesinlikle İslam inancında günah sayılmasına rağmen) gerçekleştirilmesine izin vermesi oldukça ilginçtir. Daha sonraki hortlak ve cadı olaylarında, Ebusuud Efendi'nin vermiş olduğu fetvalar göz önünde bulundurulmuştur; örneğin, 17. yüzyılda IV. Murat zamanında (1623-1640) yazılmış bir akaid kitabından Necdet Sakaoğlu şu satırları aktarır:

> *"Merhum vaiz Şeyh İbrahim anlatmıştır ki: Rum ikliminin (Anadolu'nun) bazı yerlerinde, ölenler ekseriya cazu olurmuş. O mahalde ve o günde gece cazular gelip burunlarından girip yüreklerini çıkarıp yutarlarmış. Sabah oldukta bu kimselerin ölüsü kabrinin dışında bulunurmuş. Daha sonra hayattakiler gelip kabirleri birer birer açarak cazu olanı yakarlarmış. Ama bu caiz değildir. Her hangisi cazu olduysa onu ardıç kazığıyla göbeğinden kazıklayıp gene kabrini örtmek gerekir. Eğer yine gelir adam öldürürse başını kesip ayağı ucuna bırakmalıdır. Bununla da def olmazsa yakmakta sakınca yoktur."*[149]

Verilen örneklerde cadının hortlak ile aynı anlamda kullanıldığı, mezardan çıkan ve etrafa zarar veren ve ölüme sebebiyet veren kişilerin cadı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde (1993), 'cadı'yı şöyle açıklar: "Cadı geceleri mezarından çıkarak gezdiğine inanılan hortlak demektir. Gol, kara koncolosu da denir. Eski masallarda çok geçer. Birçok milletlerin efsanelerine girmiş olan hortlak, mezarından çıkıp insanı boğan ve kanını emen dirilmiş ölü farz olunur. Cadı ile vampirin farkı, cadının daha ziyade bir kocakarı şeklinde tasavvur edilmesindendir."[150] Buna ek olarak, Türk halkbilimcisi ve folklor araştırmacısı Pertev Naili Boratav'ın *100 Soruda Türk Folkloru* adlı kitabında cadı hakkında kapsamlı bir açıklamada bulunur: "Cadılar, *hortlayan ölülerdir.* Onlar üzerine de pek çok hikayeler anlatılır. Çokluk, kadınların cadı olduklarına inanılır; cadı karı sözü bu inanıştan gelmeli. Ama, erkeklerden de "cadılaşan"ların bulunduğuna tanıt belgeler vardır. Türk geleneğindeki cadı, aşağı yukarı, Batı inanışlarındaki vampiri karşılar. Cadılar, mezarlardaki taze ölüleri çıkarıp ciğerlerini yerlermiş. Bir Rumeli anlatısından öğrendiğimize göre eskiden cadıları zararsız hale sokan uzman "cadıcılar" olurmuş. Cadılar üzerine inanış ve hikayeler, Anadolu'dan çok İstanbul ve Rumeli bölgelerinde yaygın olsa gerek."[151] Genel kanı, görülen cadı olaylarında kötü ruhların (ervâh-ı habîse), ölü bedenlere (beden-i meyyit)

[149] Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler,* 89.
[150] Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 253.
[151] Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 92.

tutundukları/musallat oldukları ve böylece bunların mest olup câzû olmak gibi garip hareketler yaptıklarına dair gözlemlerdir.[152] Bu duruma benzer bir diğer örnek ise Markus Köhbach'ın da üstünde çalıştığı ve *Anonim Osmanlı Tarihi*'nde *(1688-1704)* geçen, 1698-99 yılları arasında Edirne'de meydana gelen iki adet cadı vakasıdır:

Günümüz Türkçesiyle:

> *"Cadı meselesi için Edirne kadısının ilamı[153]: Devletlerine duacı (olan) arz eder ki Edirne şehrine bağlı Maraş denilen köyün ahalisinin mahkemede ifade verip, halen adı geçen köyde bulunan mezarda daha önceden vefat etmiş olan Bıyıklı Ali adlı kişinin kabrinde kötü ruh alametleri göründüğüne şahit olmaları nedeniyle adı geçen köy ahalisi vehim ve korku altındadır diye şikayet etmeleriyle, vakıa Rumeli vilayetinde kafirlerden helak olan bir zımminin (gayrimüslim) mezarında bu çeşit alametlerin meydana gelmesi söz konusu olmuşsa bir kazık ile göbeğinden (toprağa) çakıla. Defetmeye yeterli gelmezse kabri açılıp mezara konulduğu gibi olmayıp değişik bir hal ile benzinde kırmızılaşma görülür ise başını kesip ayak tarafına koysunlar. Yine defedilemezse çıkarıp yakalar diye merhum Ebusuud Efendi hazretleri adı geçen kafir hususunda fetva buyurmuşlar diye yazılmış lakin Arapça kitaplarda biz (Edirne kadısı) yerini bulamadık diye arz ederiz.*
>
> *Buyuruldu[154] sureti: Edirne kadısı faziletli efendi ! Köy ahalisinin korkusunu defetmek için mahkemeden bir güvenilir ve olayları bilen bir naip görevlendirilip (bu vazife için) belirlenen çavuş aracılığıyla (olay) mahaline varsınlar. Tekrar sorup haber verdikleri üzere kötü ruh alametleri görüldüğü hususunda ittifak ederlerse mezarı açıp kabre koyulduğu gibi olmayıp değişmiş bir halde benzinde kızıllaşma olur ise hüküm veriniz.*
>
> *Bir defa daha vaki olan (cadı hadisesi ile ilgili) yazılan buyruldu: Subaşı ! Edirne'de el-Hacc Sarraf (muhtemelen Yıldırım, Hacı Sarraf) mahallesinin halkı mahkemeye gelip adı geçen mahallenin yakınında bulunan Müslüman mezarlarında üç ay önce vefat eden Cennet nam hatunun kabrinde cadı alametleri meydana gelindiğinden hepimizde korku (hali oluşmuştur) diye şikayet ve mahkemeden naib vazifelendirildikten sonra (adı geçen hanımın) kabrine varılıp dört nefer hatun adı geçen kimsenin uzuvlarına baktıklarında hakikaten cesedinin çürümemiş ve benzinin de kızıllaşmış olduğu muhakkak olduğundan bu vasıflar cadı alametleridir diye ihbar olunmuş, adı geçen kabri açıp vahşetin defedilmesi için ne şekilde kovulması adet edilmiş ise mahalle ahalisinin korkularının giderilmesine özen gösteriniz."*[155]

---

[152] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 201.
[153] Bir davanın mahkeme tarafından nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmi belgedir: "Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler*, 115."
[154] Osmanlı devlet teşkilatında sadrazam, beylerbeyi, kaptanıderya, ve bu gibi devlet erkanı tarafından verilen yazılı emir: "Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler*, 116."
[155] Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler,* 115-116.

Dolayısıyla, aktarılan kaynaklarda cadının "ervah-ı habise" yani kötü, pis ruh ile birlikte kullanılması ve Ebusuud Efendi'nin fetvasında da görüldüğü gibi durumun cinlerin, daha doğrusu Allah'a isyan eden kötücül varlıkların eseri olarak değerlendirilmesi söz konusudur.[156] Yani, Avrupa'da Şeytan'dan gücünü alan, yaşayan ve gerçek bir insan olan cadıdan farklı olarak burada hali hazırda ölü birinin cinler/kötü ruhlar tarafından musallat olması nedeniyle tekrar dirilerek cadı kimliğine bürünmesi durumu vardır. Ölüp, dirilen ve sonra tekrar öldürülen bir tehdit olarak. Dolayısıyla bir cadı vakasının olduğu yerde mutlaka hortlaklarla ilgili bir olay ile karşılaşılacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

17. yüzyıl Osmanlı mantalitesine ve doğal/doğaüstü algılara ışık tutan Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde cadılardan bahsetmektedir. Evliya Çelebi (1611-1684), Kafkasya'da Obur dağlarında, Çerkes ve Abazalar arasında geçen ve ilginç bir şekilde cadıların Şabbatına benzeyen bir gece savaşını tarif eder.[157] Çelebi, Hatukay Çerkezi ülkesinin Pedsi köyünde, 1666 yılında geçen cadıların savaşını şöyle ifade eder:

> *"Bu hakir kabakta [köyde] iken Çerkez ile Abaza kavminin oburları, yani büyücü erkek ve kadınları 1076 yılının 20. Gecesi kıyamet kopup yıldırımlar şakıyıp şimşekler kopup gökyüzünde kıyamet gününden çok karanlık bir gece olmuşken gök yüzünü ateş tutup o karanlık gece kaybolup aydınlık bir gün oldu ki Çerkez kadınları nakış işleseler mümkün idi. Çerkezlerden sorduk,"Vallahi yılda bir kere bu kara koncoloz gecelerinde bir Çerkez oburlarıyla Abaza oburları gökyüzünde uçup büyük cenk ederler. Şimdi dışarı çıkıp korkmayıp seyredin" dediler. Meğer obur diye sihirbaz cadılara derlermiş. Bizler de 70-80 kişi silâhlarımızla konaklarımızdan dışarı çıkıp biraz bekledik.*
>
> *Onu gördük, hemen Obur Dağı ardından Abaza büyücüleri köklerinden kopmuş büyük ağaçlar üzerinde, küpler, tekneler, hasırlar, araba tekerlekleri, fırın süpürgeleri ve nice bin çeşit eşyalara binip havada uçarak Obur Dağı üzerine geldiler. Hemen biri bizim Çerkez'in Habeş Dağı içinden nice yüz adet saçlarını dağıtmış fil dişi gibi dişleri dışarı çıkmış, gözlerinden, burunlarından, kulakları ve ağızlarından gemi direkleri gibi ateşler havaya saçtılar. Her biri birer ağaçtan oyulmuş balık çırnıklarına, at leşleri, sığır leşleri ve gemi direklerine, deve ölülerine binip ellerinde yılan, evrenler, ipler, adam, at ve deve kelleleri ile havada uçarak Abaza sihirbazları ve bu Çerkez oburları gökyüzünde birbirlerine girip o gece bu iki kavmin*

[156] A.g.e., 113.
[157] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 197.

cadıları havada cenk ettiler, savaştılar, çarpıştılar.

Nice bin çeşit gıjıltı ve acı bağırışlardan kulaklarımız sağır olup hepimize bir dehşet el verdi. Tam 6 saat ateşli çarpışmalar sürüp üzerlerimize keçe, hasır ve sırık parçaları düşmeye başladı. Ardı sıra adam, at ve deve kelleleri ve leşleri düşmeye başladı. Ardından küp kırıkları, tekne parçaları, araba tekerlekleri parçaları, fırın silecek sırıklı süpürgeler, aba, kebe, pöstekiler, tabut ve teneşirler düşmeye başlayınca taşrada olan atlarımız bağırış, çağırış, gürültü, patırtıdan ve ateşlerin yerlere yağıp saçıldığmdan boşanıp güçlükle zapt ettik.

Ardından 7 adet Çerkez oburuyla 7 tane Abaza cadıları birbirlerine sarılıp biribirlerinin boyunları altlarına başlarını sokup yere düştüler. Çerkezler seğirtip birbirlerinden ayırdılar. Ama 2 Çerkez oburunun boynundan Abaza oburu Çerkez'in kanını içip ölmüş. Diğer beşi sağ ve 7 adet Abaza cadılarının beşi yine yerden havalanıp gittiler. Çerkeş oburunun kanını emen 2 nefer Abaza cadısını orada Çerkezler ateşte yaktılar."[158]

Evliya Çelebi'nin aktardığı cadıların savaşı oldukça popüler olmuş ve haliyle pek çok araştırmacının da dikkatini çekmiştir. Başak Öztürk Bitik, bu konuya ilk dikkat çekenlerden Stefanos Yerasimos'un Evliya Çelebi'nin egzotizmin büyüsüne kapılmış olabileceği düşüncesini ima ettiğini, Robert Dankoff'un *Seyyah-ı Âlem Evliya Çelebi'nin Dünyaya Bakışı* adlı kitabında Evliya'nın aktardığı bu türden hikayelerinin yabancı topluluklara ait olduğunu ve anlatıyı renklendirme amacına ve eğlendirici yönünü vurguladığını, Jean-Louis Bacqué-Grammont'un, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Büyü" başlıklı bildirisinde, Seyahatname'deki cadı anlatılarının Drakula'nın ve geleneksel vampir edebiyatındaki anlatılarla uyum gösterdiğini aktarır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin aktarmış olduğu cadı-obur savaşındaki cadıların ve öldükten sonra gerçekleşen olaylarla ilgili detaylardan Ebusuud Efendi'nin meşhur fetvasından haberdar olması oldukça muhtemeldir.[159] Buna ek olarak, Avrupa folklorunun genel olarak cadı şabbatları (gece uçuşları) açısından ortak bir şamanistik arka plan taşıdığını tezini öne süren Carlo Ginzburg, *Ecstasies*'de Evliya Çelebi'nin obur ve abaza cadıları arasındaki savaşından bahsetmektedir.[160] Daha önce böyle olaylara inanmadığını ve ilk defa şahitlik ettiğini söyleyen Evliya Çelebi'nin cadı olaylarıyla ilgili anlatısında Başak

[158] Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi C.7, II. Kitap, Haz. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 624.
[159] Başak Bitik Öztürk, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri" (Milli Folklor, Yıl. 23, Sayı.92, 2011), 65.
[160] Carlo Ginzburg, *Ecstasies: Deciphering the Witche's Sabbath,* (New York: Pantheon Books, 1991), 163-164.

Bitik Öztürk, Evliya'nın korku, gerilim hikayesi için gerekli atmosferi hazırladığını ancak hemen ardından olayın gerçekleştiği topluluğun, yaşanan olağanüstülüğe aşinalığını vurgulamasının dikkat çekici olduğunu söyler.[161] Gerçekten de Çerkes ve Abaza cadılarının savaşında başta korkuya kapılan Evliya'ya köylüler, yaşanan garipliğe karşı her yıl karakoncolos gecesinde bu duruma şahit olunduğunu ve korkulacak bir şey olmadığını gidip seyretmesi gerektiğini söylerler. Bir diğer cadı karşılaşması hikayesinde ise, Bulgaristan'ın Çalıkkavak köyünde yaşlı bir kadın eline aldığı külü efsun okuduktan sonra etrafındaki çocuklara ve kendi başının üstüne döker; çocuklar pilice kendisi de tavuğa dönüşür. Aklı başından giden Evliya ertesi gün tavukları tekrar insana dönüştüren kişiyi yanına çağırır ve neler olduğunu sorduğunda soğukkanlı ve alaycı bir cevap alır: "Sultânım, ol karı başka soydur. Kış giceleri yılda bir kerre eyle kara koncoloz olurdu. Ammâ bu yıl tavuk oldu. Kimseye zararı yokdur".[162] Andras Riedlmayer, hem cadıların hem de vampir olabilecek çeşitli doğaüstü varlıkların Osmanlı literatüründe, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer aldığını fakat bu anlatıların korkunç olmaktan öte gülünç olduklarından bahsetmektedir.[163]

Cadı kavramına geri dönecek olursak eğer, Evliya Çelebi yaklaşık 6 saat süren abaza ve çerkes oburlarının savaşını anlatırken obur için, "*meğer obur demek, sehhar cazulara derlermiş"* diyerek öncelikle bir cadı tanımlaması verir. Küp, hasır, araba tekerleri, fırın kürekleri gibi bir takım eşyalara binerek havada uçarken savaşmaları, etrafa zarar vermeleri, dağınık saçlı ve dişlerinin dışarı fırlamış olmalarıyla bu oburlar erken dönem masalsı cadı figürünü andırmaktadır. Fakat "diğer ibret verici seyirlik" diye devam ettiği kısımda oburun insan kanı içtiğine dair bahsetmiş olduğu vampir motifleri göze çarpmaktadır:

> *"Bu diyarda asla veba olmaz. Bir adam birazcık hasta olsa hod olmasa kara koncoloz geceleri olunca oburlar bir kabakta veyahut bir pişkövde istediği hastanın yahut sağ adamın kanını içip öldürüp* obur *oburluğundan kurtulur, ama gözlerinde obur alâmeti elbette kalır.*
>
> *Bu diyarda obur tanıtıcı, yani cadı sihirbaz bilici soylu, hekim şekilli ihtiyar Çerkez adamları vardır. Onlara ölü sahipleri mal verip daha önce ölmüş obur mezarlarına gelip görürler ki henüz bu gece obur mezarından çıkıp toprağı bozulmuş. Anında halk üşüşüp obur mezarını kazıp görürler ki gözleri*

[161] Bitik, "*Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Cadı*", 70.
[162] A.g.e., 67.
[163] H-Turk Discussion, Andras Riedlmayer, Bkz. *http://www.h-net.org/logsearch*/, anahtar kelime *"Ottoman witchcraft"*.

kan tasma dönmüş, yüzü insan kanı içtiğinden kıpkırmızı olmuş.[164]

Hemen melun oburun pis leşini mezarından çıkarıp böğürtlen adlı çalının kazığını oburun göbeğine kakıp yere saplayınca Allah'ın izniyle oburun sihri geçersiz olup kalır ve kanı içilip ölen adam Allah'ın emriyle ölümden kurtulur. Eğer o kimsenin bir kimsesi olmayıp obur tanıtıcı bulmazsa o kanı emilip hasta olan adam gerçekten ölüp gider."[165]

Kısacası Evliya Çelebi, *cadı* diye bahsettiği oburların, gece mezardan *hortlayarak*, *vampir* gibi başka insanların kanlarını içtiğinden bahsetmektedir. Salim Fikret Kırgi, *Osmanlı Vampirleri* kitabında Çerkes oburları meselesinde Evliya Çelebi'nin oburların – günümüz terminolojisi ile – hem cadı hem de vampir olduklarını peş peşe ibretlik öykülerde anlattığını, ancak farklı doğaüstü fenomenleri belirtmek için farklı yerlerde kullandığı aynı kelimeler arasında anlam ayrımı yapma kaygısının olmadığını vurgular.[166] Cadı hem hortlak hem de vampir ile eş anlamlı kullanılmış, zamanla cadı kavramı anlamsal bir genişleme göstererek batı tarzı vampir kavramı ile de birlikte kullanılmıştır. Bu duruma benzer bir anlatı, Abülaziz ibn Cemaleddin'in (Abdülaziz Bey –1858-1918) *Eski Osmanlı Adetleri, Merasimleri, Tabirleri ve Davranışları* kitabında geçmektedir:

"Eskiden halk arasında 'hortlak', 'vampir' adı verilen, vehim ve hayal ürünü bir cismin varlığına inanılıyordu. Bu hayalin esası ise ölenlerin ruhlarıydı. Batıl inanışa göre ölenlerin bir kısmının ruhu kötü ruhlara karışarak ve onların şekline girerek bir süre sonra kabirlerinden çıkar, şuna buna ve özellikle kendilerinden farklı yaradılışta olanların geceleri hanelerine gelerek onlara musallat olur, fırsat bulurlarsa boğarlarmış. Bunlar siyah kıllı tulum şeklinde olup gidecekleri yerlere kimseye sezdirmeden yuvarlanarak giderlermiş. Ölülerin böyle hortlak şekline girmelerinde tamamen gömüldükleri yerin etkisi olduğuna inanılırdı. Bazıları kötü ruhlara karışmış bile olsalar hortlak olarak ortaya çıkmaz, kabirleri içinde kalırlarmış. Eğer toprağın cinsi ve kabrin şartları hortlamalarına müsait ise kabirlerinden çıkma kuvvetini bulurlar ve istedikleri yerlere kadar giderlermiş. Hortlak çıkan en müsait yerler Edirne ve Manastır civarı imiş. Edirne'de ortaya çıkanlara oranın tabirince hortlak, Manastır'da vampir adı verilirdi.

[164] Oburun insan kanı içmesinden kaynaklı yüzünün kırmızıya dönmesi, oburun ortadan kaldırılması için karnına kazık saplanması ve oburun tekrar hortlamaması için yakılması gibi anektodlar, Ebusuud Efendi'nin vermiş olduğu hortlak fetvalarıyla benzerlik göstermektedir.
[165] Çelebi, *Seyahatnâme*, 626.
[166] Salim Fikret Kırgi, *Osmanlı Vampirleri: Söylenceler, Etkileşimler, Tepkiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 23.

(...) Bunların saldırı ve kötülüklerinden korunmak için ocaklı tabir denilen birtakım okuyuculara da başvurulur, onların aldığı tedbirlerle kurtulmak mümkün olurmuş. Bu okuyucular kendilerince bilinen izleri takip eder, hortlağın hangi mezardan çıktığını kükürde benzer bir koku duyarak anlarlarmış. Keşfedilen bu hortlak mezarına çok miktarda sönmemiş kireç ve su dökülür, üstüne kazıklar çakılıp, çalılarla da örtülürse hortlağın bir daha çıkmasının mümkün olmayacağına inanılırdı. Bunlar çok garip ve cahilce inanışlardı."[167]

Özellikle 18. yüzyıl ortalarından itibaren, Zeynep Aycibin Rumeli'deki Osmanlı topraklarında vampir vakalarının çok arttığından bahsetmekte; bu konu ile ilgili, Michael Ursinus'un Bulgar folklorist Marko Cepenkov'un (1829-1920) on ciltlik eserinden aktardığı 1800'lü yılların başlarında Makedonya'da vampirlerin sıklıkla karşılaşılan yaratıklar olduğu ve bunların arasında "Türk" vampirlerin de olduğu bilgisinin oldukça önemli olduğunu aktarmaktadır.[168] Fakat asıl ilginç olanı, Michael Ursinus'un Bitola'ya (Manastır) ait masarif defterinde incelediği üç ayrı kayıtta (1836, 1837, 1839) gözlendiği bildirilen cadılık olayları için çağrılan cadı uzmanlarına (câdûcılar, câdû ustâdları) yapılan ödemeler hakkında aktardığı bilgilerdir.[169] Belgelerde şu şekilde aktarılmaktadır:

"...Tikveş'den cadu def'ine gelen adamlara ta'yinat 100 guruş... Cadu zuhurında def'iyçün Köprili'den celb alınan caducılara ücret 252 guruş... Bazı mahallarda zuhur eden cadu nam (?) men' ve def'ine âher kazadan üç def'ada celb olınan cadu üstadlarına cânib-i kazadan olarak verilen hizmet 980 guruş..."

Günümüz Türkçesiyle:

"Tikveş'ten cadı kovmaya gelen adamlara (erzak)... Cadı ortaya çıktığında defedilmesi için Köprülü'den çağrılan cadıcılara ücret... Bazı yerlerde ortaya çıkan cadı denilen (?) engellemek ve kovmak için başka kazadan üç defa çağrılan cadı üstatlarına kaza tarafından verilen hizmet..."[170]

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde de, "Bre medet, beni obur dövdü ve kulağımdan kanımı içti' diye haber verince *obur tanıtıcılara* mal verip tanıtıcılar şehirleri ve köyleri gezerken

[167] Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri* (Yay. Haz. K. Arısan, D.A. Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), 374.
[168] Zeynep Aycibin, "Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme" *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), sayı: 24, Ankara: 2008), 62.
[169] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 197.
[170] Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler*, 125.

görürler ki insan kanı içmekten obur olup gözleri kan tasma dönmüş"[171] şeklinde cadı üstadlarının ismi geçmektedir. Fakat Zeynep Aycibin, Ursinus'un ele aldığı masarif defterlerindeki cadı üstatları ile ilgili düzeltilmesi gereken bir yanlış anlaşılma olduğunu söylemektedir:

> *"Ursinus masarif defterlerinde karşılaştığı cadıcıları devletten para almakla kalmayıp aynı zamanda devlet tarafından atanan görevlilermiş gibi ele almış ve Kreuter de aynen o şekilde değerlendirmiştir. Hatta Ursinus, halk içinde cadıları yok etmekte uzmanlaşmış kimseler zaten mevcutken bu devlet görevlisi cadıcıların ortaya çıkışına bir anlam verememektedir. Bizim anladığımız ise, bunların bağımsız olarak hizmet sunan insanlar olduğudur. Ursinus'un incelediği masarif defterlerinde, isimleri geçen cadıcıların devlet tarafından atandığına dair bir bilgi yoktur. Defterlerden anlaşılan sadece, bu cadıcılara verilen paranın devlete mahsup edildiğidir."*[172]

Devlet tarafından para karşılığında tutulmuş cadı tanıtıcılar olsa bile – ki buna dair kesin bir belge yoktur – Avrupa'daki gibi yukarıdan bir müdahale ile organize edilen cadı avcılarına benzer bir grubun varlığından söz edilemez. Osmanlı İmparatorluğu'nda daha ziyade münferit sayılabilecek ve belki daha kendiliğinden gelişen bir cadı tanıtıcı kimliğinden bahsedilmesi daha mümkündür. Nitekim, farklı yöntemlerle cadıları, vampirleri kovduğuna ve yok ettiğine inanılan cadıcıların çoğunlukla "ocaklı" kimseler olduğu görülmektedir; yani cadıları öldürebilmek için uygulanan yöntemlerin, büyülü söz ve dualaların sadece babadan oğula geçmesi şeklinde bir kabul söz konusudur.[173] Yukarıda bahsedildiği gibi, Abdülaziz Bey'in *Eski Osmanlı Adetleri, Merasimleri, Tabirleri ve Davranışları* kitabında, "Bunların saldırı ve kötülüklerinden korunmak için *ocaklı* tabir denilen birtakım okuyuculara da başvurulur, onların aldığı tedbirlerle kurtulmak mümkün olurmuş" şeklinde vermiş olduğu örnek de bu durumu destekler niteliktedir. Para karşılığında tutulan bir cadıcı örneğini 1833'te geçen meşhur Yeniçeri Cadıları (Tırnova Cadıları) vakasında görebiliriz. O tarihte Türk idaresinde bulunan Bulgaristan'ın Tırnova kadısı Ahmet Şükrü Efendi'nin hükümete gönderdiği resmi yazı daha sonra devletin resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'nin 68'inci nüshasında yayımlanır; Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar* kitabında günümüz Türkçesiyle yazıyı aktarır:

> *"Tırnova'da cadı türedi. Gün battıktan sonra evlere musallat olmaya başladı. Zahireye dahil un, yağ, bal gibi şeyleri birbirine katar ve kâh içlerine toprak karıştırır… Yüklüklerde bulduğu*

[171] Çelebi, *Seyahatnâme*, 626.
[172] Aycibin, "Osmanlı Devleti'nde Cadılar", 63.
[173] Yaltırık, *Türk Kültüründe Vampirler*, 110.

yastık, yorgan, şilte ve bohçaları dikişler, açar ve dağıtır… İnsanların üzerine taş, toprak, çanak ve çömlek atar… Hiç kimse bir şey göremez… Bir kaç erkek ve kadının da üzerine saldırmış… Bunlar çağrıldı, soruldu: 'Üstümüze sanki bir manda çökmüş sandık' dediler… Bu yüzden iki mahalle halkı evlerini bırakıp başka tarafa kaçtılar… Kasaba halkı bunların cadı denilen habis ruhların eseri olduğunda ittifak etti… İslimye kasabasında cadıcılıkla tanınmış Nikola ismindeki adam Tırnova'ya getirildi ve sekiz yüz kuruşa pazarlık edildi. Bu adamın elinde resimli bir tahta vardı, mezarlığa gider, tahtayı parmağının üzerinde çevirir, resmi hangi mezara bakarsa cadı o mezardaki ruh-i habis imiş… Büyük bir kalabalıkla mezarlığa gidildi… Resimli tahtayı parmağında çevirmeye başlayınca resim, sağlıklarında Yeniçeri Ocağı'nın kanlı zorbalarından olan Tetikoğlu Ali Alemdar ile Apti Alemdar denilen iki şakinin mezarlarına karşı durdu… Mezarlar açıldı... Cesetleri yarım misli büyümüş, kılları ve tırnakları da üçer dörder parmak uzamış bulundu… Gözlerini kan bürümüş, gayet korkunçtu. Mezarlıktaki bütün kalabalık bunu gördü… Bu adamlar, sağlıklarında her türlü fesadı irtikâp etmiş, ırza, namusa, mala tecavüz etmiş, adam öldürmüş, ocakları lağvedildiği zaman her nasılsa yaşlarına riayet olunarak cellada verilmemiş, ecelleriyle ölmüşlerdi…Sağlıklarında yaptıkları yetişmemiş gibi şimdi de halka ruh-i habis olarak musallat olmuşlardı… Cadıcı Nikola'nın tarifine göre bu gibi habis ruhları def etmek için cesetlerinin göbeğine birer ağaç kazık çakılır ve yürekleri kaynar suyla haşlanırmış… Ali Alemdar ile Apti Alemdar'ın cesetleri mezarlarından çıkarıldı… Göbeklerine birer ağaç kazık çakıldı ve yürekleri bir kazan kaynar suyla haşlandı, fakat hiç tesir etmedi. Cadıcı 'Bu cesetleri yakmak lazım' dedi. Bu hususta şeran da izin verilebileceğinden ruhsat verildi… Ve iki yeniçerinin mezarlarından çıkarılan cesetleri mezarlıkta ve yakıldı ve çok şükür kasabamız da cadı şerrinden kurtuldu…"[174]

19. yüzyılda geçen bu vakada, Müslüman yeniçerileri, Hristiyan cadıcı Nikola tarafından öldürülmek için pazarlık yapılarak tutulduğu görülmektedir. Tırnova ya da Yeniçeri cadıları vakası, geceleri mezarından çıkarak evlere musallat olan, insanların eşyalarına ve etrafa zarar veren, 'habis ruh', cadıları defetmek için ise kazık çakılması gibi özelikleri ile daha önceki cadı olaylarına benzemektedir. Fakat burada hortlayan ve cadı olarak etrafa zarar veren kişiler yeniçerilerdir. İlber Ortaylı, 1826'da II.Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırılmış olmasına rağmen yedi sene sonra bile Yeniçerilere duyulan nefretin ve hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak, yeniçerileri kasten kötülemek ve ölümlerinden sonra bile yaptıkları kötülüklerin devam ettiğini vurgulamak için bu haberin uydurulduğunu söylemektedir.[175] Bu noktada Zeynep Aycibin, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde geçen cadı vakalarında, cadıyı ortadan

[174] Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar* (İstanbul: Doğan Kitap, 2003), 14-15.
[175] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 45.

kaldırmak için normalde İslam inancına ters düşecek bazı uygulamaların Şeyhülislam tarafından izin verilmesi ya da cadıcı gibi kişilerin hizmetinden yararlanılmasının altında yatan unsurun, cadı vakalarının yaşandığı bölgelerdeki iç göçün önüne geçmek ve bu yolla vergi sisteminin aksamasını engellemek amacıyla olduğunu savunmaktadır.[176] Edirne'de meydana gelen cadı olayında, "*...Adı geçen kabri açıp vahşetin defedilmesi için ne şekilde kovulması adet edilmiş ise mahalle ahalisinin korkularının giderilmesine özen gösteriniz"* ve Ebusuud Efendi'nin fetvasında bahsedilen, *"Müslüman ahaliden o köyde bulunan bazı kişilerin korkularından firar etmek istemeleri şeriata uygun mudur?"* gibi söylemler, bölgedeki nüfus dengesinin ve ekonominin gözetilmesinin ön planda olduğunu destekler niteliktedir. Nitekim, 1904 yılında Selanik'e bağlı Doyran kazasında cadı (o bölgede kullanıldığı tabirle 'vampir') oldukları iddia edilen kişilerin mezarları hiçbir hükümet görevlisine başvurulmadan açılıp cesetler yakılarak yok edilmiş bunun üzerine devlet mezarı açan kişileri şerefsiz ilan ederek adliyeye yönlendirmiştir.[177] Zeynep Aycibin, Osmanlı Devleti'nin 1900'ler sonrası itibari ile cadılara karşı farklı bir tutum içine girmesini: "Yüz yıldan daha kısa bir süre öncesinde mezarların açılıp cenazelerin yok edilmesine izin veren devletin bu defa mezar açanları suçlu bulması, yani cadılara karşı tutumunun normal bir hal alması, işin içinde kendisini ilgilendiren herhangi bir etken olmaması ile ilgili gibi görünmektedir" şeklinde açıklamaktadır.[178] Buna ek olarak Aycibin, cadı vakaların tamamını göçe bağlanamayacağını, fakat mezarların açılmasına izin verilmesini devletin göçü engelleyici politikası ile ilişkili olduğunu savunmaktadır.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde hükümet tarafından organize edilmiş sistemli bir cadı avı fenomenine rastlanılmamaktadır. Her ne kadar kazık saplama ve yakma işlemleri Avrupa'daki cadıların infaz yöntemlerine benziyor olsa da, buradaki önemli ayrım bu uygulamaların yapıldığı kişilerin zaten çoktan ölmüş insanlar olmasıdır. Bunun sebebi de cadı kavramının Osmanlı toplumunda modern cadıya evrilememesi ile ilgilidir. Cadı olayları incelendiğinde cadı kavramının anlamsal olarak dağınık ve diğer doğaüstü veya kötücül varlıklarla, demonlarla ilişki halinde genel bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Geç Ortaçağ ve Aydınlanma döneminde şeytan ile işbirliği içinde olan cadı kimliği, Hristiyanlığa yani iktidara ve ekonomiye tehdit oluşturan etten kemikten gerçek bir kimliktir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise iktidara tehdit oluşturan bir cadı kimliği oluşmamıştır. Nitekim,

[176] Gökhan Demirkol, "Söylence ile Gerçeklik Arasında: 19. Yüzyıl Osmanlı Mizah Basınında Karaferye Cadıları" (Akademik İncelemeler Dergisi, 2020, 15/1: 449:480), 456.
[177] Aycibin, "Osmanlı Devleti'nde Cadılar", 67.
[178] A.g.e., 68.

Avrupa'da cadıya inanmayanların sapkın ilan edilmesine karşı, Osmanlı'daki cadı vakalarının geçtiği belgelerde yetkililerin dikkatli bir biçimde tüm bu fenomenlerin yanılsamadan başka bir şey olmadığını, gerçek hayaletlerle savaşmak yerine yerlileri güvende hissettirmek için yerel geleneklerin uygulandığı görülmektedir.[179] Dolayısıyla, Avrupa'da masalsı cadı kriminalize olup öldürülen bir özneye dönüşürken, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde cadı, folklorik ve masalsı cadı profilinin ötesine geçememiştir. Bahsedildiği gibi zaten cadılıkla suçlanan kişiler çoktan ölmüş insanlardır ve ölüyü tekrar öldürme eyleminden öteye geçemez. Yani ortada tehdit oluşturacak bir kimlik varsa da bu kimlik 'ölü' bir tehdittir.

2.3. Cadının Cinsiyeti?

Osmanlı İmparatorluğu'nda cadı kimliği ile ilgili yapılan çalışmalarda cadı ve kadın ilişkisine değinilmemiştir. Avrupa'daki gibi modern cadı kimliği oluşmadığı (kadın cadı) için bu bağlam üzerinde düşünülmemiş olması çok muhtemeldir. Fakat Osmanlı'da modern cadının ortaya çıkmamasında kadınların konumu ve büyü ile olan ilişkileri aslında durumun bir diğer veçhesini oluşturmaktadır. Avrupa'da gerçekleşen cadı avları ve cadılık mevhumu kadınlık ile ilgili bir meseledir. Şeytan ile anlaşma yaparak bir takım güçler elde eden ve büyüler yapan bir kadın vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun inanç sisteminde anlaşma yapılacak bir Şeytan figürü yoktur. Peki Şeytanla anlaşma yapabilecek bir özne olarak kadın var mıdır?

Cadı olaylarına ve tanımlarına bakıldığında cadının cinsiyetinin zorunlu olarak kadın olmadığı durumu gözlemlenmektedir. Cadının cinsiyeti ile ilgili olarak; Pertev N. Boratav: "Çokluk, kadınların cadı olduklarına inanılır; cadı karı sözü bu inanıştan gelmeli. Ama erkeklerden de "cadılaşan"ların bulunduğuna dair belgeler vardır"[180], Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat'ta* cadı kelimesini: "1.cadı, büyücü. 2.gulyabani, hortlak, karakoncolos, vampir. 3. (sıfat) çirkin kocakarı, acuze"[181], Mehmet Zeki Pakalın ise: "...Cadıyla vampirin farkı, cadının daha ziyade bir kocakarı şeklinde tasavvur edilmesindendir" şeklinde açıklar. Pakalın, tanımı takiben Osmanlı edebiyatından verdiği örneklerle cadının ihtiyar kadın, acuze, çirkin kocakarı, gözbağcı, efsuncu, sihirbaz anlamında da kullanıldığından

[179] Sariyannis, "*Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers*", 196.
[180] Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru*, 92.
[181] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2008), 175.

bahseder.[182] Cadının cinsiyeti kadın olduğu söylenmekle beraber, cadının başlıca özelliği doğaüstü bir varlık olmasıdır. Yani cadının cinsiyetinden öte, doğaüstü bir karakter olması ön plandadır. Balkanlarda ve Rumeli'de gerçekleşmiş olan cadı vakalarında bahsedildiği gibi cadının cinsiyeti ön planda değildir; buna karşılık albastı – alkarısı diye bahsedilen doğaüstü varlığın cinsiyetinin kadın olduğu vurgusu ise ağır basmaktadır. Cin ve habis ruh olarak da bahsedilen bu varlık, bir takım hayvanların kılığına girebilse de genel olarak cadı – kadın görünümüyle ortaya çıkmaktadır. Yeni doğum yapmış kadınlara musallat olan bu kadın demon, bebeğe ve anneye zarar vermesinden dolayı lohusa kadın yalnız bırakılmazdı. Bebek düşmanlığı ile alkarısının kökenleri Lilith'e kadar uzanmaktadır. Adem'in ilk eşi olan Lilith, Adem'in kaburga kemiğinden değil onun gibi topraktan yaratılır. Dolayısıyla Adem ile kendisini her zaman eşit gören Lilith, Adem'e itaat etmesi istendiğinde ve Adem'in üstünlük taslaması sebebiyle Cennet'ten kaçar. Bu ihanet sonucu dışlananlardan kabul edilen Lilith, İblisler ve İblisler'in kralı ile birlikte olur ve her gün yüzlerce cin çocuk doğurur; eğer geri dönmezse her gün çocuklarının öldürüleceği söylenir. Mücadelesinden vazgeçmeyen Lilith geri dönmez ve çocukları öldürülmeye başlanır. Yaşadığı bu acıyla Lilith, o günden sonra tüm hamile kadınların, yeni doğum yapan lohusaların ve bebeklerin baş düşmanı olacağını ilan eder.[183] Leyla Önal, Frymer - Kensky'den kadın intikam mitlerinin 'gerçek kadın davranışından ziyade, erkeğin kadın hakkındaki duygularının yansıtmasıyla ilgili' olduğunu aktarır.[184] Kadının, ataerkilliğe isyanının karşılığında aldığı bir cezadır bu ve anneliği, cinselliği hemcinsi tarafından tehdit edilir. Alkarısı, Lilith gibi diğer pek çok dişil kötücül varlıklarla ve mitolojilerle ilgili örnekler, tarih boyunca kültürler arası belirli ortaklıklara işaret etmekte ve dişil kötülüğün genellikle annelik anlatısının etrafında döndüğünü göstermektedir.[185] Yani bu konuyla alakalı gerçekten de kadınlara mal edilmiş lanetli bir ortak miras vardır.

Avrupa'da gerçekleşen cadı avı döneminde ebelerin[186] giderek 'cadılaşması' da bu ortak mirasın bir sonucudur. Bugüne kıyasla o dönemde yüksek oranda olan bebek ölümlerinin sorumlusu ebeler tutulmuş, vaftiz edilmemiş çocukları öldürmek ve hatta kanlarını içip yemekle suçlanmışlardır. Kilise tarafından kesinlikle yanlarında olunmaması gereken bir topluluk olarak ilan edildikten sonra giderek ebeler mesleklerini kaybetmiş, binlerce yıldır sahip olduğu bilgiler

[182] Akın, *Ortaçağda Avrupası'nda Cadılar*, 157.
[183] Vera Zingsem, *Lilith* (İzmir: İlya Yayınevi, 2007), 36-39.
[184] Leyla Önal, "The Discursive Suppression of Women: Female Evils as the Villians of the Motherhood Narrative," *Folklore Estonia: Electronic Journal of Folklore 48*, (2011), 100.
[185] A.g.e., 99.
[186] Avrupa'da etimolojik olarak 'kadın'(woman), 'cadı'(wicca) ve 'ebe' (midwife) sözcükleri birbiri ile bağlantılıdır: "Berktay, *Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı,* 78."

ile hemcinsine yardım eden ebeler, iş gücü alanından dışlanarak bu meslek erkeklere devredilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise kadın ebeler bu sürece paralel dönemde fonksiyonlarını ve toplum içerisindeki yetkinliklerini kaybetmemişlerdir. Bugün bile az da olsa hala Anadolu'da ebeler, emciler ve otacılar sağaltma işlemlerine devam etmektedirler. Bunun sebebi, daha önce de bahsedildiği gibi İslam öncesi Türk inanışlarının entegrasyonu ile alakalıdır. Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman* adlı kitabında, geleneksel Türk şamanlık literatüründe ve Altaylı – Yakut şamanları ile yapılan görüşmelerde kadın şamanların, bütün hallerde erkek şamanlardan güçlü olduğunu vurgulanmakta, hem tedavi hem de ritüel bağlamında kadın şamanların özel bir yeri olduğunu söylemektedir.[187] Daha önce de şamanların İslamiyet içerisinde kendi konumlarını korumak amacıyla yeni dinin içinde fonksiyonlarını adapte ettiklerinden bahsedilmişti. Fuzuli Bayatlı kadın şamanların İslamiyet'e geçiş sonrasındaki adaptasyonları ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunur:

> "İslam'ın kabulü ile Orta Asya Türkleri, şamanlığı yeni dinin içinde korumaya çalıştılar. Yeni dine en çabuk adapte olanlar kadın şamanlar oldu. Şöyle ki, Orta Asya kadın şamanları kamlığa veya fal bakmaya başlamadan önce Allah'a ve erenlere müracaat etmeyi kendilerine bir borç bilmektedirler. Bir zamanlar Ç. Velihanov da bu meseleye dikkat çekmiş, Kazak – Kırgızlarda şamanlığın Müslümanlıkla karıştığını ve tek inanç öbeği oluşturduğunu gözlemlemiştir. O bakımdan özellikle Orta Asyalı kadın şamanlar kamlığa başlamadan kendi ruhlarını çağırırken, önce Hz. Peygamber'den, Hz. Süleyman'dan, Hz. Eyüp'ten ve diğer Müslüman evliyalardan yardım isterler."[188]

Fuzuli Bayat, kadın şamanlık kurumunun işlevsel bir uzantısı olarak emciler, otacılar ve ebeleri işaret eder. Dolayısıyla, kadın şamanların özelliklerinin bir şekilde devam ettiği bir gerçektir. Emci ve otacı diye geçen kişiler, daha çok geleneksel metotlarla, bitkiler ve minerallerle, hasta organı sıvamak ve emmekle tedavi eden kadınlardır; ebeler ise sadece bebekle değil, lohusayla da ilgilenen, doğum sonrası oluşabilecek hastalıkları ve ruhsal bozuklukları da iyileştiren aynı zamanda çocuk ve hamile kadın için çeşitli tılsımlar da hazırlayan kadınlardır.[189] Dolayısıyla Avrupa'daki modern cadının şifacılık ve ebelik özelliklerinin, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde devam ettiğini söyleyebiliriz.

Avrupa'daki cadı avı döneminde kadınların cadı olarak ilan edilmesinin altında yatan

[187] Fuzuli Bayat, *Türk Kültüründe Kadın Şaman* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 50.
[188] A.g.e., 54-55.
[189] A.g.e., 155, 158.

sebeplerden birisi de, kadınların cinsel açıdan daha sapkın olmaları ve doyumsuz cinsel arzuları olmasıydı. Bu sebeple kadın, şeytanla ilişkiye girmekte ve her anlamda ona itaat etmektedir. Beden ile özdeşleştirilen ve ikincil kabul edilen kadının bedeni üzerinde toplumsal denetimin meşrulaştırılması üç tek tanrılı dinde de ortak bir meseledir. İslami kültürde de kadın bedensel arzularla özdeşleştirilerek fitne yarattığı için toplumsal olarak denetlenmesi, kapatılması ve örtünmesi gerektiği düşünülür; şehvet, duygusallık, dengesizlik ve bedenen stabil olmayan kadın, penisi harekete geçirici olmasından dolayı erkek müminin aklını çelerek onu şeriat yolundan koparabilir ve erkeğin doğru yoldan çıkması da İslami toplumun birliğine ve dayanışmasına yıkıcı bir etken olabilir.[190] Fatmagül Berktay, İmam Gazali'den aktarır:

> "İmam Gazali'ye göre, evlilik kurumunda önemle gözetilmesi gereken şey, erkeğe kadının bedeninden meşru bir biçimde yararlanma olanağı sunan bu kurum içerisinde, bir yandan da böylesi bir zevkin müminin Allah'a olan bağlılığına gölge düşürmemesinin güvence altına alınmasıdır. İslam toplumu bunu, en önemlisi kadın ile erkeğin kamusal alanda birbirlerinden kesin tecridi ve dolayısıyla yabancılaştırılması olan, bir dizi önlem alarak çözer."[191]

Haremlik – selamlık yani erkek ve kadının aynı ortamda bulunmamasına dayalı anlayış, İslam kültürünü benimseyen Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının kamusal alandaki temsiliyetini de etkilemiştir. Kadınlar daha çok hamamlarda veya kahvehaneye giden eşlerinin ardından evlerde sosyalleşebilir, meyhane veya tavernadaki kadınlar ise hayat kadınları olarak görülürdü.[192] Shirine Hamadeh, kahvehanelerin ve meyhanelerin erkek egemen eğlence dünyasının daha önceki betimlemelerinde nadiren görülen kadınlar ve çocukların 18. yüzyıl ile birlikte artan mesire ve bahçelerde ancak bariz bir şekilde görünür hale geldiklerinden bahseder.[193] Fatmagül Berktay bu noktada, Avrupa'da oluşan cadı kavramı oluşturan farklılıklardan bir tanesinin İslam'da kamusal alan ile özel alanın çok derin olması ve kadınların genel olarak kamusal alandan dışlanmış olmalarına bağlamaktadır. Bu durum, paradoksal olarak kadını cadı avından kurtarmış; erkeklerin kendilerine rakip olarak görecekleri bir cadı kimliğinin oluşmasına engel

[190] Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 159.
[191] A.g.e., 159.
[192] Detaylı bilgi için bkz.; "Alan Mikhail,"The Hearth's Desire: Gender, Urban Space and the Ottoman Coffee House." In Ottoman Tulips, Ottoman Coffee : Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century (Edited by Dana Sajdi. London; New York: Tauris Academic Studies, 2007)", "Leslie P. Pierce, The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire (Oxford University Press, 1993), "Marinos Sariyannis, "Prostitution in Ottoman Istanbul, Late Sixteenth- Early Eighteenth Century", In Turcica, 40 (2008).

[193] Shirine Hamadeh*, Şehr-i Sefa: 18.Yüzyılda İstanbul* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 164.

olmuştur. Buna ek olarak, monogamiyi ve evliliğin bozulmazlığını savunan Hristiyan geleneği, evliliğin içindeki cinselliği de yalnızca üreme amacıyla sınırlandırır, hazzın peşinde olunmasına iyi gözle bakmaz; buna karşılık İslam ise genel olarak cinselliğe ve arzuya karşı olmayıp, tersine onu kendi sistemine entegre eder.[194] İslamiyet'te, erkeğin kadına duyabileceği sevginin aileyi parçalama tehlikesi olduğundan ve toplumsal düzeni bozabileceğinden, erkeğin tek bir kadına bağlanmasına önlem olarak erkeğin çokeşliliği ve kolay boşanma amaçlarına hizmet eden ve kadının nesne özelliğini vurgulayan dinsel ve hukuksal önlemler vardır.[195] Erkeğin bir uzantısı ve onun bir metası olarak var olan kadının dolayısıyla erkeğe karşı bir tehdit oluşturması oldukça zordur. İslam kültürü içerisinde kadını 'tek' bırakmama anlayışı da olduğundan, - dul kalan kadının, eşinin kardeşiyle veya ailedeki başka bir erkekle evlendirilmesi gibi – tek başına veya ayrıksı bir kadın figürü de pek oluşamaz. Nitekim, Avrupa'da cadılıkla suçlanan kadınların çoğunluğunun dul ve çocuklu kadınlar olduğu ve bir çoğunun kocaları, oğulları ya da erkek kardeşleri olmayan yalnız kadınlar oldukları için onların mallarına el koyma isteği cadı avını körükleyen sebeplerden olmuştur.[196]

Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Avrupa'da görülen büyü yapan cadı kadın kimliği ortaya çıkmamıştır. Bu noktada ilginç olan ise, kadının büyü yapan değil de büyüyü yaptıran olmasıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi, İslamiyet'te ve Kur-an'da net bir şekilde büyü yapılmasının haram olduğu belirtilse de Osmanlı toplumu içerisinde ve aynı zamanda sarayda da büyü uygulamaları yapılmaktaydı. Genel olarak büyüyü yapan kişilere 'hoca' denir, bu kişiler rukyehan[197], efsuncu, üfürükçü (nefesi kuvvetli hoca), hüddamlı[198] veya cinci hoca olarak da adlandırılırlardı. Yapanın ve bundan etkilenenin de hayrına bir sonuç elde edilen büyü çeşidi olan ak büyü ve kötülük için yapılan kara büyü gibi büyüleri uygulayan hocaların tam olarak nerede yaşandığı ve kim oldukları bilinmez, bulundukları ve yaşadıkları yer sürekli değişir ya da bu bilgiler gizli tutulurdu. Adeta referans sisteminin işlediği ve yaratılan bu gizem ve belirsizlik atmosferi insanların hocalara karşı olan saygısını çoğaltmış hem de bu işlerden

[194] Berktay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 160-163.
[195] A.g.e., 161.
[196] Huriye Tekin Önür, "Ortaçağda Türk Kadınının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler", Ortaçağda Kadın, (Ed.Altan Çetin)(Ankara: Lotus Yayınevi, 2011), 65.
[197] Rukyehan; efsuncu, üfürükçü demektir. Rukye: Arapça efsun, nefes okuma, havas ehlinin okudukları azayim demektir: "Cemal Anadol, *Büyü (Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları)*, (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2006), 101."
[198] Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nde 'hüddam' kelimesini şöyle açıklar: "*Azalın ve havas okuyanların cin taifesinden istedikleri işleri gördürmek için kullandıkları cinlere verilen addır. Azaim; âfetlerle hastalıkların geçmesi için okunan âyetler, yahut efsunlar demektir. Bu türlü huddam kullananlara «ehl-i huddam denilir: " Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 852."*

kazançlarını arttırmıştır.[199] Hocalarla ilgili durumu Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey (1842-1928), *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* eserinde şöyle aktarır:

> "Bunların davet düsturu esnasında gösterdikleri maharetler de şayan-ı tezkardır: Mesela perilerin sedalarını ve şive-i ifadelerini bir tarz-ı diğerde telaffuzla beraber büyük bir kederi var gibi görünmeler, hayretler, ani hiddetler, hiddetten mülayemete, kederden şeterete, tehevvürden itidale, gazaptan neşeye bir anda değişmeler ancak sahib-i iktidar bir aktörde görünebilir. ...Müşteriler kendi huzurlarında tatbik olunan bu davet düsturu üzerine hocanın maneviyatça olan kemaline ve periler üzerinde olan nüfuzuna veleh getirirler, hayran olurlar ve artık bir gün bile şüpheleri kalmaz."[200]

Nimet Elif Uluğ, 19. yüzyıla gelindiğinde, Nuruosmaniye Camii'nden başlayıp Çemberlitaş'a kadar uzanan uzun yol üzerinde sağlı sollu dükkanlar açmış olan garip giysili ve ilginç tavırlı hüddamlı hocaların cinleri ile birlikte dolaştıklarının düşünüldüğünü ve yazdıkları büyüler yoluyla hemen her şeyi gerçekleştirebilecek güçte olduklarına inanıldığını aktarır.[201] Şeyhülislam ve ulema sınıfından tepki çeken gizli ilimler ile uğraşan bu hocalar ölüme mahkum edilmemiş bunun yerine ya sürgün edilmişler ya da cezalandırılmışlardır. Buna rağmen sarayın içine girip padişahlara danışmanlık yapacak kadar yetki kazanan bu kesime mensup kişiler bizzat Kur-an'ı da kullanarak büyü yapan, dini eğitim almış dolayısıyla zaten hali hazırda dini otoritenin içinden gelen kişilerdir; iktidara bir şekilde eklemlenebilen ve hizmette bulunan bir özne vardır ve bu öznenin cinsiyeti ağırlıklı olarak erkektir. Elbette büyü yaptıranlar arasında erkekler de mevcuttur fakat yaptırılan büyülerin çeşidine bakıldığında genellikle kadınlar tarafından erkekler için veya kadının kadına yaptırdığı büyüler ön plandadır. Sevgilileri veya karı-kocayı ayırma, erkeği kendine bağlama, güzelliği sürdürme, döl alma, kısmet açma, bel bağlama, kocayı yumuşatma, kocayı kendinden soğutma, gebeliği önleme gibi örnekler sıklıkla başvurulan büyülerdir. Örneğin İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Büyüleri* adlı eserinde 'bel bağlama' ve 'gebeliği önleme' büyülerini şöyle açıklar:

> "Kocasının aşırı çapkınlığından, ya da sevişgenliğinden bıkan kadınlar, bu durumu önlemek, kocalarını uysallaştırmak için muska yazdırırlar. Erkekten gizli yazdırılan bu muskaların yedi yıl etkisi sürer, yedi yıl sonra yenilenmeleri gerekirmiş. Bu muskaları yalnız denenmiş cinciler yazabilirler, her cincinin elinden gelmezmiş. Beli bağlanan erkek durgunlaşır, sevişme isteği azalır, buna karşılık karısınınki çoğalınca ondan başkasına bakmaz olurmuş."

[199] Elif Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar*, 190.
[200] Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), 61.
[201] Elif Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar*, 187.

> "Çocuk yapmak istemeyen bir kadın cinciye giderek özel bir muska yazdırır. Cinci kadını ocak başına oturtur, başına üç damla okunmuş ılık su döker, sonra yarım elma verir. Kadın kabuğu soyulmamış, okunmuş elmayı çekirdeklerini ocağa atarak yer. Yerken <Bismillah> demez. Kadın elmayı yerken cinci Kur-an'dan kısa bir sure okur, bu surenin <Nas> suresi olmaması gerekir. Sureyi okuduktan sonra cinci üç rikat tövbe namazı kılar, bitirince sağa sola selam vermez, yere tükürür... Cincinin verdiği muskayı yalnız gebeliği gerektirecek işleri görürken başının altında saklar, üzerinde taşımaz."[202]

Kadın, hukuki veya aile içinde çözemediği problemleri büyü ile halletme yoluna sık sık başvurmuştur. İktidarın, dinin, hukukun eril olduğu bir düzende kadın, dilsizliğine bir çözüm olarak yine aslında kendisi gibi görünmeyen bir alanda, büyü ve büyüsel pratiklerde çare aramıştır. Halk arasında yaygın olan bu durum, saray içerisinde de akla haremi getirmektedir. Elif Nimet Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü* kitabında aktarır:

> "III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan, oğlunu korumak ve Osmanlı hanedanının devamını sağlamak amacıyla, bir yandan oğluna güzel cariyeler sunarken, bir yandan da gelini Safiye Sultan'ın oğlunu kendisine bağlamak amacıyla büyüler yaptırmış olduğu söylentilerini etrafa yaymaktaydı.[203] Büyü, bu kez de Osmanlı sarayının hareminde geçen bir gelin kayınvalide tartışmasının odağında yer alan, birinin ötekine üstün gelme, diğerinin ötekini yok etme isteğinin bir aracısı olarak karşımıza çıkmıştır. Bu büyü söylentileri, Şehzade Murad'ın sancak beyliğine gönderildiği dönemde daha da yoğunlaşır.[204] Rivayete göre, Şehzade Murad'ın cinsel arzularının yeniden canlanmasını ve bunun sonucunda Haseki Sultan Safiye'den soğuyarak ondan uzaklaşmasını sağlamak için yine büyüye başvurulmuştur. Valide Nurbanu Sultan, gelini Safiye Sultan tarafından yaptırılmış olan büyünün yine büyü yoluyla bozdurulmasını sağlamıştır."[205]

2018'de Topkapı Sarayı'nın harem bölümünün zeminindeki ahşap döşemelerin ve eskimiş dolapların onarımı ve restorasyonu sırasında da muskalar, tılsımlı yazılar, vefkler bulunmuş; üstünde anahtarı duran ve içinde bir takım Arapça yazıların olduğu bir muska ve içinde kesilmiş tırnak ve bir adet diş ile birlikte pamuğa sarılı halde bulunan bir büyü kapı üstüne konmuş bir şekilde tespit edilmiştir.[206] Dolayısıyla, harem içerisindeki güç savaşlarında da kadınlar

[202] İsmet Zeki Eyüboğlu, *Anadolu Büyüleri*, 140, 346.
[203] İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi,* Cilt II, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal) (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 4-5.
[204] Leslie P. Pierce, *The Imperial Harem* (Oxford: Oxford University Press, 1993), 139.
[205] Elif Uluğ, *Osmanlı'da Batıl İtikatlar*, 177.
[206] Ömer Erbil, "Haremin Döşeme Altı Tarihi", *Hürriyet Gazetesi* (21 Aralık 2018). Alınan yer https://www.hurriyet.com.tr/gundem/haremin-doseme-alti-tarihi-41058781

arasında büyü önemli bir araç olmuştur.

Sonuç olarak, cadı kimliğinin Osmanlı İmparatorluğu içerisinde masalsı ve folklorik bir öge olarak kalmasında kadının aktif bir rol oynamaması önemli bir etken olmuştur. Avrupa'daki modern cadıda olduğu gibi anlaşma yapılacak bir Şeytan ve Şeytan ile anlaşma yapacak bir kadın figürünün olmaması, büyücülüğün cadılığa evrilmemesinin temel sebeplerindendir. Aksi taktirde bahsedildiği gibi büyü yapan cinci hocalar, üfürükçüler, rukyehanlar, falcılar mevcuttur ve hem toplum hem de iktidar tarafından bu kişilerden faydalanılmıştır. Haydar Akın, modern cadının ortaya çıkabilmesi için geleneksel büyünün varlığını gerekli koşul olarak görmenin çok da anlamlı olmadığını savunur. Buna örnek olarak da, İspanya'da köklü bir büyü geleneği olmasına rağmen, cadılığın ortaya çıkmasında gerekli koşulların hiçbir zaman var olmadığını söyler.[207] H.R. Trevor – Roper'a göre, İspanya'da Yahudiliği yok etmek açısından İspanyol Katolik kralları güçlendiren Engizisyon'un kuruluşu ile Almanya'da prensleri ve kent yönetimlerini cadılığı yok etmeye çağıran Cadı Fermanı tek bir kampanyanın iki aşamasıdır.[208] Yani iktidarın gündemini meşgul eden heretik grup burada cadılar yerine Yahudiler olmuştur. Buradan hareketle cadı avlarının iktidara tehdit oluşturan bir grubun yok edilmesine yönelik bir politik girişim olduğu ve cadı kimliğini yaratan şeyin cadı avları olduğu kanısına varılabilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda cadıların politik bir mesele haline gelmemesi ve cadı avının oluşmamasında kadının toplum ve iktidarın gözündeki konumunun pasifliği ve İslam öncesi inanışlardan getirmiş olduğu kültürel pratiklerin entegrasyonu, kadının bu rollerini devam ettirebilmesine olanak sağlamış, hem pozitif hem de negatif görünen bu etmenler cadının bir tehdit olarak var olmasına engel teşkil edici unsurlar bütününü oluşturmuştur.

[207] Akın, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, 171.
[208] Berktay, "Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı", 73.

SONUÇ

Cadı, tarih boyunca her zaman dikkat çekmiş ve ilgi görmüş bir kimlik olmuştur. Konuyu ilginç kılan şey de cadıya duyulan merak ve korkudur. Farklı toplumlarda incelenen cadı kavramı o toplumun, cadılık ile ilgili olan doğaüstü güçler, büyü ve kadınlık ile kurduğu ilişkiler ile alakalı bakış açıları sunmaktadır. Arkaik bir miras olarak getirilen kadının bilinmezliğine duyulan korku, Avrupa'daki cadı avı olayları döneminde en şiddetli halini alır ve binlerce kadın öldürülür. İktidar tarafından sistemli bir şekilde organize edilmiş politik bir süreç olan cadı avlarında yaşlı, çirkin, çok konuşan, dul, çok güzel olan, ormanda yaşayan, doğayla yakın olan, şifacılık ve ebelik ile geçinen kadınlar cadı olarak ilan edilir. Kadının baştan çıkaran bir varlık olması durumunu erkek, kendi zayıflığı ile ilgili değilmiş gibi kadının bir eksikliği ve şeytani bir yanıymış gibi kavramsallaştırır. Cadı, Şeytan ile anlaşma yapan ve Hristiyanlığın sonunu getirecek bir düşmana dönüştükten sonra iktidara tehdit oluşturması sebebi ile de kontrol edilip tahakküm altına alınması gereken ve öldürülmesi meşru olan bir özneye dönüşür. 14. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıla kadar yayılmış bir süreç olan cadı avları, bu dönem içerisinde yaşanan ekonomik, politik ve toplumsal dönüşümlerin ve krizlerin sonucu doğrultusunda Avrupa'da bölgelere göre değişmiş, artış ve azalma göstermiştir. Nitekim, daha önce varlığı söz konusu olan masalsı cadı bu dönem içerisinde kriminalize olmuş ve yüz binlerce kişi bu sebepten öldürülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Avrupa'da görüldüğü gibi, süpürge ile uçan, Şabbat'a katılan, ayinler düzenleyen ve şeytanın kölesi olmuş bir kadından bahsetmek yerine cadı, gece mezarından çıkan hortlak veya cin ile ilişkilendirilen bir doğaüstü varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Cadı olayları daha çok Osmanlı'nın Balkan ve Rumeli hakimiyetinin olduğu bölgelerde sınırlı kalmış, bu da Batılı vampir ve cadı kimliğinden kültürel ve geleneksel olarak etkilenildiğini göstermekle beraber bu olayların bölge içinde daha münferit bir şekilde vuku bulduğunu göstermektedir. Nitekim cadı, hem hortlak hem vampir hem de cin gibi diğer varlıklar için bir çatı kavram olarak kullanılmıştır. Avrupa'da, dinin otoritesini sağlayan Tanrı – kul ikili ayrımını muallakta tutmasıyla cadı iktidara ve sınırlara tehdit oluşturduğu için ortadan kaldırılması gereken bir kimlikken, Osmanlı'daki cadının konumu böyle bir duruma evrilmediği için politik bir mesele haline gelemez. Dolayısıyla iktidar tarafından sistemli bir şekilde uygulanmış cadı avı olayı karşımıza çıkmaz. Cadı vakalarının geçtiği belgelerde Şeyhülislamın ve dini otoritelerin verdikleri tepkiler geleneksel yöntemlerle halkı telkin etmek üzerine kuruludur. Nitekim cadı olarak tehlike oluşturan kişiler de çoktan ölmüş insanlardır.

Dolayısıyla Avrupa'daki etten kemikten gerçek bir kimlik olan cadıyı öldürmek ve işkence etmek yerine burada zaten ölü olan kişileri öldürme eylemi vardır. Cadının işlevini Osmanlı toplumu içerisinde daha çok cinlerin üstlendiği söylenebilir; Özkul Çobanoğlu bu konuyla ilgili olarak, Ortodoks İslam'ın kabul ettiği inançlarla, heteredoks olarak da nitelendirilen halk inançları arasında bir merkezkaç ilişkisi olduğunu ve bu ilişkiden cin geleneğinin, diğer olağanüstü varlıkları ya asimile ederek ya da onların yerini alarak her geçen gün gelenek çevresini genişlettiğini söylemektedir.[209]

Cadının kriminalize olup politik bir mesele haline gelememesinde Osmanlı toplumunun büyü ve kadın ile kurduğu ilişki önemli bir rol oynamaktadır. Cadı, büyücü ve büyü gibi doğaüstü kavramların varlığı dinsel olarak hoş görülmese de toplumsal olarak kabul edilmiştir. Her ne kadar Kur-an'da büyü yasaklanmış olsa da, büyü pratikleri hem halk arasında hem de saray içerisinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. İsmet Zeki Eyüboğlu, Anadolu insanının yaşamını büyülerle, deney dışı, us ötesi varlıklarla düzene koyma konusunda en küçük bir değişiklik göstermediğini; çoktanrıcı dinlerin tapınaklarındaki görevlilerin yerini çağımız Anadolu'sunda hocaların, büyücülerin ve cincilerin aldığını, Kur-an'ın büyüyü ve cinciliği kesinlikle yasaklamasına karşın, İslam dinine yürekten bağlı görünen, dinine bağlılıkla övünen nice kimselerin, büyülerle, cincilerle, hocalarla iş görmekte olduklarını söyler.[210] Dolayısıyla büyü bir şekilde iktidar tarafından teoride hoş karşılanmasa da pratikte tolere edilmiş bir unsur olmuştur ve hali hazırda dini otorite ile iç içedir; büyüyü icra edenler İslam eğitimi almış hoca isimli kişilerdir ve Kur-an'ı da kullanarak büyü yapmaktadırlar. Bu noktada büyücülüğün cadılığa evrilmemesindeki bir diğer önemli unsur ise Şeytan ve kadın ilişkisi ile ilgilidir. Modern cadıyı masalsı cadıdan ayıran en belirgin özelliği kadının Şeytan ile anlaşma yapmasıdır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kadın, Şeytanla anlaşma yapacak aktif bir özne olarak ortaya çıkmaz. Bunun sebebi hem Avrupa'daki gibi bir Şeytan figürü olmaması hem de kadının kamusal alandaki görünürlüğü ve İslam geleneği içerisinde erkeğe daha bağlı bir şekilde konumlanması ile ilgilidir. Diğer bir neden ise, Batılı toplumlarda kadının doğaya karşı gösterdiği herhangi bir yakınlık tehdit olarak görülürken, İslam öncesi Türk inanışlarından getirilen otacı, emci ve ebe geleneklerinin Osmanlı toplumu içerisindeki adaptasyonu, kadının bu özelliklerine düşmanca bir tavır edinilmesine engel olmuştur. Avrupa'daki modern cadının, büyü yapan kimliğini cinci hocalar, şifacılık ve ebelik özelliklerini de emci, otacı kadınlar

[209] Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları,* 142.
[210] Eyüboğlu, *Anadolu İnançları*, 15.

almıştır diyebiliriz.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda cadı, masalsı ve folklorik bir unsurun ötesine geçememiş, büyü yapan insanlar olmasına rağmen Avrupa'daki gibi net bir cadı kimliği ortaya çıkmamış ve doğrudan kurumsal bir müdahaleyle başlatılıp sistemli bir şekilde organize edilen bir cadı avı süreci ve yönetimi yaşanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, cadı avı çılgınlığına şahitlik etmemiştir, fakat içinde bulunduğumuz topraklarda sadece kadın olunduğu için öldürülmenin mücadelesi bugün hala devam etmektedir. Kadınları bir birey olarak görmeyip, erkeğin bir tür uzantısı ve çocuk yetiştirmekle yükümlü bir varlık olarak gören ve bedensel hakları üzerinde tahakküm üreten ve kadınları nesne yapan söylemler, cadı avı dönemindeki aynı mantalitenin ürünüdür, devamıdır. Sadece çağlar ve silah değişmekte, zihniyet ve şiddet ise değişmemektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed, Rollo. *Kara Büyü.* İstanbul: Pencere Yayınları, 2005.

Akın, Haydar. "Cadının Cinsiyeti Kadındır." *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Dosya: Cinsellik*, no. 13 (2002). https://doi.org/10.14225/joh645.

Akın, Haydar. *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2011.

Altunay, Erhan. *Kadim Cadılık Öğretisi:Wicca.* İstanbul: Destek Yayınları, 2020.

Anadol, Cemal. *Büyü (Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları)*, İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2006.

Achterberg, Jeanne. *Kadın Şifacılar*. İstanbul: Everest Yayınları, 2009.

Aycibin, Zeynep. "Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), sayı 24, Ankara: 2008, 55-69.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007.

Başer, Prof. Dr. K. Hüsnü Can. "Kocakarı, Otacı, Cadı, Büyücü." Web log. Tarih Ve Arkeoloji (blog), Eylül 16, 2014. https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2014/09/kocakari-otaci-cadi-buyucu.html.

Bayat, Fuzuli. *Türk Kültüründe Kadın Şaman.* İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Berktay, Fatmagül. "Avrupa'da Cadılık ve Cadı Avı: Çok Katmanlı Bir Karanlık Tarihsel Oldu." *Doğu Batı*: Boş ve Batıl İnançlar, no.84, 2018.

Berktay, Fatmagül. *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.

Berktay, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın; Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2016.

Campbell, Joseph. *Tanrıçalar ve Tanrıçanın Dönüşümleri.* İstanbul: İthaki Yayınları, 2020.

Cemaleddin, Abdülaziz ibn (Abdülaziz Bey). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. Yay. Haz. K. Arısan, D. A. Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Coşkun, Sena Şilan. "Tanrıçalıktan Ortaçağ'ın Cadı Avı Geleneği: Kadının İtibarsızlaştırılması Üzerine Bir İnceleme." *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı, 2019.

Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojsinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

Demirkol, Gökhan. "Söylence ile Gerçeklik Arasında: 19. Yüzyıl Osmanlı Mizah Basınında Karaferye Cadıları". *Akademik İncelemeler Dergisi*, (2020, 15/1: 449:480).

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2008.

Doğan, Cem. "Osmanlı Devleti'nde Cadı Avı Var mıydı?". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Vol.2, No.1, Mart, 2013.

Duvarcı, Ayşe. "Türklerde Tabiatüstü Varlıklar ve Bunlarla ilgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar." *Bilig*-kış, sayı. 32, Ankara, 2005.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*. İstanbul: Gonca Yayınevi, 2009.

Ehrenreich, Barbara. *Cadılar Büyücüler ve Hemşireler*. İstanbul: Kavram Yayınları, 1992.

Eliade, Mircea. *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar.* Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.

Eliade, Mircea. "Some Observations on European Witchcraft." *History of Religions* 14, no. 3 (1975): 149–72. https://doi.org/10.1086/46272.

Emiroğlu Kudret, Suavi Aydın. *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Ercan, Ferhan. *Dinsel Şiddet*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi C.7. Haz. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Anadolu İnançları – Anadolu Mitologisi*. İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987.

Federici, Silvia. *Caliban Ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim.* İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2017.

Foucault, Michel. *Özne ve İktidar.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Ginzburg, Carlo. *Ecstasies: Deciphering the Witche's Sabbath.* New York: Pantheon Books, 1991.

Haldun, Ibn. *Mukaddime III*. İstanbul: MEB Yayınları Şark İslam Klasikleri, 1996.

Halis, Göktuğ. *Dinin İki Kaynağı: Büyü ve Şaman Sembolizmi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2019.

Hamadeh, Shirine. *Şehr-i Sefa: 18.Yüzyılda İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Harris, Marvin. *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar: Kültür Bilmeceleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 2017.

İnan, Abdülkadir. *Eski Türk Dini Tarihi*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2018.

İnan, Abdülkadir. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntısı." *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1952; IV, 19-30).

Karaküçük, Suna Arslan. "*Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık*." *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Cilt: 3, 2010.

Kırgi, Salim Fikret. *Osmanlı Vampirleri: Söylenceler, Etkileşimler, Tepkiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Kieckhefer, Richard. *Ortaçağda Büyü*. İstanbul: Alfa, 2017.

Koçu, Reşad Ekrem. *Tarihimizde Garip Vakalar*. İstanbul: Doğan Kitap, 2003.

Kristeva, Julia. *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.

Leeming, David Adams, and Jake Page. *Tanrıça Mitleri*. İstanbul: Say Yayınları, 2019.

Malinowski, Bronislaw. *Büyü, Bilim ve Din*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2000.

Martin, Lois. *Cadılığın Tarihi: Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli.* İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2009.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşi Menakıbnameleri'nde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Önal, Leyla. "The Discursive Suppression of Women: Female Evils as the Villians of the Motherhood Narrative." *Folklore (Estonia): Electronic Journal of Folklore*, (48: 85-116, 2011). DOI:10.7592/FEJF2011.48.onal.

Önür, Huriye Tekin. “Ortaçağda Türk Kadınının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler”, *Ortaçağda Kadın*, (Ed.Altan Çetin), Ankara: Lotus Yayınevi, 2011.

Öztürk, Başak Bitik. “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri”, *Milli Folklor*, Yıl. 23, Sayı.92, 2011.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt 1, 1983.

Pierce, Leslie P. *The Imperial Harem.* Oxford: Oxford University Press, 1993.

Sa‘dāwī Nawāl. *The Hidden Face of Eve: Women in the Arab World*. London: Zed Books, 2015.

Sami, Şemseddin. *Kâmûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.

Sariyannis, Marinos. “Of Ottoman Ghosts, Vampires and Sorcerers: An Old Discussion Disinterred”. *Archivum Ottomanicum* 30, 2013, (191 – 216).

Sarpkaya, Seçkin, Mehmet Berk Yaltırık. Türk Kültüründe Vampirler: “Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri.” Ankara: Karakum Yayınevi, 2018.

Uluğ, Nimet Elif. *Osmanlı’da Batıl İtikatlar ve Büyü*. İstanbul: Doğan Kitap, 2017.

Ülgen, Pınar. *Kadınlar ve Cadılar.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

Zingsem, Vera. *Lilith*. İzmir: İlya Yayınevi, 2007.

Whitney, Elspeth. “Witches, Saints, and Other “Others”: Women and Deviance in Medieval Culture.” In *Women in Medieval Western European Culture*, 295-312. New York: Garland, 1999